

ISSN 2786-5002 (online)
ISSN 2786-4995 (print)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ СИСТЕМИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 1(4)2022

Заснований 2021р.

Харків – 2022

Збірник наукових праць «Фінансово-кредитні системи: перспективи розвитку» публікує наукові статті, які містять оригінальні результати розв'язання питань економіки, обліку, фінансів та банківської справи, управління та інформаційних технологій зазначених напрямків. Журнал виходить 4 рази на рік.

ISSN 2786-5002 (online)

ISSN 2786-4995 (print)

Головний редактор:

Самородов Борис, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

Заступник головного редактора:

Азаренкова Галина, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

Відповідальний редактор:

Мірошник Олексій, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

Технічний редактор:

Нечепуренко Олексій, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Адамонене Рута, Університет Миколаса Ромеріса, Литва

Аміт Кумар Гоель, Інтегральний університет, Індія

Балезентіс Томас, Литовський центр соціальних наук, Литва

Васильєва Тетяна, Університет прикладних наук RISEBA, Латвія

Волощенко-Холда Лада, Варшавська школа економіки, Польща

Гороховатський Володимир, Харківський національний університет радіоелектроніки, Україна

Грінько Алла, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

Житар Максим, Університет Державної фіскальної служби України, Україна

Карас Міхал, Технологічний університет у Брно, Чехія

Кендюхов Олександр, Запорізький національний університет, Україна

Кузьменко Ольга, Сумський державний університет, Україна

Нікітін Андрій, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

Ніщенко Віталій, Фонд SCIRE, Польща

Ніведіта Мандал, Університет Адамаса, Індія

Сергієнко Олена, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

Сіманавічіене Жанета, Університет Миколаса Ромеріса, Литва

Теллі Ямото Гонка, Університет Малтепе, Туреччина

Ткаченко Наталія, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Хайдук Людовит, Пан'європейський університет, Словачка Республіка

Хусам-Алдіні Нізар Аль-Малкаві, Британський університет в Дубаї, Об'єднані Арабські Емірати

Шкодїна Ірина, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, Україна

Яременко Олег, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Україна

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 7 від 11.04.2022)

Усі права захищені. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

Редакція не завжди поділяє думку автора й не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Адреса редакції:

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи 6, кімн. 609а, м. Харків, 61022, Україна.

Тел.: +38 057 725-58-40; +38 057 705-11-71

Сайт: <https://periodicals.karazin.ua/fcs>

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ №24781-14720P від 31.03.2021

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2022

ISSN 2786-5002 (online)
ISSN 2786-4995 (print)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY

FINANCIAL AND CREDIT SYSTEMS: PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS

Issue 1(4)2022

Founded in 2021

Kharkiv – 2022

Collection of scientific works “Financial and credit systems: prospects for development” publishes scientific articles that contain original results of solving problems of economics, accounting, finance and banking, management and information technology in these areas. The magazine is published 4 times a year.

ISSN 2786-5002 (online)

ISSN 2786-4995 (print)

Chief Editor:

Samorodov Borys, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Deputy chief Editor:

Azarenkova Galyna, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Managing Editor:

Miroshnyk Oleksii, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Technical Editor:

Nechepurenko Oleksii, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

EDITORIAL BOARD:

Adamonienė Rūta, Mykolas Romeris University, Lithuania

Amit Kumar Goel, Integral University, India

Balezentis Tomas, Lithuanian Centre for Social Sciences, Lithuania

Gorockovatskyi Volodymyr, Kharkiv National University of Radio Electronics, Ukraine

Grinko Alla, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Hajduk Ludovit, Pan-European University, Slovak Republic

Husam-Aldin Nizar Al-Malkawi, The British University in Dubai, United Arab Emirates

Karas Michal, Brno University of Technology, Czech Republic

Kendiukhov Oleksandr, Zaporizhzhia National University, Ukraine

Kuzmenko Olha, Sumy State University, Ukraine

Nikitin Andrii, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

Nitsenko Vitalii, SCIRE Foundation, Poland

Nivedita Mandal, Adamas University, India

Sergienko Olena, National Technical University «Kharkiv polytechnic institute», Ukraine

Shkodina Iryna, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Simanaviciene Zaneta, Mykolas Romeris University, Lithuania

Telli Yamamoto Gonca, Maltepe University, Turkey

Tkachenko Natalia, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Vasiljeva Tatjana, RISEBA University of Applied Sciences, Latvia

Voloshchenko-Holda Lada, Warsaw School of Economics, Poland

Zhytar Maksym, University of the State Fiscal Service of Ukraine, Ukraine

Yaremenko Oleg, State Organization «Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine», Ukraine

Approved for publication by the decision of the Academic Council
of V.N. Karazin Kharkiv National University (protocol № 7 dated 11.04.2022)

All rights reserved. Reprints and translations are permitted only with the consent
of the author and the Editorial team.

The Editorial team do not always share the author’s opinion
and are not responsible for the factual mistakes he made.

Editorial address:

V.N. Karazin Kharkiv National University

Mailing address: Svobody sq., 6, room 609a, 61022, Kharkiv, Ukraine.

Phone: +38 057 725-58-40; +38 057 705-11-71

Web: <https://periodicals.karazin.ua/fcs>

Certificate of state registration of the print media
KB №24781-14720P від 31.03.2021

© V.N. Karazin Kharkiv National University, 2022

Зміст

Банки сучасного та майбутнього

<i>Кочорба Валерія, Паньшин Володимир</i> Стратегічний розвиток банку за умов ефективного корпоративного управління	7
<i>Вядрова Надія, Северіна Каріна</i> Диверсифікація діяльності банку та роль банківських послуг у формуванні доходів	19

Фінанси, облік, аудит та оподаткування

<i>Житар Максим, Самородов Борис</i> Інфраструктурне забезпечення механізму регулювання дисбалансів руху фінансових ресурсів економіки України в умовах зовнішніх флуктуацій	28

Економіко-математичні методи та моделі фінансового розвитку

<i>Морозова Надія, Новікова Тетяна, Христофорова Олена, Малафеев Тімур</i> Інструментальні засади аналізу інтелектуального капіталу соціально - економічних систем	36
<i>Сергієнко Олена, Баранова Валерія</i> Аналіз інвестиційної привабливості туристичної галузі України	49

Сучасні макроекономічні тренди та тенденції

<i>Бітнер Ірина, В'язовий Сергій</i> Визначення перспективних напрямків вдосконалення безготівкових розрахунків та їх стандартизація для українського ринку платежів	62

Управління фінансово-кредитними системами та соціально-гуманітарна компонента їх розвитку

<i>Коваленко Вікторія, Олена Сергєєва, Тетяна Іванова</i> Корпоративна соціальна відповідальність у забезпеченні ефективної системи управління взаємовідносинами банків зі стейкхолдерами	70

Contents

Banks of the present and the future

Kochorba Valeriia, Panshun Volodumur

Strategic development of the bank under effective corporate governance7

Vyadrova Nadiia, Severina Karina

Diversification of the bank's activity and the role of banking services in income formation 19

Finance, accounting, audit and taxation

Zhytar Maksym, Samorodov Borys

Infrastructural assurance of the mechanism for regulating imbalances in the movement of financial resources of the ukrainian economy in the context of external fluctuations 28

Economic and mathematical methods and models of financial development

Morozova Nadiia, Novikova Tetyana, Khrystoforova Olena, Malafeyev Timur

Instrumental principles of intellectual capital analysis of socio-economic systems..... 36

Serhiienko Olena, Baranova Valeria

Analysis of investment attractiveness of ukraine's tourist industry 49

Modern macroeconomic trends and tendencies

Bitner Irina, Viazovyi Serhii

Determination of prospective directions for improvement of cashless calculations and their standardization for the ukrainian payments market..... 62

Management of financial and credit systems and the socio-humanitarian component of their development

Victoria Kovalenko, Sergeeva Elena, Ivanova Tatiana

Corporate social responsibility in ensuring an effective management system of banks 'stakeholders' relationships 70

Банки сучасного та майбутнього Banks of the present and the future

DOI: [10.26565/2786-4995-2022-1-01](https://doi.org/10.26565/2786-4995-2022-1-01)

УДК 336.71

Валерія Кочорба

к.е.н., доцент,

*доцент кафедри банківського бізнесу та фінансових технологій
Навчально-науковий інститут «Каразінський банківський інститут»*

*Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,*

e-mail: v.y.kochorba@karazin.ua; ORCID ID: 0000-0002-5509-680X

Володимир Паньшин

Студент першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

*Навчально-науковий інститут «Каразінський банківський інститут»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,*

майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,

e-mail: vova_panshin00@ukr.net

СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК БАНКУ ЗА УМОВ ЕФЕКТИВНОГО КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. Стратегія розвитку є концептуальною основою будь-якого бізнесу, яка визначає пріоритети в процесі прийняття ключових рішень щодо забезпечення підвищення конкурентоспроможності організації. Розробка єдиних наукових підходів до змісту та методології формування стратегії розвитку українських банків та її окремих функціональних складових, набуває більшої значущості при вирішенні завдання підвищення конкурентного потенціалу банківських установ в порівнянні з провідними зарубіжними банками та банками з іноземним капіталом, що здійснюють свою банківську діяльність на території України.

Коли банки мають на меті максимізувати свій прибуток, вони можуть вдаватися до спекулятивних операцій, одночасно розміщуючи свої активи у високоризикові інструменти, а це, в свою чергу, може призвести до втрати ліквідності та платоспроможності. Таким чином зростає відповідальність топ-менеджменту банку за визначення стратегічних цілей фінансового розвитку, які мають відповідати сучасному рівню конкуренції на ринку банківських послуг загалом та його окремих сегментах. Все це підкреслює важливість теоретичних досліджень та необхідність практичних аспектів формування стратегії банку, яка визначає цілі управління фінансовою діяльністю та вектори фінансового розвитку.

У роботі були розглянуті теоретичні засади корпоративної культури та комплаєнсу організації. Було представлено стратегічний розвиток банківської установи за умов формування ефективної корпоративної політики; досліджено практику застосування ефективного управління ризиками банками України з дотриманням ними внутрішніх процедур комплаєнсу.

В статті проаналізовано процедуру дотримання корпоративної культури банками України з дослідженням показників діяльності та їх вплив на загальну ризикованість банку. Представлені рейтинги вітчизняних банків, їх місії, слогани та ключові аспекти корпоративної культури у 2021 році. Проаналізовано стійкість вітчизняних банків на основі оцінки якості активів та стрес-тестування, що проводилась Національним банком України у 2021 році.

У висновках наведені прогностичні очікування стратегій подальшого розвитку банків державного та приватного сектору до 2024 року. Представлені найприбутковіші та найзбитковіші банки України за результатами 2021 року.

Ключові слова: *стратегія розвитку, корпоративне управління, комплаєнс, ефективне управління ризиками, рейтингування, стійкість банків, стрес-тестування.*

Формули: 0; рис.: 4; табл. 8; бібл. 10

Вступ. Банківська стратегія розвитку як послідовність процедур здійснюється через управлінські рішення, які приймаються і реалізуються протягом одного періоду, при цьому необхідно сформувані взаємопов'язані моделі діяльності. На даний момент без стратегії розвитку не може функціонувати жоден комерційний банк. Зараз в банках існують підрозділи, що займаються формуванням стратегії, аналізом ринків, конкурентів, в них фахівці аналізують минулий досвід організації, отриманий при реалізації попередніх стратегій та заходів стратегічного розвитку. І в умовах конкуренції ці банки мають більший шанс на успіх, ніж банки, які не приділяють належну увагу питанням розробки стратегії. Саме через прийняту стратегію розвитку банку вдається одержати перемогу в конкурентній боротьбі.

Успішний довгостроковий розвиток банку неможливо забезпечити без формування ефективної корпоративної політики, яка відноситься до рівня функціональних стратегій розвитку банківської установи.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдань. Важливість розвитку корпоративного управління в банках останнім часом стало об'єктом підвищеної уваги для подальших теоретичних та практичних досліджень. Підвищений інтерес вчених та практиків до корпоративного управління в банках зумовлений значущістю стабільної та ефективної банківської діяльності, але прогалини в корпоративній політиці підривають фінансову стійкість банків та економіку в цілому. Свідченням того є макроекономічні дисбаланси, накопичені за попередні роки; політична криза початку 2014 року, що спровокувала глибокий економічний колапс; світова пандемія. Сьогодні зростає відповідальність наглядових рад та топ-менеджменту в банку в ефективному внутрішньому контролі та оцінці банківських ризиків. Тому вдосконалення корпоративного управління в банку є одним з найбільш ефективних напрямів реалізації стратегії розвитку банку, ключовим орієнтиром якісних змін в управлінні з метою забезпечення стабільності та інвестиційної привабливості банків [1].

Серед наукових праць, присвячених корпоративному управлінню в банках, треба відмітити праці зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як: А. Берлі, Д. Деніса, М. Дженсена, Ла Порта, Е. Фрімена, Ю.Б. Вінслава, О.М. Костюка, В.І. Міщенко, С.В. Науменкової, А.Б. Педько, О.Д. Радигіна та ін. Водночас, слід відзначити, що корпоративне управління в банку є відносно новим об'єктом наукових досліджень, тому потребує більш детального аналізу.

Метою статті є дослідження сучасного стану корпоративної політики вітчизняних банків України, висвітлення положень вітчизняного законодавства в сфері корпоративного управління із дотриманням кращих світових практик, а також представлення прогнозних очікувань стратегій подальшого розвитку банків державного та приватного сектору.

Результати дослідження. Стратегія є дорожньою картою, якою керується організація для досягнення визначених цілей в межах власної місії, візії та цінностей. Стратегія визначає низку керованих пріоритетів діяльності установи, забезпечує взаємовідносини між організацією і зовнішнім оточенням і, тим самим, дозволяє їй залишатися адекватною до зовнішніх вимог.

З історичної точки зору поява концепції стратегічного управління відноситься до 50-их років ХХ століття в зв'язку з епохою індустріальних відносин та запровадженням процесів стратегічного планування у великих американських корпораціях. Однак сама концепція стратегічного управління має більш глибокі корені.

Тривалий час під стратегією розуміли мистецтво талановитих людей. У бізнес-середовищі дане поняття увійшло в зв'язку з загостренням боротьби за виживання на товарних ринках економічно розвинених країн внаслідок посилення конкуренції у другій половині ХХ сторіччя.

Банки як невід'ємні учасники ринкової економіки та фінансової системи держави

також активно залучаються до використання стратегічного підходу до управління своєю діяльністю. В свою чергу довгостроковий розвиток банку неможливо забезпечити без формування ефективної корпоративної політики, яка відноситься до рівня функціональних стратегій розвитку банківської установи.

У своїй діяльності банки відповідально ставляться до виконання вимог вітчизняного законодавства в сфері корпоративного управління та наслідують кращі міжнародні практики регулювання банківського сектору, керуючись документами та рекомендаціями провідних вітчизняних і міжнародних установ [5]:

- методичними рекомендаціями Національного банку України щодо організації корпоративного управління в банках;
- принципами корпоративного управління Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку;
- рекомендаціями Базельського комітету з питань банківського нагляду щодо вдосконалення корпоративного управління в банківських установах;
- принципами корпоративного управління Організації з економічного співробітництва і розвитку.

Сучасна система корпоративного управління в банку включає [5]:

- загальні збори акціонерів, які є найвищим органом управління в банку та дають можливість акціонерам реалізувати їхні права;
- спостережну раду, яка забезпечує захист прав акціонерів, контролює і регулює діяльність правління;
- правління – виконавчий орган управління, який здійснює операційну діяльність за основними напрямками розвитку банку;
- ревізійну комісію, яка контролює фінансово-господарську діяльність банку.

В Україні основні напрями та принципи корпоративного управління в банках висвітлені Національним банком України в Методичних рекомендаціях щодо організації корпоративного управління в банках України, в яких ураховано міжнародний досвід та загальне національне законодавство. В цих рекомендаціях розкриті питання корпоративного управління, в частині [5]:

- висвітлення ролі акціонерів у захисті вкладників та інших зацікавлених сторін;
- професійної поведінки та чесності працівників банку;
- розподілу повноважень, компетенції та відповідальності між акціонерами, спостережною радою та правлінням;
- стратегії розвитку банку та контролю за її реалізацією;
- розкриття інформації та прозорості.

30 червня 2021 року набув чинності Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення питань організації корпоративного управління в банках та інших питань функціонування банківської системи" [8]. Ухвалення Закону сприятиме наближенню банківського законодавства України до законодавства Європейського союзу та запровадженню найкращих міжнародних практик регулювання банківського сектору. Законом передбачено, що корпоративне управління в банках буде зміцнюватися через підвищення відповідальності ради та правління за ухвалені рішення, встановлення додаткових вимог до членів ради та правління банку, зокрема щодо їхньої колективної придатності. Рада банку отримає більше повноважень. Рада системно важливого банку буде зобов'язана створити три постійно діючі комітети: з питань аудиту, з управління ризиками, з питань винагород, які мають очолюватися незалежними директорами.

Удосконалюються вимоги до системи внутрішнього контролю в банках, яка має бути інтегрована в систему корпоративного управління. Система внутрішнього контролю має базуватися на застосуванні моделі трьох ліній захисту, що передбачає її організацію на рівні бізнес-підрозділів та підрозділів підтримки діяльності банку, підрозділів з управління

ризиками та контролю за дотриманням норм (комплаєнс), а також внутрішнього аудиту. Це сприятиме покращенню якості управління банками, включаючи управління ризиками. Адже кожен банк, як системне утворення, повинен протистояти дії зовнішніх та внутрішніх загроз, гарантувати надійність збереження та повернення вкладів юридичним і фізичним особам, своєчасно виконувати власні зобов'язання і головне, – забезпечувати фінансову безпеку держави. Концепція управління ризиками стосується як банку в цілому, так і всіх його структурних підрозділів. Тож, комплексне управління ризиками має бути невід'ємною частиною корпоративного управління будь-якого банку, який прагне стати лідером на фінансово-кредитному ринку.

Подібним елементом в системі корпоративного управління банку може бути запровадження нової форми фінансового контролю – комплаєнсу. Він вважається фундаментом, на якому будується система контролю банківської організації. Відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність», комплаєнс – це надання відомостей до головної організації – Національного Банку України, причому в строго обумовлені терміни. Це також і виключення залучення фінансово-кредитних організацій і їх співробітників до будь-якого виду протизаконної діяльності.

Досвід професіоналів у сфері комплаєнсу та юридичного супроводу провідних українських банків формується сьогоднішнім та майбутніми викликами в фінансовій сфері, а відтак комплаєнс - це:

- прозорість. У світі, де більшість процесів диджиталізується, а людський фактор зводиться до формалізації – питання якісного, глобально інтегрованого комплаєнсу – постає як ніколи важливим;

- ефективність. За законом Парето, 20% від усієї діяльності організації приносять 80% результату. Превентивні та регулярні заходи комплаєнсу фактично «відсіюють» неперспективні, або потенційно небезпечні операції, і тим самим збільшують ефективність компанії;

- майбутнє. На сьогодні, фінансовий і банківський ринки дають запит на отримання сучасних комплаєнс програм. Водночас, спеціалісти які вже працюють в даній сфері – потребують розширення знань, і разом з цим – майданчиків для спільних обговорень профільної тематики, реальних кейсів та нових трендів.

Але підлаштувати комплаєнс-контроль під внутрішні правила організації дуже важко. Тож кожен банк підходить до даного процесу, опираючись виключно на специфіку своєї діяльності.

Для розкриття передових тенденцій на ринку банківських послуг та запровадження досвіду формування ефективних засад корпоративної культури необхідно звернутись до рейтингів вітчизняних банків, їх місії, слоганів та ключових аспектів корпоративної культури.

Міністерство фінансів України складає рейтинг банків України за кількома ключовими показниками, такими як стресостійкість та лояльність вкладників: враховується якість активів, ліквідність, можливість зовнішньої підтримки, приріст вкладів та платіжна репутація. Підкреслюючи взаємозв'язок корпоративної культури зі стратегією розвитку банку слід зауважити, що окреслені показники в рейтингу Міністерства фінансів України, вагомо впливають на організаційну культуру банку як невід'ємної частини внутрішнього потенціалу банку [3].

Рейтинг стійкості банків, складений Міністерством фінансів України, - це щоквартальна оцінка діяльності банків на підставі інформації з офіційних і відкритих джерел. Як наслідок, серед перших десяти банків з найвищим показником загального рейтингу стабільності, перші місця займають банки іноземних банківських груп. Так, найвищий рейтинг стабільності мають австрійський АТ «Райфайзен Банк Аваль», угорський АТ «ОТП банк» та французькі АТ «Укрсиббанк» та АТ «КредіАґріголь».

Таблиця 1

Рейтинг стійкості банків за підсумками Міністерства фінансів України станом на III квартал 2021 року [7]

Банк	Стресостійкість в балах	Лояльність вкладників в балах
АТ «Райфайзен Банк Аваль» (RaiffeisenBank, Австрія)	4.2	4.5
АТ «ОТП банк» (OTPBank, Угорщина)	4	3.9
АТ «КредіАґріголь банк» (CreditAgricole, Франція)	3.9	3.9
АТ «Кредобанк» (PKOBankPolska, Польща)	3.5	4.3
АТ «Укрсиббанк» (BNPParibasGroup, Франція)	3.6	3.9
АТ «ПУМБ» (СКМ Фінанс, Україна)	3.2	4.4
АТ «Альфа-банк» (ABN Holdings, Люксембург)	3.2	3.8
АТ «Універсалбанк» (Україна)	2.6	4.9
АТ КБ «ПриватБанк» (державний)	3.5	3.1
АТ «Ощадбанк» (державний)	2.6	3.2

Виходячи з рейтингу стійкості банків, 60 % найприбутковіших з них – це банки з іноземним капіталом. Це свідчить про їх ефективну діяльність на території України. Під час фінансової кризи та пандемії банки іноземних банківських груп забезпечили надійність банківської системи України завдяки збереженню внутрішньо-корпоративного припливу дефіцитних капітальних і кредитних коштів.

Народний рейтинг представлений відгуками відвідувачів сайту Міністерства фінансів щодо якості обслуговування в банках. На рейтинг банку впливають лише перевірені модераторами Мінфіна відгуки. Як видно з поданої інформації в таблиці 2, місце деяких банків у народному рейтингу дещо змінилось. В більшій мірі це зумовлено зростанням популярності інших банків та частково задоволенням попитом у «нових банківських інноваціях» з боку «Монобанку» [3].

Таблиця 2

Народний рейтинг банків України станом на 1 грудня в розрізі років

Назва банку	01.12.2019 (%)	01.12.2020 (%)	01.12.2021 (%)
«Монобанк»	55%	49%	57%
АТ «Таскомбанк»	36%	32%	45%
ПАТ Акціонерний банк «Південний»	44%	38%	40%
АТ «Кредобанк»	28%	29%	36%
АТ «А-банк»	25%	32%	48%
АТ «Ощадбанк»	28%	29%	36%
АТ «Альфа-банк»	31%	34%	43%
АТ «ПУМБ»	36%	35%	35%
АТ «Райфайзен Банк Аваль»	27%	28%	30%
АБ «Укргазбанк»	29%	32%	36%
АТ «Універсал банк»	35%	40%	44%
АТ «КредіАґріголь банк»	21%	20%	22%
АТ «ОТП банк»	24%	23%	19%
АТ «Укрсиббанк»	20%	18%	17%
АТ КБ «ПриватБанк»	28%	31%	38%

З даної таблиці видно, що позитивні відгуки споживачів більшості банків зросли, що свідчить про покращення довіри населення до банківської системи в цілому. Приплив банківського іноземного капіталу в Україну свідчить про присутність західного стилю менеджменту в вітчизняну систему управління. Надаючи широкий та різноманітний спектр

нових продуктів своїм клієнтам, банки опозиціонують себе як про соціально відповідальні компанії та формують свою власну корпоративну культуру.

В липні 2021 року Рейтингове агентство "Стандарт-Рейтинг" (Україна) підбило підсумки "Рейтингу надійності (привабливості) банківських депозитів". Зниження ставок за кредитами і депозитами в банках призвело до тенденції зниження й прибутковості, що спровокувало збільшення кількості збиткових банків у рейтингу до п'яти. Рейтинг банків з найнадійнішими (привабливими) депозитами за перше півріччя 2021 року зображено у таблиці 3.

Таблиця 3

*Рейтинг банків з найнадійнішими депозитами
станом на 01.07.2021 року*

Місце	Банк
1	АТ "КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК"
2	АТ "РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ"
3	АТ "ПРАВЕКС БАНК"
4	АТ "КРЕДОБАНК"
5	АТ "УКРСИББАНК"
6	АТ "КБ "ПРИВАТБАНК"
7	АТ "КБ "ГЛОБУС"
8	АТ "БАНК ФОРВАРД"
9	АТ "АБ "УКРГАЗБАНК"
10	АТ "ПРОКРЕДИТ БАНК"

Водночас необхідно звернути увагу і на незалежні рейтинги від страхової компанії «Форіншуер». Рейтинг банків за кількістю вкладів фізичних та юридичних осіб зображено у таблицях 4 та 5.

Таблиця 4

*Рейтинг банків України за вкладами фізичних осіб
станом на 01.10.2021 р., млн грн.*

Місце	Банк	Кредити, млн. Грн
1	АТ "КБ "ПРИВАТБАНК"	42 790
2	АТ "ОЩАДБАНК"	18 029
3	АТ "АЛЬФА-БАНК"	13 337
4	АТ "РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ"	13 203
5	АТ "АБ "УКРГАЗБАНК"	8 793
6	АТ "УКРЕКСІМБАНК"	7 021
7	АТ "ПУМБ"	6 036
8	АТ "УКРСИББАНК"	5 823
9	АТ "УНІВЕРСАЛ БАНК"	5 712
10	АТ "ОТП БАНК"	4 565

Оцінка стійкості вітчизняних банків, що проводиться Національним банком України з 2018 року складається з оцінки якості активів та стрес-тестування [8]. Дана оцінка була відновлена регулятором після обумовленої коронакризою річної перерви та проведена в травні 2021 року. Оцінка стійкості банків складається з оцінки якості активів та прийнятності забезпечення, що проводилась зовнішніми аудиторами для усіх банків (рис. 1.).

Таблиця 5

Рейтинг банків України за вкладами юридичних осіб
станом на 01.10.2021 р., млн грн.

Місце	Банк	Кредити, млн. грн.
1	АТ "АБ "УКРГАЗБАНК"	57 334
2	АТ "КБ "ПРИВАТБАНК"	50 498
3	АТ "УКРЕКСІМБАНК"	39 412
4	АТ "ОЩАДБАНК"	38 691
5	АТ "РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ"	25 662
6	АТ "УКРСИББАНК"	21 966
7	АТ "ПУМБ"	21 004
8	АТ "КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК"	19 160
9	АТ "ОТП БАНК"	19 067
10	АТ "СІТІ БАНК УКРАЇНА"	18 098

Стрес-тестування проходили 30 банків, які, на початок року, сукупно складали 93% активів усієї банківської системи. Це дало можливість проаналізувати банківський сектор після кризового 2020 року, визначити стійкість та надійність банків до ймовірних несприятливих подій у майбутньому. Національний банк проводив стрес-тестування кредитного та ринкового ризиків (процентного та валютного). Стрес-тестування проводилося за двома макроекономічними сценаріями – базовим та несприятливим.

Загалом аудиторами здійснено коригування кредитного ризику на 317,3 млн грн, в тому числі зменшення кредитного ризику для 2 банків на 0,6 млн грн. Коригування переважно були нематеріальними. Для жодного банку коригування не призвели до зниження нормативів достатності капіталу нижче за нормативні значення.

Рис. 1. Розподіл банків за підходами до оцінки стійкості [8]

З 30 банків, які проходили стрес-тестування, для 20 банків було встановлено підвищений необхідний рівень нормативів достатності капіталу. Цим фінустановам потрібно реструктурувати свої баланси або збільшити капітал, аби знизити чутливість до ризиків і посилити фінансову стійкість банку (рис. 2.).

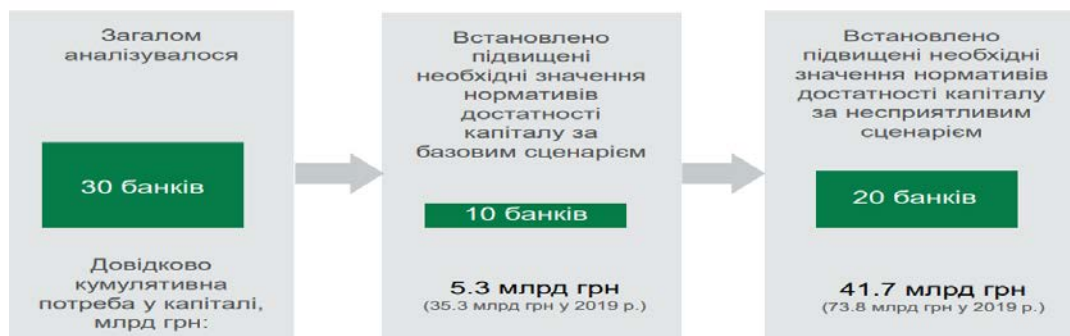

Рис. 2. Результати для банків, які стрес-тестувалися [8]

За результатами оцінки стійкості для банків визначено необхідний рівень нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) та нормативу достатності основного капіталу (Н3). Необхідний рівень нормативів достатності капіталу розраховано в такий спосіб, щоб забезпечити виконання банками мінімальних вимог Н2 та Н3 за базовим сценарієм (10% та 7% відповідно) та знижених вимог за вказаними нормативами за несприятливим сценарієм (5% та 3,5% відповідно) на всьому прогностичному горизонті тривалістю три роки (до 2023 року включно).

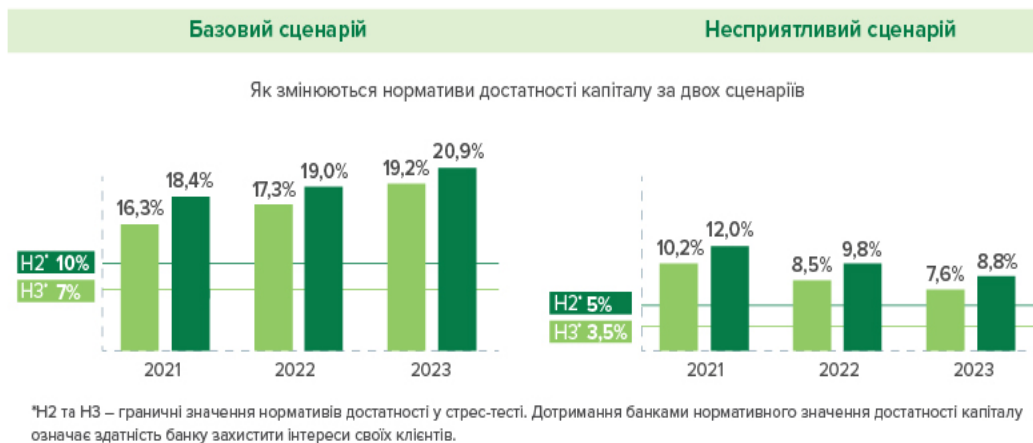

Рис. 3. Результати стрес-тестування банків у 2021 році [8]

Підкреслюючи важливість різних методів оцінки стресостійкості вітчизняних банків треба констатувати, що менеджмент банківської системи західних колег орієнтований на пряму доцільність діяльності банку. У зв'язку з цим і слогани вітчизняних банків ще не можна порівнювати з девізами західних колег (Таблиця 6) [9].

Таким чином, можна стверджувати, що основні категорії, що описані в місії банку, знаходять своє відображення у його стратегії та корпоративній культурі. Слід наголосити, що, в більшій мірі, комерційні банки є складовими певних інтегрованих корпоративних структур, отже, в місії банку закладено основу діяльності певної структури чи групи. В свою чергу, культура банку повинна підтримувати виконання стратегії, впливати на всі аспекти прийняття рішень. Тобто, корпоративна культура – це набагато більше, ніж твердження про етичну поведінку в банках, адже вона вбудована в загальні операції, що стосуються найму працівників, винагород та звільнень, розподілу ресурсів та управління ризиками.

Таблиця 6

Слогани зарубіжних банків

Іноземний банк	Слоган банку
Lloyds Banking Group (англійський банк)	"The Bank That Likes To Say Yes"
Hongkong & Shanghai Banking Corporation (англійський банк)	"The world's local bank"
DeutscheBank (німецький банк)	«Artworks»

Висновки. Для підкреслення стратегічних позицій щодо бізнес-моделей вітчизняних банків, важливо наголосити на прогресі, який був досягнутий ними за останній рік з урахуванням ринкових умов. Сьогодні вітчизняні банки намагаються запроваджувати стратегії на майбутні роки та такі бізнес-моделі, які призводять до виконання показників діяльності з дотриманням внутрішніх процедур банку [2,7,10].

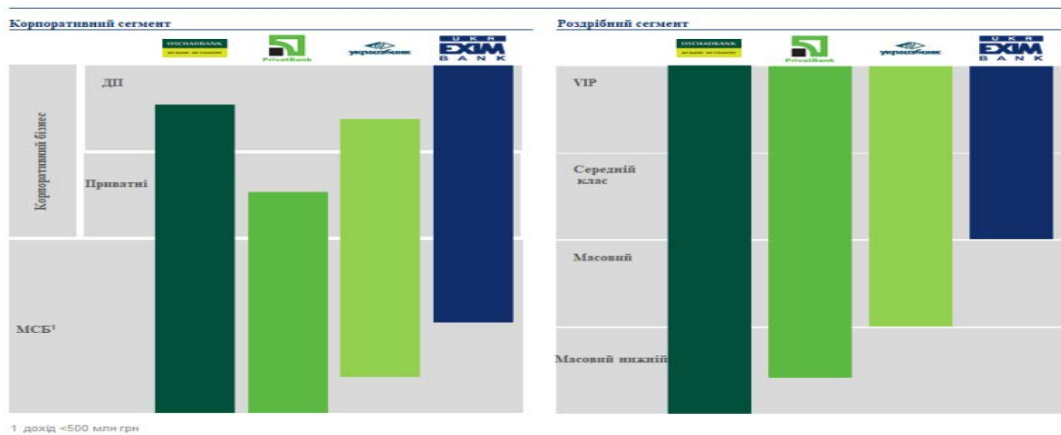

Рис. 4. Цільова бізнес-спрямованість банків державного сектору [2]

Відповідно до оновленої Кабінетом міністрів України стратегії розвитку АТ КБ «Приватбанк» до 2024 року, банк розглядається як сильний та конкурентоспроможний в операційному плані, здатний забезпечити фінстабільність і виплачувати дивіденди, а також привабливий і життєздатний банк для інвестування, орієнтований на роздрібний сектор, який має значну частку МСБ та обмежену присутність у корпоративному секторі.

Визначена стратегією бізнес-модель ПриватБанку передбачає зосередження на напрямі МСБ, зокрема зростання кредитування сегменту МСБ на 150%, а також подальше зростання еквайрингового бізнесу, який приведе до потужного зростання доходів на 8,5 млрд грн. Окрім того, оновлена бізнес-модель передбачає розширення продуктової пропозиції замість залучення нових клієнтів у роздрібному бізнесі, що забезпечить додаткове зростання кредитування з 44 млрд грн до 82 млрд грн, включаючи надання іпотечних кредитів у межах держпрограми, а також збереження наявних лідерських позицій у картковому бізнесі спираючись на доступність фізичних і цифрових каналів.

Ключовим напрямком для АТ «Ощадбанк» було обрано позицію провідного універсального банку України відповідно до нової затвердженої стратегії, розрахованої на 2021-2025 роки. Стратегія передбачає, що Ощадбанк і надалі залишатиметься універсальним банком із міцними позиціями в роздрібному, ММСБ та корпоративному сегментах. У корпоративному бізнесі акцент має зміститись з державного сектора на приватний. Хоча стратегію Ощадбанку на 2021-2025 роки було затверджено Кабінетом Міністрів України лише в жовтні, в банку фактично протягом усього року працювали над її реалізацією. В майбутньому банк планує продовжити працювати над підвищенням ефективності роботи за

рахунок оптимізації витрат, перегляду процесів та подальшої діджиталізації з метою покращення інвестиційної привабливості банку.

Сьогодні АТ «Укресімбанк» визначений, як корпоративний банк, зосереджений зокрема на фінансуванні експортно-імпоротної діяльності. Оновлена стратегія, затвержена Кабінетом міністрів України, спрямована на виконання «Основних напрямів діяльності Укресімбанку на 2020-2024» та передбачає комплексну трансформацію, яка ґрунтується на трьох компонентах, зокрема, на бізнес-моделі, на операційній моделі і фінансовій стійкості. Відповідно до бізнес-моделі банк зосередиться на своєму основному бізнесі, зокрема, експортно-імпортних компаніях і держпідприємствах, а також скороченні витрат на обслуговування нецільових клієнтів. Операційна модель передбачає оптимізацію процесів і радикальну діджиталізацію зі скороченням фізичної присутності. Фінансова стійкість досягатиметься шляхом зосередження на поліпшенні своєї позиції з капіталом і на довгостроковому фінансовому оздоровленні через оптимізацію балансу шляхом скорочення витрат на збільшення доходів. Також банк працюватиме над поліпшенням капіталу шляхом врегулювання ситуації з непрацюючими активами.

Відповідно до стратегічних засад, АБ «Укргазбанк» орієнтовано на кредитування корпоративних клієнтів та МСБ з одночасним акцентом на концепції еко-банкінгу, що передбачає фінансування проєктів з підвищення енергоефективності. АБ «Укргазбанк» також бере участь у вузькоспеціалізованому роздрібному сегменті, пропонуючи продукти для підвищення ефективного особистого використання енергії. Окрім позитивних результатів діяльності та побудови ефективної системи корпоративного управління, банк також дотримується стратегічних цілей, визначених у стратегії розвитку банку.

Наразі Укргазбанк першим з українських держбанків перейшов до практичних кроків із залучення іноземного інвестора. Міжнародна фінансова корпорація (IFC) видала кредит Укргазбанку на 30 млн євро, які протягом п'яти років можна буде обміняти на 20% акцій банку. Експерти очікують, що входження IFC до капіталу банку зменшить вплив Мінфіну на роботу Укргазбанку і поліпшить диверсифікацію його кредитного портфеля і ризик-менеджмент.

У 2021 році українські банки отримали рекордні 77,53 млрд грн. чистого прибутку, що на 95,2 % більше, ніж у 2020 році (39,727 млрд грн.). Доходи банків за 12 місяців склали 273,843 млрд грн., тоді як роком раніше – 250,171 млрд грн. Від'ємний результат від операцій купівлі-продажу та переоцінки склав 0,083 млрд грн. порівняно з + 21,5 млрд грн. у січні-грудні 2020 року. Витрати банків склали 196,313 млрд грн., тоді як за 12 місяців позаминулого року – 210,445 млрд грн. Головними чинниками прибутковості банків у 2021 році стали подальше зростання операційної ефективності та істотне скорочення відрахувань до резервів. Так, у 2021 році відрахування в резерви склали 3,404 млрд грн., тоді як у 2020 році – 31,037 млрд грн. У грудні прибуток українських банків склав 11,8 млрд грн. У січні-листопаді прибуток банків зріс до 65,728 млрд грн. Найприбутковішим знову став державний Приватбанк, який заробив 35,05 млрд грн. Станом на 1 січня 2022 року з 71 платоспроможного банку 66 були прибутковими та отримали чистий прибуток 77,53 млрд грн., що перекрыло збитки п'яти банків на 0,4 млрд грн. (Табл. 7 та 8).

Таблиця 7

Найприбутковіші банки України за результатами 2021 року [7]

№ з/п	Назва банку	Чистий прибуток банку (млрд грн./млн грн.)
1.	АТ «Приватбанк»	35,05
2.	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	4,858
3.	АТ «ПУМБ»	4,188
4.	АТ «МР Банк» (Сбербанк)	3,897
5.	АБ «Укргазбанк»	3,82
6.	АТ «Альфа-банк»	3,072

7.	АТ «Універсал Банк»	3,072
8.	АТ «ОТП Банк»	2,745
9.	АТ «Укресімбанк»	2,683

Таблиця 8.

Найзбитковіші банки України за результатами 2021 року[7]

№ з/п	Назва банку	Збиток банку (млн грн.)
1.	АТ «Правекс банк»	266,25
2.	АТ «Юнекс Банк»	50,355
3.	АТ «БТА Банк»	32,,085
4.	АТ «Український банк реконструкції та розвитку»	27,93
5.	АТ «Альпарі Банк»	6,12

Сьогодні загальний стан банківської системи України знаходиться в кращих умовах. За підсумками 2021 року банківська система отримала прибуток, який був найвищим за всю історію українського банківського бізнесу. І вперше деякі державні банки отримали показники своєї діяльності вищі, ніж очікуються аж в 2024 році. Теж саме можна констатувати і в розрізі приватних банків, особливо з іноземним капіталом. Це стало можливим завдяки основному вектору роботи банків з фізичними особами, високими темпам залучення депозитних вкладів та надання роздрібних кредитів. Вперше частка приватного сектору перевищила частку державного. Кращі цьогоорічні результати більшості банків зумовлені їх вищою капіталізацією, збереженням прийнятної якості кредитного портфеля та достатнім рівнем операційної ефективності, що майже не погіршилися внаслідок кризи. Водночас сценарії для стрес-тестування були загалом м'якшими, ніж у попередні роки.

Список використаної літератури

1. Головіна Я.С. Корпоративне управління в банках України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: спеціальність 08.00.08/ Головіна Я.С. – Одеса, 2011. – 214 с.
 2. Засади стратегічного реформування державного банківського сектору (стратегічні принципи). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ucap.io/wp-content/uploads/2020/09/20200814-sob-strategy.pdf>
 3. Кліпкова О.І. Аспекти формування корпоративної культури у банківському секторі України / О.І. Кліпкова // Економіка та управління підприємствами. – 2020. – Вип. 40. – С. 215-221.
 4. Метлушко О.В. Напрями розвитку та вдосконалення корпоративного управління в банках / О.В. Метлушко, З.К. Сороківська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2016. – С. 101-104.
 5. Метлушко О.В. Специфіка корпоративного управління в банках / О.В. Метлушко // Економіка і суспільство. – 2017. – Вип. 8. - С. 619-626.
 6. Методичні рекомендації щодо організації корпоративного управління в банках України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr814500-18#Text>
 7. Міністерство фінансів України. - Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mof.gov.ua/uk>
 8. Національний банк України. – Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
 9. Олійник Л.В. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності в банківському секторі України / Л.В. Олійник // Фінанси, облік, банки. – 2019. - №1 (24). – С. 57-67.
 10. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686>.
- Стаття надійшла до редакції 11.01.2022
Статтю рекомендовано до друку 18.02.2022

References

1. Golovina, Ya. (2011). Corporate governance in the banks of Ukraine: dissertation for the degree of candidate of economic sciences: specialty 08.00.08, 214.
2. Principles of strategic reform of the public banking sector (strategic principles). Retrieved from URL: <https://ucap.io/wp-content/uploads/2020/09/20200814-sob-strategy.pdf>.
3. Klipkova, O. (2020). Aspects of corporate culture formation in the banking sector of Ukraine. *Economics and Management of Enterprises*. № 40, 215-221.
4. Metlushko, O., Sorokivska, Z. (2016). Directions of development and improvement of corporate governance in banks. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*, 101-104.
5. Metlushko, O. (2017). Specifics of corporate governance in banks. *Economy and Society*. № 8, 619-626.

6. Methodical recommendations on the organization of corporate governance in the banks of Ukraine. Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr814500-18#Text>.
 7. Ministry of Finance of Ukraine. Official site. Retrieved from URL: <https://mof.gov.ua/uk>.
 8. National Bank of Ukraine. Official site. Retrieved from URL: <http://www.bank.gov.ua>.
 9. Oliynyk, L. (2019). Development of corporate social responsibility in the banking sector of Ukraine. *Finance, accounting, banks*. №1 (24), 57-67.
 10. Strategy for the development of the financial sector of Ukraine until 2025. Retrieved from URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686>.
- The article was received by the editors 11.01.2022*
The article is recommended for printing 18.02.2022

Valeriia Kochorba,

Ph. D in Economics, Associate Professor,

Department of the Banking and Financial Technologies of the Educational and Scientific Institute «Karazin Banking Institute» V.N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,

e-mail: v.y.kochorba@karazin.ua; ORCID ID: 0000-0002-5509-680X

Volodumir Panshun,

Bachelor of 4 year study,

of the Educational and Scientific Institute «Karazin Banking Institute» V.N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, e-mail: vova_panshin00@ukr.net

STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE BANK UNDER EFFECTIVE CORPORATE GOVERNANCE

Abstract. The development strategy is the conceptual basis of any business, which determines the priorities in the process of making key decisions to ensure the competitiveness of the organization. The development of common scientific approaches to the content and methodology of the development strategy of Ukrainian banks and its individual functional components is becoming more important in solving the problem of increasing the competitive potential of banking institutions compared to leading foreign banks and banks with foreign capital operating in Ukraine.

Banks, in an effort to maximize their profits, may prefer speculative operations by placing their assets in high-risk instruments, which can lead to a loss of liquidity and solvency. This leads to an increase in the responsibility of the bank's management to determine the strategic goals of financial development of the institution, which should meet current trends in the level of competition in the banking services market in general and its individual segments in particular. Under these circumstances, the role and importance of theoretical and practical aspects of the formation of the bank's strategy, which determines the objectives of financial management and vectors of financial development.

The theoretical principles of corporate culture and compliance of the organization were considered in the work. The strategic development of the banking institution under the conditions of forming an effective corporate policy was presented; the practice of applying effective risk management by banks of Ukraine in compliance with their internal compliance procedures has been studied.

The article analyzes the procedure of observance of corporate culture by banks of Ukraine with the study of performance indicators and their impact on the overall riskiness of the bank. Ratings of domestic banks, their missions, slogans and key aspects of corporate culture in 2021 are presented. The stability of domestic banks is analyzed on the basis of asset quality assessment and stress testing conducted by the National Bank of Ukraine in 2021.

The conclusions provide projected expectations of strategies for further development of public and private sector banks until 2024. The most profitable and unprofitable banks of Ukraine according to the results of 2021 are presented.

Keywords: *development strategy, corporate governance, compliance, effective risk management, rating, bank stability, stress testing.*

JEL Classification: G21

Formulas: 0, fig.: 4, tabl.: 8, bibl.: 10

[DOI: 10.26565/2786-4995-2022-1-02](https://doi.org/10.26565/2786-4995-2022-1-02)

УДК 336.71

Надія Вядрова

*доцент кафедри банківського бізнесу та фінансових технологій, к.е.н.,
Навчально-науковий інститут «Каразінський банківський інститут»
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи 4, 61022, Україна,
e-mail: 3000918@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2386-3231*

Каріна Северіна

*студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Навчально-науковий інститут «Каразінський банківський інститут»
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи 4, 61022, Україна,
e-mail: karinaseverina164@gmail.com*

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ ТА РОЛЬ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ

Анотація. Розвиток сучасних фінансово-економічних відносин припадає на період глибинних трансформаційних процесів у банківській справі, застосування інновацій в організації та формах обслуговування клієнтів, методів управління банком. Традиційні види банківської діяльності ускладнилися, набули якісно нових рис, причому за рахунок впровадження фінансових операцій, які раніше не мали аналогів у банківській практиці.

Використовуючи річну фінансову інформацію українських банків за період 2014-2021 рр., розглянуто вплив диверсифікації на результати діяльності банку. Виявлено, що існує невідповідність стандартних організаційних структур банку принципам клієнтоорієнтованих технологій, у зв'язку з чим зроблено ряд пропозицій щодо впровадження нових принципів програмної діяльності.

Здійснено ретельний аналіз наявних у науковій літературі тлумачень поняття «фінансова інновація», «банківська інновація», «банківська продуктова інновація» та визначено кілька підходів до його розуміння. Проведено процедуру оцінки диверсифікації діяльності комерційного банку.

Проаналізовано дослідження зарубіжних та вітчизняних вчених інноваційної діяльності банків як задоволення потреб клієнтів новими продуктами та послугами.

Наведені ефективні шляхи реалізації стратегії диверсифікації в комерційному банку. Визначено якості конкурентоспроможного банку та виокремлені вимоги до банківських продуктів. Проведене дослідження дозволило сформулювати, що менш інтегрований фінансовий ринок України дає банкам перевагу в досягненні більшої диверсифікації.

У роботі зазначено засади визначення факторного впливу на диверсифікацію банківських послуг в мовах конкурентної боротьби. Результати дослідження показали, що диверсифікація доходів збільшує ефективність банку, але необхідні подальші дослідження, щоб вивчити інші можливості, які можуть пояснити цей зв'язок. Запропонована система передбачає конкретні рекомендації щодо реалізації стратегії диверсифікації операцій для банківських установ.

Ключові слова: банківська інновація, диверсифікація, стратегія, комерційний банк, банківський продукт.

Формули: 5; рис.: 3, табл.: 2, бібл.: 13

© Надія Вядрова, Каріна Северіна, 2022

Вступ. Роль ефективності диверсифікації продовжує ретельно досліджуватися на тлі суперечливих емпіричних та теоретичних розбіжностей, задокументованих в економічній та фінансовій літературі. Поки що більшість цих висновків базуються на прикладі розвинених країн, або в контексті нефінансової галузі. Мало що відомо про вплив диверсифікації на банківську індустрію, особливо в контексті країн, що розвиваються. Банківська галузь у менш розвинутих країнах, як правило, має малоефективну операційну діяльність, а слабо розвинений зовнішній ринок змушує їх нав'язувати стратегії диверсифікації.

Швидкий розвиток світової економіки, політичні протистояння, локальні військові конфлікти, фінансові кризи представляють ряд загроз для розвитку банківської системи України та вимагають від неї більшою адаптивністю до швидко мінливих зовнішніх умов [1].

Під адаптивністю ми розуміємо - здатність системи до відновлення своєї функціональності з мінімальними витратами і в найкоротші терміни. На основі виділених в ряді теоретичних робіт нових напрямків діяльності кредитних організацій узагальнимо ряд можливостей, з якими стикається банківська система в процесі свого розвитку.

Тож, сучасний стан банківської системи вимагає відповідності високим стандартам щодо якості, положення на ринку, продукту, ноу-хау, а також інформаційної діяльності та звітності [2, 3]. Завдяки розвитку інформаційних технологій існує можливість обробки та передачі інформації в режимі реального часу при мінімальних витратах, саме тому відбувається падіння цін на банківські продукти.

В даний час активні учасники фінансового ринку завдяки комп'ютерним технологіям отримують можливість ознайомитися з новими продуктами, потоками капіталу та поведінкою конкурентів [4, 5]. Більш того, практично у всіх великих компаніях та фінансових установах існують аналітичні відділи, які можуть надати інформацію про нові продукти та послуги, що з'являються на фінансовому ринку практично щодня.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Розглядаючи сутність банківської продуктової інновації варто зазначити, що вчені по різному розуміють сутність даної категорії. Так, С.Б. Єгоричева зазначає, що банківські продуктової інновації це: «впровадження нових або суттєво вдосконалених банківських продуктів і послуг, які відповідають існуючим або потенційним фінансовим потребам клієнтів, власним інтересам банку та вимогам банківського законодавства, надають зацікавленим сторонам додаткові вигоди та є результатами банківського інжинірингу» [6].

За визначенням І.Т. Балабанової, О.В. Гончарука, В.А. Боровкової та інших банківська продуктова інновація – це реалізований у формі нового банківського продукту чи послуги кінцевий результат інноваційної діяльності банку [7]. О.І. Лаврушин вважає, що банківська інновація – це «сукупність нових банківських продуктів і послуг або синтетичне поняття про мету і наслідок діяльності банку в сфері нових технологій, спрямованих на отримання додаткових доходів в процесі створення сприятливих умов формування та розміщення ресурсного потенціалу за допомогою впровадження нововведень, що сприяють клієнтам в отриманні прибутку» [8].

В. Вікулов зазначає, що, стосовно до банку, під банківською продуктовою інновацією мається на увазі створення банківського продукту, який володіє більш привабливими споживчими властивостями в порівнянні з пропонованими раніше, або якісно нового продукту, здатного задовольнити неохоплені раніше потреби його потенційного клієнта, або використання більш вдосконаленої технології створення того ж банківського продукту [9].

На відміну від попередніх визначень С.Н. Яковенко та А.А. Тимченко розглядаючи сутність банківських продуктивних інновацій акцентують увагу на тому, що вони в першу чергу представляють собою методи інституційної організації банківських процесів і моделей їх поведінки в сучасному фінансовому світі, що знаходять своє вираження в появі нових банківських продуктів, та послуг націлених на зростання ефективності діяльності

комерційного банку та її соціальної складової.

В.Г. Закшевський та А.О. Пашута наводять найбільш просте визначення сутності банківської продуктової інновації, відзначаючи що «новий банківський продукт – це комбінована або нетрадиційна форма банківського обслуговування, створювана на основі маркетингових досліджень потреб ринку» [10]. У табл. 1.1 узагальнено підходи вчених та науковців до визначення поняття банківська продуктова інновація.

Результати дослідження. Проаналізувавши дослідження зарубіжних та вітчизняних вчених, пропонуємо визначати інноваційну діяльність банків як задоволення потреб клієнтів банку новими та якісними банківськими продуктами і послугами, з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, для отримання економічного та соціального ефекту. Створення та впровадження інноваційних банківських продуктів банками є вимушеною необхідністю, бо дозволяє банківським установам отримувати конкурентні переваги, формувати стратегії та розробляти програми змін в діяльності як системи колективних дій при русі до певної мети - підвищення якості обслуговування клієнтів з максимізацією економічної ефективності. Інноваційні технології створюють концепцію банку майбутнього, який у своїй діяльності використовує технології, що забезпечують в перспективі приріст кількості клієнтів, скорочення витрат на проведення банківських операцій при оптимальному рівні ризику та дозволяють реалізувати свої конкурентні переваги не тільки в короткостроковому періоді, але і зайняти лідируючі позиції в світовому просторі.

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «банківська продуктова інновація»

Автор / Джерело	Визначення поняття
С.Б. Єгоричева [12]	Банківські продуктові інновації це – впровадження нових або суттєво вдосконалених банківських продуктів і послуг, які відповідають існуючим або потенційним фінансовим потребам клієнтів, власним інтересам банку та вимогам банківського законодавства, надають зацікавленим сторонам додаткові вигоди та є результатами банківського інжинірингу.
І.Т. Балабанова, О.В. Гончарук, В.А. Боровкова [7]	Банківська продуктова інновація – це реалізований у формі нового банківського продукту чи послуги кінцевий результат інноваційної діяльності банку.
О.І. Лаврушин [12]	Банківська інновація – це сукупність нових банківських продуктів і послуг або синтетичне поняття про мету і наслідок діяльності банку в сфері нових технологій, спрямованих на отримання додаткових доходів в процесі створення сприятливих умов формування та розміщення ресурсного потенціалу за допомогою впровадження нововведень, що сприяють клієнтам в отриманні прибутку.
В. Вікулов [9]	Банківська продуктова інновація – створення банківського продукту, який володіє більш привабливими споживчими властивостями в порівнянні з пропонованими раніше, або якісно нового продукту, здатного задовольнити неохоплені раніше потреби його потенційного клієнта, або використання більш вдосконаленої технології створення того ж банківського продукту.
С.Н. Яковенко та А.А. Тимченко [13]	Банківська продуктова інновація – методи інституційної організації банківських процесів і моделей їх поведінки в сучасному фінансовому світі, що знаходять своє вираження в появі нових банківських продуктів, та послуг націлених на зростання ефективності діяльності комерційного банку та її соціальної складової.
В.Г. Закревський та А.О. Пашута [10]	Новий банківський продукт – це комбінована або нетрадиційна форма банківського обслуговування, створювана на основі маркетингових досліджень потреб ринку.

Джерело: складено автором [11, 12]

Якщо говорити про банківські інновації в банківській сфері, то слід зазначити, що поняття «інновація» ще зовсім недавно асоціювалося з інвестиційними інструментами на ринку цінних паперів.

Фінансова інновація – це нововведення в цій сфері, результат створення нових методів, інструментів, видів операцій, платіжних систем і технічних прийомів, що сприяють: поліпшенню роботи відповідних установ; прискоренню фінансових потоків; поліпшенню фінансування передбачених видатків; зниження ризиків і витрат; прискоренню операцій; підвищення ефективності бізнесу.

Банківська інновація – це нова банківська технологія, продукт або послуга, спрямована на задоволення потреб клієнтів в зовнішніх умовах, а також на підвищення конкурентоспроможності кредитної організації з мінімальними витратами на її впровадження. Класифікацію банківських інновацій наведено на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Класифікація банківських інновацій

Джерело: складено за матеріалами [1]

Тепер розглянемо вплив диверсифікації доходів на результати діяльності банку. Для цього необхідно враховувати інші фактори, які можуть вплинути на результати діяльності банку. Ми розробили нашу модель на основі попередніх досліджень, де продуктивність є функцією коефіцієнта достатності капіталу (CAR), коефіцієнт позики та депозиту (LDR) та проблемний кредит (NPL). Обчислюється продуктивність наступним способом:

$$PERF = f(CAR, LDR, NPL)$$

Для емпіричної оцінки вищевказаної моделі ми об'єднали всі банківські вибірки і оцінили наступну регресійну модель:

$$PERFit = \beta_0 + \beta_1 CARit + \beta_2 LDRit + \beta_3 NPLit + \varepsilon it \quad (1),$$

де $PERFit$ – продуктивність банку i за час t .

Для досягнення нашої головної мети ми вводимо у нашу базову модель основну змінну – диверсифікацію доходів (DIV). З міркувань надійності запускаємо модель з двома показниками продуктивності. На основі аналізу Корнільюка Р.В., модель оцінки виглядає наступним чином:

$$PERFit = \beta_0 + \beta_1 CARit + \beta_2 LDRit + \beta_3 NPLit + \beta_4 DIVit + \varepsilon it \quad (2),$$

Ця регресія виконується відповідно до належної процедури. По-перше, досліджується ефект поєднання за допомогою тесту, результат якого показує, що оцінка повинна виконуватися в рамках панельної регресії.

Емпіричний аналіз ми базуємо на наборі змінних, що включає диверсифікацію доходів, результативність з урахуванням ризиків та кілька контрольних змінних. Потрібно враховувати, що існує два типи доходів: чистий процентний дохід (та чистий непроцентний дохід (НП)). NET оцінюється як відсотки до отримання мінус відсотки, що підлягають сплаті, в той час як НП – це комісійна дебіторська заборгованість мінус комісійні до сплати плюс інші чисті прибутки (збитки).

Ефективність реалізації стратегії диверсифікації в комерційному банку може оцінюватися на основі співвідношення отриманого результату і сумарних витрат ресурсів організації за допомогою прямих і зворотних показників [2; 7]:

$$E1 = \frac{P}{3}; \quad (3)$$

$$E2 = \frac{P}{3}, \quad (4)$$

де E1 – пряма ефективність витрат;
E2 – зворотна ефективність витрат;
P – отриманий результат, грн.;
3 – понесені витрати, грн.

Ефективність від диверсифікації операцій бізнесу також може бути оцінена за напрямками діяльності (групі операцій). З цією метою розраховується коефіцієнт диверсифікації (формула Кифяка P.) [73]:

$$Kд1 = \frac{E1}{Ecp}, \quad (5),$$

де Kд1 – коефіцієнт диверсифікації бізнесу;
E1- ефективність диверсифікації бізнесу 1-го підрозділу;
Ecp – середня ефективність диверсифікації по банку.

Для того щоб диверсифікація операцій в 1-му підрозділі була ефективною, Kд1 для 1-го підрозділу повинен бути вище 1.

Процедура оцінки диверсифікації діяльності комерційного банку може включати наступні етапи рис. 2.

Залежно від масштабів програм внутрішня структура управління може включати в себе тимчасові служби (спеціальні підрозділи) для вирішення окремих завдань, наприклад, розробки бюджету, планування робіт, проведення дослідницьких робіт та ін.

Безумовно, одним з моментів, що забезпечують якість банківських послуг, є державна гарантія прав кредиторів. Захист матеріальних інтересів виступає важливою соціально-економічною місією держави [4].

Способом оцінки диверсифікації діяльності банку може служити експертна оцінка. Експертами можуть виступати як незалежні оцінювачі (рейтингові агентства, кваліфіковані фахівці), так і вище керівництво банку і служби стратегічного планування кредитної організації.

Експертам пропонується оцінити рівень збалансованості бізнесу банку за стобальною шкалою. Для підвищення узгодженості думок експертів і досягнення порівнянних результатів виставляння балів необхідно проводити за такою системою оцінок (табл. 2).

Рис. 2. Процедура оцінки диверсифікації діяльності комерційного банку
Джерело: складено за матеріалами [4]

Таблиця 2

Система оцінки збалансованості бізнесу банківської установи

Інтервал оцінок	Опис
0-25	Структура бізнесу не відповідає поточним і перспективним потребам банку, а також зовнішнім умовам
26-50	Напрямки діяльності банку не взаємопов'язані, фрагментарні, схильні до кон'юнктурних коливань. Присутні перспективні напрямки діяльності.
51-75	Структура напрямків діяльності в цілому відповідає потребам банку і зовнішнім умовам. Рівень взаємозв'язку між напрямками невеликий
76-100	Збалансованість бізнесу близька до 100%. Практично між усіма напрямками існує синергетичний ефект

Джерело: складено за матеріалами [3]

Алгоритм управління диверсифікацією операцій і послуг банківської установи можна представити наступним чином (рис. 3).

Рис. 3. Алгоритм управління диверсифікацією операцій і послуг банківської установи
Джерело: складено за матеріалами [4]

Висновки. Наше дослідження стосується явища недавнього зростання диверсифікації доходів українських банків. Актуальність дослідження в основному мотивована недостатньою увагою до країн, що розвиваються, незважаючи на постійне зростання диверсифікації доходів, яку здійснюють банки. Висновки, зроблені в ході роботи, неодмінно закладають основу для будь-яких подальших досліджень по темі диверсифікація, з більшим акцентом на виміри інституційного середовища.

Для пошуку шляхів і напрямків збалансованості бізнесу банківської установи, на думку автора, необхідно детально вивчити банківських ринок та розробити алгоритм управління диверсифікацією операцій і послуг банківської установи.

Алгоритм управління диверсифікацією включає в себе: формування цілей і завдань на основі аналізу діяльності, систематизація показників, виділення допустимих відхилень, оцінку впливу подій на результати комерційного банку, формування висновків про результативність.

В умовах високої конкуренції кожна банківська установа повинна постійно впроваджувати нові та вдосконалювати вже існуючі продукти та послуги.

Результати дослідження наводять на думку про певні концептуальні рамки, а емпіричні докази більш розвинених країн, не завжди мають змогу застосовуватися до країн,

що розвиваються, у контексті диверсифікації доходів банку. Іншим важливим аспектом дослідження є те, що в ньому використовується надійна панельна регресія, яка дозволяє з часом оцінити зміни рівня диверсифікації доходів та надати більш надійні оцінки.

На основі наведеного аналізу деякі внутрішні аспекти можуть дати цікаву перспективу, особливо питання менеджменту. Наприклад, подальші дослідження можуть дослідити модеруючу роль структури правління, капітал правління або ефективність банку.

Список використаної літератури

1. Bankografo.com Аналіз банків України: огляди, графіки, факти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bankografo.com/>
2. The Banker Top 1000 World Banks 2013 rankings [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thebanker.com/Top-1000-World-Banks>
3. Кифяк Р. Альтернативні канали продажу банківських продуктів як пріоритетний напрям розвитку банківського бізнесу/ Р. Кифяк // Вісник НБУ. – 2011. – № 10. – С. 106-113.
4. Ковальчук, К. Ф. Банківські операції [Текст] : навч. Посіб. / К. Ф. Ковальчук, І. В. Вишнякова, Л. М. Савчук, І. Г. Сорочинська – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 326 с.
5. Макаренко М.І. Посткризова реінкарнація ринку банківських послуг [Електронний ресурс] / М.І. Макаренко // Ефективна економіка. – 2012. – № 12. Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
6. Кльоба Л. Г. Фінансовий супермаркет – інноваційна модель розвитку комерційного банку [Текст] / Л. Г. Кльоба // Вісник НУЛП. Проблеми економіки та управління. – 2012. – №725. – С. 103-110.
7. Барилюк І. Збалансована система показників – основа стратегічного управління ресурсним потенціалом банківських установ [Електронний ресурс] / І. Барилюк // Формування ринкової економіки в Україні.- 2009.- №19. С. 147-153. – Режим доступу : <http://www.lnu.edu.ua>.
8. Нікітін А. В. Маркетинг у банку: навч. посібник / А. В. Нікітін, Г. А. Бортніков, А. В. Федорченко; за ред. А. В. Нікітіна. – К : КНЕУ, 2006. – 432с.
9. Бланк І.А. Стратегія і тактика управління фінансами / І.А. Бланк. – К. : МП «ІТЕМІтд» СП «АДЕФ-Україна», 1996. – 534с.
10. Ковбасюк М.Р. Економічний аналіз діяльності комерційних банків і підприємств / Навчальний посібник. – К.: Видавничий дім „Скарби”, 2001. – 336с.
11. Вядрова Н.Г. Фінансова стратегія банку: сутність та зміст поняття. Електронний науковий журнал «Фінансові дослідження». 2019. №2.
12. Вядрова Н.Г. Сучасні підходи до оцінювання рівня конкуренції на ринку банківських послуг. Науковий вісник Полісся. – 2020. - №... - С. ...
13. Павленко Р. В. Сучасні банківські продукти як чинники соціально-економічного розвитку України [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2011_7/15SBP.pdf
Стаття надійшла до редакції 18.01.2022
Статтю рекомендовано до друку 12.02.2022

References

1. Bankografo.com Analysis of Ukrainian banks: reviews, graphs, facts. Retrieved from URL: <http://bankografo.com/>
2. The Banker Top 1000 World Banks 2013 rankings Retrieved from URL: <http://www.thebanker.com/Top-1000-World-Banks>
3. Kifyak R. (2011). Alternative sales channels of banking products as a priority for the development of banking business. Bulletin of the NBU. № 10. P. 106-113.
4. Kovalchuk K., Vyshnyakova I., Savchuk L. (2013). Banking operations [Text]: textbook. Kiev. Center for Educational Literature, 326 p.
5. Makarenko M. (2012). Post-crisis reincarnation of the banking services market. Effective economy. № 12. Retrieved from URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
6. Kloba L. (2012). Financial supermarket - an innovative model of commercial bank development [Text]. Bulletin of NULP. Problems of economics and management. №725. P. 103-110.
7. Barilyuk I. (2009). Balanced system of indicators - the basis of strategic management of resource potential of banking institutions. Formation of market economy in Ukraine. №19. P. 147-153. Retrieved from URL: <http://www.lnu.edu.ua>.
8. Nikitin A., Bortnikov G., Fedorchenko A. (2006). Marketing in the bank: textbook. manual. Kiev. KNEU, 432c.
9. Blank I. (1996). Strategy and tactics of financial management. Kiev. MP "ITEMLtd" JV "ADEF-Ukraine", 534p.
10. Kovbasyuk M. (2001). Economic analysis of commercial banks and enterprises. Textbook. Kyiv. Treasures Publishing House, 336 p.
11. Vyadrova N. (2019). Financial strategy of the bank: the essence and content of the concept. Electronic scientific journal "Financial Research". №2.
12. Vyadrova N. (2020). Modern approaches to assessing the level of competition in the banking market. Scientific Bulletin of Polissya.
13. Pavlenko R. (2011). Modern banking products as factors of socio-economic development of Ukraine. Retrieved from URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2011_7/15SBP.pdf
The article was received by the editors 18.01.2022
The article is recommended for printing 12.02.2022

Nadia Vyadrova

Associate Professor of Banking and Financial Technologies, Ph.D., Educational and Scientific Institute «Karazin Banking Institute» V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, e-mail: 3000918@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2386-3231

Karina Severina

student of the second (master's) level of higher education Educational and Scientific Institute «Karazin Banking Institute» V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, e-mail: karinaseverina164@gmail.com

DIVERSIFICATION OF THE BANK'S ACTIVITY AND THE ROLE OF BANKING SERVICES IN INCOME FORMATION

Abstract. The development of modern financial and economic relations falls on the period of deep transformation processes in banking, the application of innovations in the organization and forms of customer service, methods of bank management. Traditional types of banking activities have become more complicated, have acquired qualitatively new features, and due to the introduction of financial transactions that previously had no analogues in banking practice.

Using the annual financial information of Ukrainian banks for the period 2014-2021, the impact of diversification on the bank's performance is considered. It was revealed that there is a discrepancy between the standard organizational structures of the bank and the principles of customer-oriented technologies, in connection with which a number of proposals were made to implement new principles of program activities.

A thorough analysis of the interpretations of the concept of "financial innovation", "banking innovation", "banking product innovation" available in the scientific literature and identified several approaches to understanding it. The procedure of assessment of diversification of commercial bank activity is carried out.

The research of foreign and domestic scientists of innovative activity of banks as satisfaction of needs of clients with new products and services is analyzed.

Effective ways to implement a diversification strategy in a commercial bank are presented. The qualities of a competitive bank are determined and the requirements for banking products are singled out. The study revealed that a less integrated financial market in Ukraine gives banks an advantage in achieving greater diversification.

The paper outlines the principles of determining the factor influence on the diversification of banking services in competitive languages. The results of the study showed that income diversification increases the efficiency of the bank, but further research is needed to explore other possibilities that may explain this relationship. The proposed system provides specific recommendations for the implementation of the strategy of diversification of operations for banking institutions.

Keywords: *banking innovation, diversification, strategy, commercial bank, banking product.*

JEL Classification: G21

Formulas: 5; fig.: 3, tabl.: 2, bibl.: 13

Фінанси, облік, аудит та оподаткування Finance, accounting, audit and taxation

[DOI: 10.26565/2786-4995-2022-1-03](https://doi.org/10.26565/2786-4995-2022-1-03)

УДК 336:338

Maksym Zhytar

Doctor of Economics, Associate Professor, Vice-rector for scientific and pedagogical work of PHEI "International European University", Academician Glushkov Avenue, 42 V, Kyiv, 03187, Ukraine, e-mail: zhytarmaksym@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3614-0788

Borys Samorodov

Doctor of Economics, Professor, Director of the Educational and Scientific Institute «Karazin Banking Institute» V.N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, e-mail: bsamorodov@gmail.com; ORCID ID 0000-0002-5267-1178

INFRASTRUCTURAL ASSURANCE OF THE MECHANISM FOR REGULATING IMBALANCES IN THE MOVEMENT OF FINANCIAL RESOURCES OF THE UKRAINIAN ECONOMY IN THE CONTEXT OF EXTERNAL FLUCTUATIONS

Abstract. The article proves that the state regulation of negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy is carried out on the basis of a list of effective instruments of national financial policy, directly fiscal and monetary. It is determined that the subjects of ordinary state regulation of the financial architecture of the national economy are the National Bank of Ukraine, the National Commission on Securities and Stock Market, other regulatory bodies (such as the Antimonopoly Committee of Ukraine and the Ministry of Finance of Ukraine and others). It is proposed to include in the goals of such regulation: protection of socio-economic interests of potential participants in financial architecture; equal access of relevant market participants to various components of the financial architecture; support of healthy competition in the financial market, level of transparency and openness, gradual integration into the international financial architecture. It is concluded that the presented strategic directions for state regulation of negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy are aimed at forming a reliable system for protecting the rights of investors, as well as protecting socio-economic interests of relevant consumers of financial services. The regulatory mechanism is presented, under which we propose to understand the interconnected system of subjects, forms, instruments and objects of financial market regulation, which operates to achieve sustainable development of financial architecture and all its components, which is generally aimed at improving the sustainability of national economy.

Keywords: *financial architecture, financial resources, globalization transformations, global markets, external fluctuations, strategic directions, national economy.*

JEL Classification: G3, M2

Fig.3, Tabl.1, Bibl. 14

Introduction. In the context of dynamic development of the financial architecture of the national economy, quite relevant issues include not only the identification of imbalances in the movement of appropriate financial resources on social and economic development indicators of Ukraine, investment flows, the sustainable financial architecture, the level of perception of convergence with businesses of the national economy, and regulation of destructive processes in order to neutralize them.

Analysis of research and statement of the problem. Various theoretical and methodological directions of development of the financial architecture of the Ukrainian economy are reflected in the scientific works of M. Barkley, G. Brown, R. Brayley, S. Brigham, A. Wagner, M. Goldstein, G. Demsets, R. Entov, K. Eeberg, J. Sonnenfels, I. Ivashkivska, R. Kapelyushnikov, M. Kokoreva, B. Kolas, R. La Porta, F. Lopez de Silanes, S. Myers, K. Smith, A. Stepanow, D. Finerty, J. Van Horn, A. Schleifer and others. Among the domestic scientists who have studied this issue should be noted the scientific works of G. Azarenkova, O. Baranovsky, N. Bychkova, M. Bilyk, I. Blank, A. Boyko, T. Bondaruk, V. Vyhovska, N. Vyhovska, A. Hrytsenko, V. Yevdokymov, I. Zyatkovsky, O. Laktionova, I. Lukyanenko, V. Margasova, V. Melnyk, S. Onyshko, L. Sidelnikova, O. Tereshchenko, V. Fedosov, L. Fedulova, I. Shkolnyk, and others.

Research results. Regulation of negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy is aimed at overcoming them. Thus, regulation is going to neutralize negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy.

Therefore, state regulation of negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy is carried out using a range of efficient tools of the national financial policy, namely fiscal and monetary policies.

Entities of common state regulation of the development of the financial architecture of the national economy are the NBU, the National Securities and Stock Market Commission, other regulatory bodies (e.g., the Antimonopoly Committee of Ukraine, the Ministry of Finance of Ukraine, etc.), etc. [1]. State regulation of the financial sector has defined goals, objects, etc. One of the objectives of such regulation is, for example, to mitigate the dominant demand for pseudo-financial transactions compared to its current level.

Strategic goals of this regulation: 1) protection of social and economic interests of potential participants in financial architecture relations; 2) equality of access of corresponding market players to different components of the financial architecture; 3) support of healthy competition on the financial market, the level of transparency and openness, gradual integration into the international financial architecture [2].

The presented strategic areas of state regulation of negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy are aimed at establishing a reliable system for protecting investors' rights, as well as protecting social and economic interests of corresponding consumers of financial services.

Efficient state regulation of negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy should be relevant, rational and goal-oriented. Taking into account each specific conditions of economic management, state regulation of negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy is characterized by targets, strategic goals, ways and methods of implementation, activities, forms and mechanisms for implementation, efficient tools and their indicators, etc. (Fig. 1).

Fig. 1 shows particular characteristics for self-regulation of negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy. A strategic area in increasing the level of efficiency and relevance for state regulation of negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy is the revision of further optimization of the regulatory framework in order to develop the financial architecture and businesses of the national economy, as well as to ensure their specific interaction. Efficient

implementation of this concept will primarily have a positive impact on the advancement of methodological support for the development of the financial architecture of the national economy, encourage prompt development of an effective mechanism for protecting corresponding social and economic interests to prevent the overflowing of necessary resources to the financial architecture. In this aspect, it is crucial for public authorities at all levels to remain without due attention while implementing appropriate regulatory measures in order to provide possibilities for stable business activities, guarantee the fulfillment of corresponding obligations, etc.

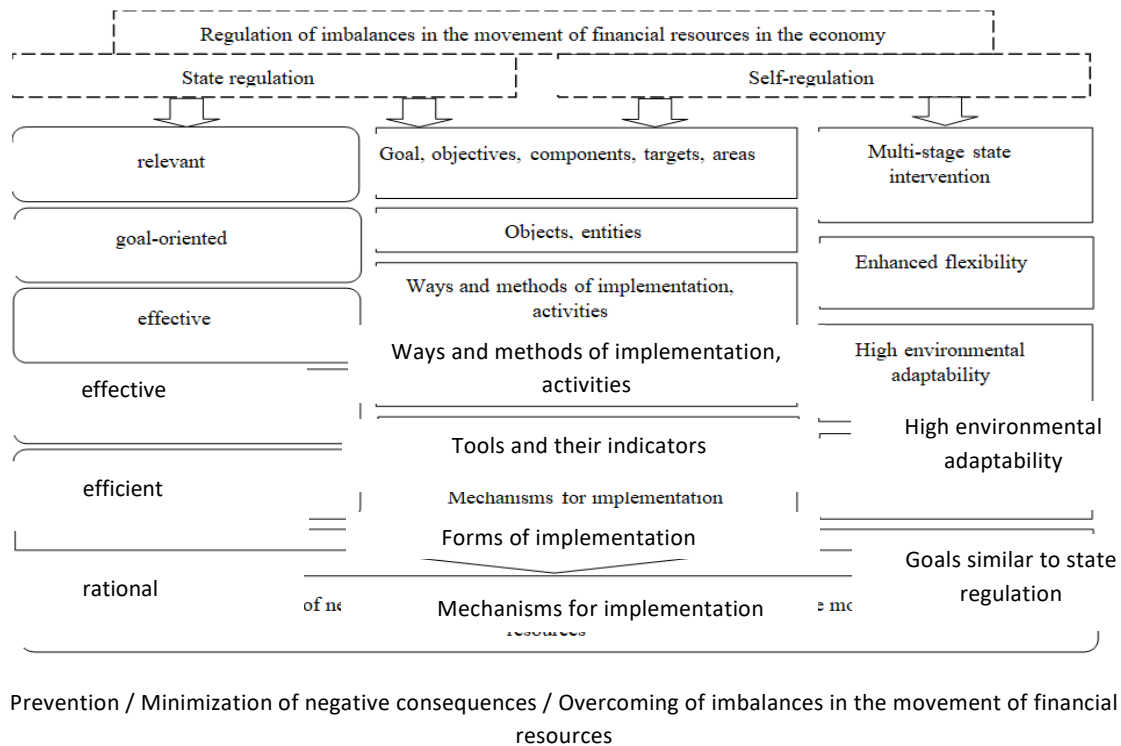

Fig. 1. Particularities of regulation of negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy.

Source: developed by the authors

It should be noted that the efficiency of state regulation of negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy can only be ensured by the seamless revision of the regulatory framework in all sectors and industries of the national economy and operations of business entities presented comprehensively.

A significant area in enhancing the efficiency and performance of the mechanism for state regulation of negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy is the use of a sound socio-economic view on the establishment and use of effective financial policy tools and their corresponding indicators for assessment. One should additionally determine appropriate time lags between the beginning of applying financial policy tools and obtaining of the expected results.

To efficiently implement strategic areas in achieving the strategic focus of state regulation of negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy, let's examine aspects of ensuring the sustainable development of the financial architecture. Meanwhile, take into account that the reliability of the financial architecture can be ensured by the proper level of its stability.

Therefore, the sustainable development of the financial architecture will initially depend on the proper condition of its all components. It is this kind of development that will substantially affect the economy. Poor assurance of the development of the financial architecture of the

national economy and its dynamic decline generally restrains the impact on the efficiency of the social and economic growth of the country. Consequently, a properly chosen dynamic strategy for the development of the financial architecture will highlight quite positive targets to ensure the economic growth [3].

Given below are systematized features of the impact of the state policy (in the context of its presented tools) and economic institutions on the sustainable development of the financial architecture (Fig. 2).

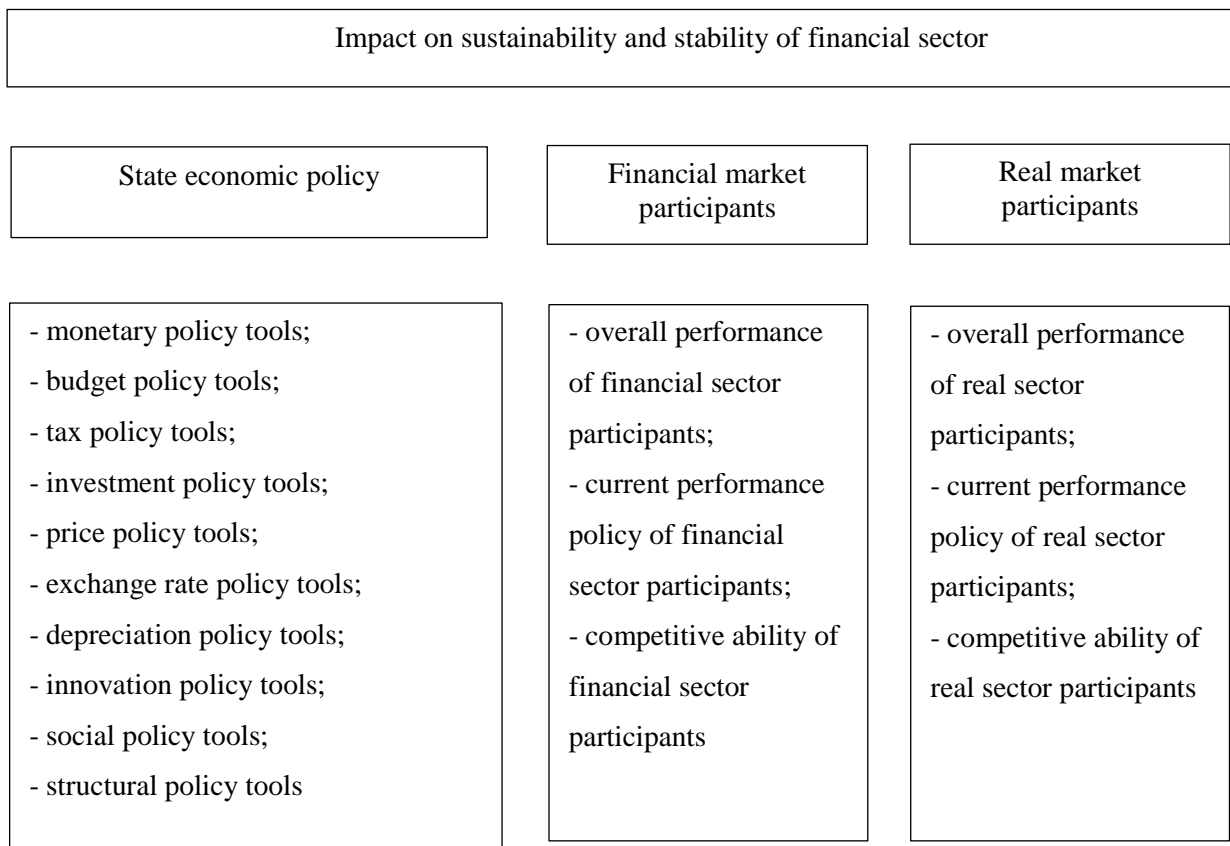

Fig. 2. Impact of the state economic policy and economic entities on the financial sector
Source: designed by the authors

The overall efficiency of the functioning of the financial architecture of the national economy is primarily related to its stability. At the same time, participants and institutions of the national economy play a significant role in the assurance of the sustainable development of the financial architecture. Given the position of macroeconomic regulation [4, 5], state financial policy tools have a dynamic impact on the financial architecture [6-9].

The system for regulating negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy includes the following key subsystems:

- control over emerging negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy (responsible for the efficient control over the prevention of potential manifestations of imbalances);

- control over the obtained negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy (responsible for the efficiency of monitoring the level of the obtained negative manifestations; the functioning of this subsystem is used to implement methodical approaches to the assessment of the development of the financial architecture of the national economy);

- regulation of negative manifestations in the functioning of the financial architecture of the national economy (responsible for the overall performance, efficiency, potential relevance, target nature of state regulation).

A mathematical aspect of regulation allows defining the current state of the system in order to determine strategic focuses for other types of regulation. Thus, the implementation of three mechanisms for regulating the financial architecture of the country provided the following results (Table 1). Let's analyze the obtained results.

Table 1

Implementation of the mechanisms for regulating the financial architecture

Parameters	Stock segment	Credit segment	Currency segment	Insurance segment
Self-organization mechanism				
Lagrange stability	Unstable	Unstable	Stable	Stable
Poisson stability	Unstable	Stable	Unstable	Stable
Falling into the attractor area	Yes	No	No	No
Value of Lagrange stability S_1	0.5	0	1	1
Value of Poisson stability S_2	0.5	0.75	1	1
Value of overall stability S	1	0.75	2	2
General condition	Conditionally unstable	Conditionally unstable	Stable	Stable
Self-development mechanism				
Impact of stock segment	–	absent	absent	absent
Impact of credit segment	Substantial – 35 %	–	Substantial – 28 %	absent
Impact of currency segment	Substantial – 8 %	absent	–	absent
Impact of insurance segment	absent	absent	absent	–
Adaptation mechanism				
Environmental impact	DAX impact – 38 %	MosPrime impact – 58 %	No adaptation problem	
Necessity of adaptation	No adaptation	First-level adaptation		

The impact of the external market is insignificant for Ukraine's stock market, so adaptive regulation is absent. This impact is substantial for the credit segment, so the first-level adaptation is required, i.e., the formation of a protective circuit to close the market, which will provide conditions for its successful functioning. Such adaptation and internal conditions of the credit market functioning will lead to the increase in its stability from 0.75 to 1.5 at the overall stability parameter. Since the credit market affects currency and stock markets in the crisis period, necessary and efficient regulatory actions on the stock market can increase the stability from 1 to 2 on the stock market and keep the sustainable functioning of currency and stock markets. The analysis of the economic aspect of financial market regulation allows defining three main areas of regulation: efficient state monetary policy, transparent fiscal policy and creation of efficient conditions for business operations. Let's examine the use of these areas for regulating the financial market.

State monetary policy. According to the fundamental laws of Ukraine, it is the aggregate of strategic money circulation and credit measures aimed at ensuring the stabilization of monetary units in the context of the Law of Ukraine "On the National Bank of Ukraine". According to Article 25 of the above-mentioned Law, key economic means and methods of the state policy are the system of regulating the amount of the money supply in the context of: definition and regulation of the stipulated standards for obligatory bank reserving; interest rate policy, bank refinancing; management of gold and currency reserves; regulation of capital imports and exports; issuance of own debt

obligations and their transactions [10].

Fiscal policy is the aggregate of state measures aimed at supporting full-time employment and producing appropriate non-inflationary GDP in the context of changes in corresponding public expenditures and approaches to the implementation of state budget indicators in general.

To regulate the financial market, the fiscal policy is used to provide conditions for efficient business operations and affects the efficiency of enterprise and bank operations. The efficient fiscal policy allows gaining the equilibrium in the economy in general and on the financial market in particular.

The regulatory policy is aimed at optimizing legislative regulation of corresponding economic relations, preventing the adoption of inappropriate and ineffective regulatory acts, decreasing the intervention of our state in the performance of business entities [11]. Key principles of the state regulatory policy: viability, adequacy, efficiency, balance, predictability, transparency and consideration of public opinion.

To build a new infrastructure, we offer to use a 4-peak model of financial market regulation. For the financial market of Ukraine, this model will look like on Fig. 3. The model includes five core elements: the National Bank of Ukraine, Independent agencies for financial market regulation, investment funds, Antimonopoly Committees and financial intermediaries.

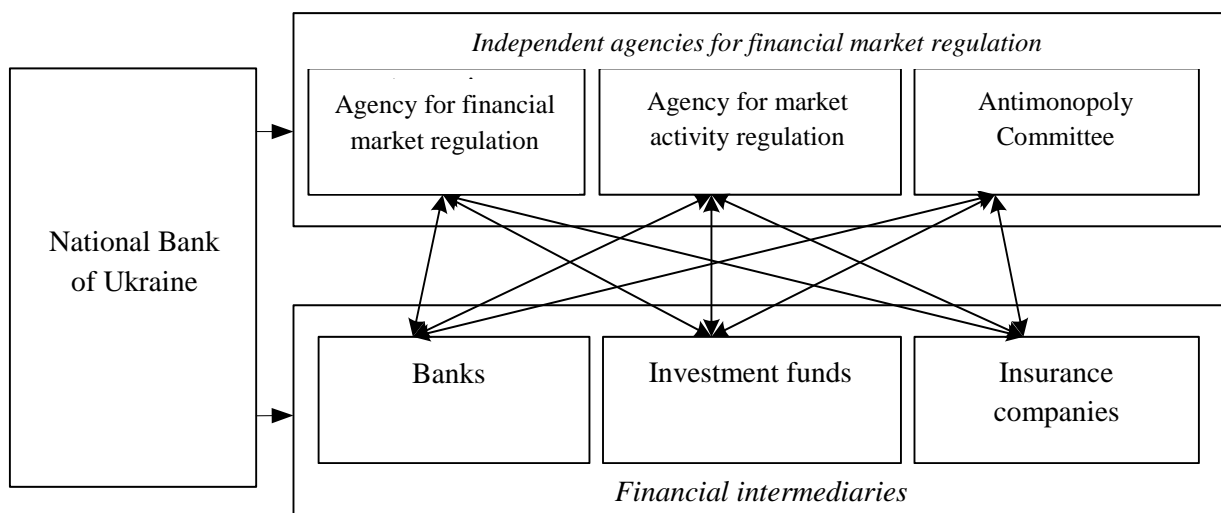

Fig. 3. Organizational model of state regulation of Ukraine's financial architecture

Source: designed by the authors

Key functions of the National Bank of Ukraine, which ensure efficient regulation of the financial market of the country, should include the following:

- creation of conditions for the functioning of the financial market of the country and its sustainability;
- efficient accomplishment of the monetary policy aimed at the sustainable functioning of the financial market;
- assurance of the transparency of activities of financial intermediaries on the financial market of the country;
- control over the appropriate level of competition on the financial market [12-14].

Key functions of Independent agencies for financial market regulation include the following:

- participation in the establishment and implementation of the financial policy (except for the banking sector and securities markets);
- establishment and implementation of the strategy for developing the financial architecture of the national economy;
- development and coordination of the complex financial policy on the functioning of the

insurance system;

- holding of activities aimed at enhancing the efficiency of state regulation and controlling the provision of appropriate financial services in compliance with the law;
- development and approval of proper efficient regulatory acts in the development of the financial architecture;
- coordination of the performance with other participants in the financial architecture of the national economy;
- adaptation of international standards to the local realities.

The Agency for market activity regulation should constantly interact with the Committee in order to adhere to the rules of functioning of financial intermediaries on the financial market of the country. Functions of the Antimonopoly Committee, in addition to the standard ones, should include a function of monitoring the NBU and the government to prevent the use of shady schemes for currency transactions. Therefore, the organizational assurance of mechanisms for regulating the financial architecture of the country allows implementing them efficiently by performing their functions.

Conclusions. Thus, based on the conducted research, the overall regulatory mechanism should be understood as the interrelated system of entities, forms, tools and objects of financial market regulation, which functions to achieve sustainable development of the financial architecture and all its components. In general, it is aimed at improving the sustainability of the national economy.

Список використаної літератури

1. Melnyk V., Zhytar M., Shchur R., Kriuchkova N., Solodzhuk T. Assessment of the Performance of the Financial Architecture of Ukrainian Economy: Budgetary, Stock and Social Aspects / V. Melnyk, M. Zhytar, R. Shchur, N. Kriuchkova, T. Solodzhuk // *WSEAS Transactions on Business and Economics*. – 2021. – Vol. 18 (39). – P. 386–395.
 2. Коваленко Ю. Інституціалізація фінансового сектору економіки: монографія / Ю. Коваленко // Ірпінь: НУ ДПС України, 606 с.
 3. Житар М.О. Модернізація фінансової архітектури суб'єктів господарювання в Україні під впливом глобальних фінансових перетворень [Текст] / М.О. Житар // *Бізнес Інформ*. – 2020. - № 4. – С.340-350.
 4. Samorodov B. V., Sosnovska O. O., Zhytar M. O., Ananieva J. V. Methodical approach to the Quantification of Enterprise Financial Security Level / B. V. Samorodov, O. O. Sosnovska, M. O. Zhytar, J. V. Ananieva // *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. – 2020. – Vol. 32. – P. 269–277.
 5. Барановський О.І. Сутність і чинники фінансової безпеки фондового ринку [Текст] / О.І. Барановський // *Фінанси України*. – 2016. - № 1. – С.20-38.
 6. Корнєєв В.В. Поведінкові фінанси та інвестування в експлоативній економіці [Текст] / В.В. Корнєєв // *Економічна теорія*. – 2009. - № 3. – С.40-49.
 7. Zhytar M. Areas of Ensuring the Development of Financial Architecture on the Context of Globalization and European Integration / M. Zhytar, A. Navolokina. // *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. – №23 (51). – С. 62–66.
 8. Паєнтко Т.В. Інституціоналізація фіскального регулювання фінансових потоків: монографія/ Т.В. Паєнтко. – К.: «ДКС центр», 2013. – 294 с.
 9. Житар М. О. Фінансова архітектура економіки України в умовах глобальних трансформацій : монографія / М.О. Житар. - Ч: ЧНТУ, 2020. - 352 с.
 10. Лук'яненко І.Г., Семко Р.Б. Прогнозування наслідків економічної політики за допомогою моделі загальної рівноваги / І.Г. Лук'яненко, Р.Б. Семко // *Актуальні Проблеми Економіки*. – 2012. – № 1. – С. 303-319.
 11. Zhytar M. Strategic Directions of Development of Financial Architecture of the Economy of Ukraine / M. Zhytar, B. Samorodov, O. Sosnovska. // *Financial and credit systems: prospects for development*. – 2021. – №2(2). – С. 25–32.
 12. Лук'яненко І., Дадашова П. Взаємодія грошово-кредитної та фіскальної політики в Україні [Текст] / І. Лук'яненко, П. Дадашова // *Актуальні проблеми економіки*. – 2016. - № 5 (179). – С.295-307.
 13. Структурна гармонізація економіки як чинник економічного зростання / за ред. І. В. Крючкової; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К. : Експрес, 2007. – 520 с.
 14. Рекуненко І. І. Особливості правового регулювання інфраструктури фінансового ринку в сучасних умовах / І.І. Рекуненко // *Вісник Української академії банківської справи*. – 2009. – № 2. – С. 13–17.
- Стаття надійшла до редакції 15.01.2022*
Статтю рекомендовано до друку 15.02.2022

References

1. Melnyk, V., Zhytar, M., Shchur, R., Kriuchkova, N., Solodzhuk, T. (2021). Assessment of the Performance of the Financial Architecture of Ukrainian Economy: Budgetary, Stock and Social Aspects. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, Volume 18, Art. #39, pp. 386-395.

2. Kovalenko, Yu. (2013). Institutionalization of the financial sector of the economy: monograph. Irpin. NU DPS of Ukraine, 606 p.
3. Zhytar, M. (2020). Modernization of financial architecture of business entities in Ukraine under the influence of global financial transformations. *Business Inform.* № 4. P. 340-350.
4. Samorodov, B., Sosnovska, O., Zhytar, M., Ananieva, J. (2020). Methodical approach to the Quantification of Enterprise Financial Security Level. *Financial and credit activity: problems of theory and practice.* № 32. P. 269-277.
5. Baranovskiy O. (2016). The essence and factors of financial security of the stock market. *Finanse of Ukraine.* № 1. P. 20-38.
6. Kornieiev, V. V. (2009). Behavioral finance and investing in an exploratory economy. *Ekonomichna teoriia*, 3, 40-49.
7. Zhytar M., Navolokina A. (2021). Areas of Ensuring the Development of Financial Architecture on the Context of Globalization and European Integration. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy", Series "Economics".* № 23 (51). P. 62-66.
8. Paientko, T. (2013). Institutionalization of fiscal regulation of financial flows: monograph. Kiev: «DKS center», 294 p.
9. Financial architecture of Ukraine's economy in the conditions of global transformations (2020): monograph / M. Zhytar. Chernihiv: ChNTU, 352 p.
10. Lukyanenko I., Semko R. (2012). Forecasting the consequences of economic policy using the model of general equilibrium. *Actual Problems of Economics.* № 1. P. 303-319.
11. Zhytar M., Samorodov B., Sosnovska O. (2021). Strategic Directions of Development of Financial Architecture of the Economy of Ukraine. *Financial and credit systems: prospects for development.* № 2(2). P. 25-32.
12. Lukyanenko, I., & Dadashova, P (2016). Interaction of monetary and fiscal policy in Ukraine. *Actual problems of economy*, 5 (179), 295-307.
13. Structural harmonization of the economy as a factor of economic growth (2007): monograph / ed. I. Kryuchkova Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kiev: Ekspres, 520 p.
14. Rekunenko, I. (2009). Features of legal regulation of financial market infrastructure in modern conditions. *Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking.* № 2. P. 13-17.

The article was received by the editors 15.01.2022

The article is recommended for printing 12.02.2022

Житар Максим

д.е.н., доцент, проректор з науково-педагогічної роботи
ПЗВО «Міжнародний європейський університет»,
проспект Академіка Глушкова, 42В, Київ, 03187,
e-mail: zhytarmaksym@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3614-0788

Самородов Борис

д.е.н., професор, директор Навчально-наукового інституту «Каразінський банківський інститут»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,
e-mail: bsamorodov@gmail.com; ORCID ID 0000-0002-5267-1178

ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ДИСБАЛАНСІВ РУХУ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗОВНІШНІХ ФЛУКТУАЦІЙ

Анотація. В статті доведено, що державне регулювання негативних проявів у функціонуванні фінансової архітектури національної економіки здійснюється на засадах переліку ефективних інструментів національної фінансової політики, безпосередньо фіскальної й монетарної. Визначено, що суб'єктами звичайного державного регулювання розвитку фінансової архітектури національної економіки виступають Національний банк України, Національна комісія із цінних паперів й фондового ринку, інші органи регулювання (наприклад Антимонопольний комітет України також Міністерство фінансів України й інші). Запропоновано до цілей такого регулювання відносити: захист соціально-економічних інтересів можливих учасників відносин у фінансовій архітектурі; рівність доступу відповідних ринкових учасників до різних складових фінансової архітектури; підтримку здорової конкуренції на фінансовому ринку, рівня транспарентності й відкритості, поступової інтеграції у міжнародну фінансову архітектуру. Зроблено висновки, що представлені стратегічні напрями щодо державного регулювання негативних проявів у функціонуванні фінансової архітектури національної економіки спрямовані на формування надійної системи щодо захисту відповідних прав інвесторів, також захист соціально-економічних інтересів відповідних споживачів фінансових послуг. Представлено механізм регулювання, під яким нами запропоновано розуміти взаємопов'язану систему суб'єктів, форм, інструментів та об'єктів регулювання фінансового ринку, яка функціонує з метою досягнення стійкого розвитку фінансової архітектури та всіх його складових, що загалом спрямовано на покращення стійкості функціонування національної економіки.

Ключові слова: фінансова архітектура, фінансові ресурси, глобалізаційні трансформації, глобальні ринки, зовнішні флуктуації, стратегічні напрями, національна економіка.

Рис.3., Табл.1., Бібл.: 14

Економіко-математичні методи та моделі фінансового розвитку

Economic and mathematical methods and models of financial development

DOI: [10.26565/2786-4995-2022-1-04](https://doi.org/10.26565/2786-4995-2022-1-04)
УДК 330.342

Надія Морозова

*к.е.н., доцент, Навчально-науковий інститут «Каразінський банківський інститут» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,
e-mail: nadiya.morozova@karazin, ORCID ID : 0000-0002-4082-2960*

Тетяна Новікова

*к.е.н., доцент, Навчально-науковий інститут «Каразінський банківський інститут» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,
e-mail: tvnovikova75@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4108-4920*

Олена Христофорова

*к.е.н., доцент, Навчально-науковий інститут «Каразінський банківський інститут» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,
e-mail: Lena.guseva7677@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4868-2488*

Тімур Малафєєв

*к.н з держуправління., доцент, Навчально-науковий інститут «Каразінський банківський інститут», Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,
e-mail: malafeyev14@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3839-7096*

ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Анотація. У статті запропоновані новітні підходи щодо оцінювання рівня інтелектуального капіталу соціально-економічних систем на основі моделей та методів оцінки інтелектуального капіталу, застосовано сучасні засоби до моделювання, а саме: методи скорочення інформаційного простору для оцінки загального рівня інтелектуального капіталу України; модель прогнозування рівня інтелектуального капіталу України за допомогою адаптивних методів прогнозування; системно-динамічне моделювання. В роботі проведено аналіз моделей оцінювання інтелектуального потенціалу та здійснено їх систематизацію. Щодо підходів систематизації моделей, ними обрано: аналогії розрахунку індексу розвитку людського потенціалу; функціональну структуру або компоненти інтелектуального капіталу; процесний підхід, який ґрунтується на визначенні вхідних параметрів інтелектуального капіталу, показників, які відображають інтелектуальні процеси під час дослідження, та вихідних параметрів, що репрезентують кінцеві результати; поетапний підхід, що передбачає покрокове оцінювання інтелектуального капіталу.

Метою дослідження є розробка комплексу моделей оцінки й аналізу інтелектуального капіталу соціально-економічних систем макрорівня, зокрема, на рівні держави, що дозволить підвищити якість формування та рішень з управління у сфері суспільних відносин. Для досягнення поставленої мети у статті запропоновано та вирішено такі наукові завдання: побудовано модель оцінки рівня інтелектуального капіталу України; розроблено модель прогнозування індикаторів інтелектуального капіталу держави; розроблено імітаційну модель управління інтелектуальним капіталом України.

Здобуті результати за побудованим комплексом моделей можуть бути використані під час формування та ухвалення управлінських рішень щодо підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу України та розробки стратегій безпечного розвитку трудових ресурсів органами державного та регіонального управління.

Ключові слова: *інтелектуальний капітал, людський потенціал, трудові ресурси, соціально-економічна система, модель, прогнозування, адаптивні методи, прийняття рішень.*

Формул: 1; рис.: 13, табл.: 2, бібл.: 13.

Вступ. На сьогодні стратегічним ресурсом і економічною міццю країни, головним рушієм економічного зростання в умовах формування інноваційної моделі розвитку національної економіки, виступає інтелектуальний капітал.

Однак, слід зазначити, що науково-інтелектуальний потенціал міст та районів держави не на належному рівні інтегрований у виробничу і невиробничу сфери, механізми впровадження дослідно-конструкторських розробок у практичну діяльність окремих підприємств відсутні.

Враховуючи ситуацію, яка існує на ринку праці, низький рівень якості надання освітніх та соціальних послуг, зменшення доходів, зниження рівня особистого споживання, поширення бідності, процес використання інтелектуального капіталу в містах і районах уповільнюється. Проблема збереження і зміцнення інтелектуального капіталу, на сьогодні потребує розв'язання, тому, що має велике значення для сталого соціально-економічного розвитку регіону.

Аналіз досліджень та постановка завдання. У дослідженні питань щодо теоретичного обґрунтування економічної природи інтелектуального розвитку та людської праці, наукової думки, ділових циклів та інновацій внесли вагомий внесок як вітчизняні так і зарубіжні науковці, в тому числі: М.Балудянський, Д.Белл, Дж.К.Гелбрейт, М.Кондратьєв, Д.Львов, С. Подолинський, Е.Тоффлер, М.Туган-Барановський та ін. [1-3].

В роботах Є.Белозерцева, О.Водоп'янової, В.Волкової, І.Каленюк, І. Кіршина, О.Комарової, В.Куценко, О.Левченка, Г.Леонідової, Б.Малицького, В.Супяна, Г.Ханіна висвітлені проблеми щодо розвитку науки, освіти, умов формування економіки знань [7-10].

В продовж цього в сучасних умовах актуальності набувають дослідження питань стосовно місця і значення інтелектуального капіталу держави. Сучасні економічні умови, в яких здійснюється функціонування та розвиток держави, формуються під дією факторів, що мають стохастичний та дестабілізуючий характер. Вони становлять загрози розвитку інтелектуального капіталу у національній економіці, в цілому, і її господарюючих суб'єктів.

Метою дослідження є розробка комплексу моделей оцінки й аналізу інтелектуального капіталу соціально-економічних систем макrorівня, зокрема, на рівні держави, що дозволить підвищити якість формування та рішень з управління у сфері суспільних відносин.

Результати дослідження. Процес моделювання ефективності використання інтелектуального капіталу держави складається з трьох основних етапів, які в свою чергу поділяються ще на декілька підетапів, мають єдину мету підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу держави. Моделювання ефективності використання інтелектуального капіталу держави – безперервний циклічний процес, який включає оцінку стану використання інтелектуального капіталу, цілі його розвитку, оцінки результативності і ефективності управлінських рішень. Реалізація цілей управління здійснюється за допомогою впровадження системи моделей управління інтелектуальним капіталом і системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління, факторів впливу на останню.

На рис. 1 зображено концептуальну модель виконання вказаних етапів щодо підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу держави.

На першому етапі приведеної концепції здійснюється аналіз сутності формування і використання інтелектуального капіталу держави, аналіз функцій і методів управління інтелектуальним капіталом на рівні держави, аналіз законодавства як фактору впливу на формування інтелектуального капіталу держави.

На другому етапі здійснюється аналіз моделей оцінки ефективності використання інтелектуального капіталу держави. Наступним кроком другого етапу концепції є аналіз особливостей держави, оскільки управління складною економічною системою неможливе без отримання оцінки її поточного стану, яке характеризується певною множиною показників чи факторів. Зазвичай ці фактори є суперечливими, характеризуючи економічну систему з різних сторін, тому виникає проблема узагальнення та узгодження інформації, отриманої щодо кожного фактору.

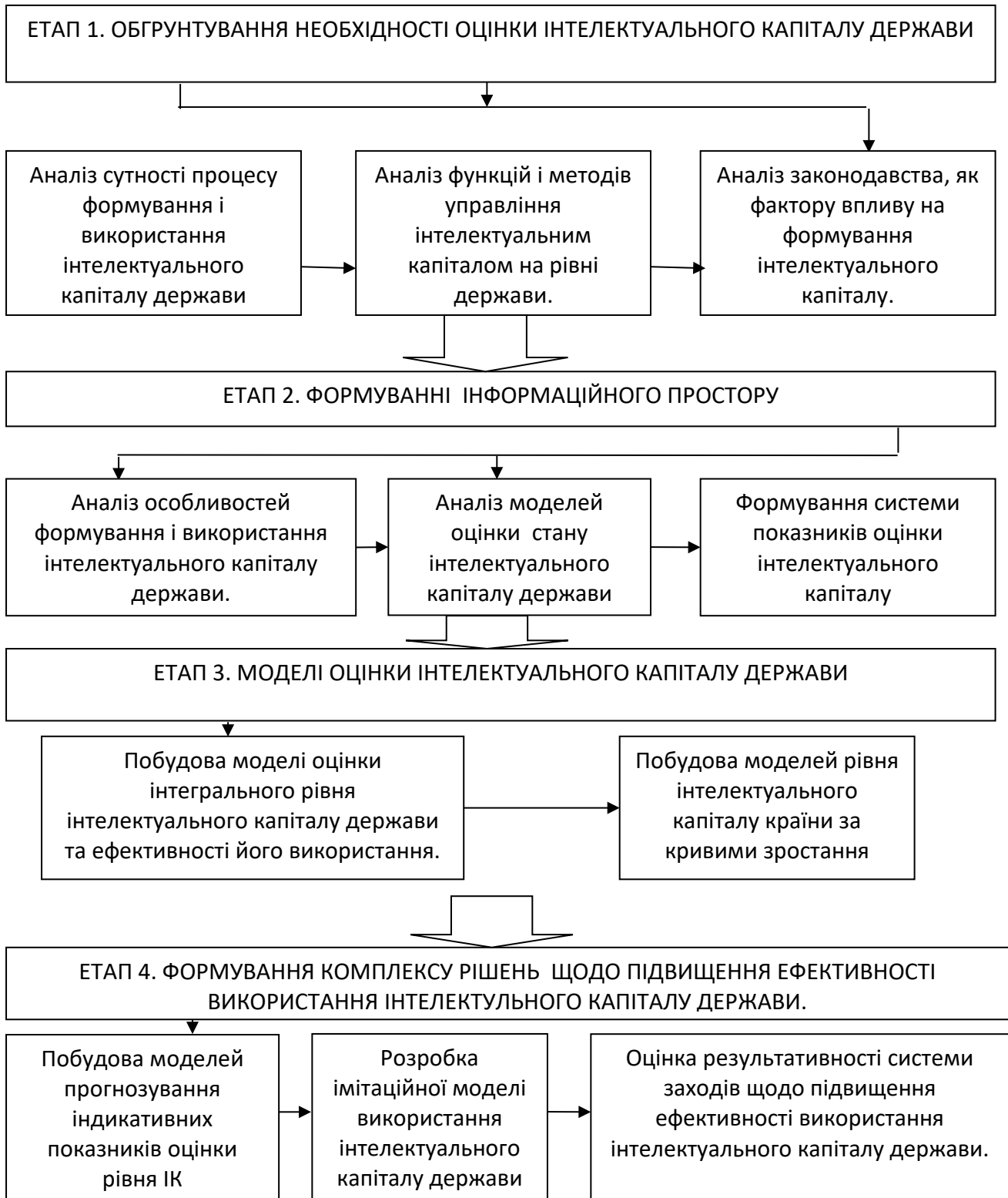

Рис. 1. Концептуальна схема оцінки й аналізу інтелектуального потенціалу соціально-економічної системи

На третьому етапі здійснюється оцінка ефективності використання інтелектуального капіталу держави першим кроком якого є формування системи показників оцінки ефективності використання інтелектуального капіталу держави.

Наступними кроками дослідження є реалізація моделі і оцінка результативності системи заходів по підвищенню ефективності використання інтелектуального капіталу держави, що означає практичне впровадження моделі.

Проведений аналіз та оцінка впливу освітніх, наукових, культурних та духовних чинників на ефективне використання і розвиток інтелектуального потенціалу виступили основою щодо визначення динаміки рівня інтелектуального потенціалу України за запропонованою методикою.

Для початку сформуємо вибірку показників, за якими проведемо оцінку рівня інтелектуального потенціалу.

На основі 26 показників розрахуємо рівень інтелектуального потенціалу України за аналізований період (табл. 1).

З метою отримання об'єктивної оцінки усіх показників визначимо напрям їх оптимізації, адже саме від цього залежатиме процедура, яку необхідно застосовувати: нормування показників чи коригування.

Для показників-стимуляторів (із правилом «чим більше, тим краще») застосовується нормування значень з метою приведення їх до єдиної фізичної природи, в нашому випадку – до безрозмірних коефіцієнтів.

Для показників-дестимуляторів (з правилом «чим менше – тим краще») виконується процедура коригування показників, тому, що їх логічна спрямованість не співпадає з напрямом оптимізації функціонала.

У таблиці 1 наведено перелік показників оцінки рівня інтелектуального потенціалу України та напрямки загальної логічної подальшої оптимізації кожного із зазначених показників (у нас це максимізація) [1-2, 12].

Як бачимо, для показників щодо коефіцієнту злочинності та коефіцієнту судимості необхідним є виконання процедури коригування їх значень, для решти показників – нормалізації.

Таблиця 1

Оптимізація показників

№ з/п	Назва показника	Напрямок оптимізації
1	2	3
Освітня складова		
1	Видатки зведеного бюджету України на освіту, у % до загальної суми видатків	«чим більше, тим краще»
2	Держвидатки на освітню діяльність у % до ВВП	
3	Випущено фахівців з ЗВО на 10 тис. населення	
4	Результативність роботи аспірантури, % (частка аспірантів, що закінчили аспірантуру із захистом дисертації)	
5	Результативність роботи докторантури % (частка докторантів, що закінчили докторантуру із захистом дисертації)	
6	Частка осіб серед економічно активного населення у віці 15-70 років, з повною вищою освітою	
Наукова складова		
1	Частка видатків держбюджету на наукову діяльність у ВВП, %	«чим більше, тим краще»
2	Коефіцієнт наукової активності (кількість науковців / кількість організацій, що виконують наукові роботи)	
3	Кількість спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, % до загальної чисельності зайнятих в економіці країни (на 1000 осіб)	
4	Частка виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %	
5	Частка витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %	
6	Коефіцієнт винахідницької активності (кількість отриманих охоронних документів (патентів) на 1 млн. осіб)	
7	Частка наукових працівників, що виїжджали за межі України задля проведення наукових досліджень	

Культурна складова		
1	Видатки зведеного бюджету України на культуру і мистецтво, % до загальної суми видатків	«чим більше, тим краще»
2	Коефіцієнт бібліотечної насиченості (бібліотечний фонд, млн. примірників / кількість масових та універсальних бібліотек, тис.)	
3	Коефіцієнт театральної активності (кількість відвідувань театрів за рік, млн. / кількість професійних театрів)	
4	Коефіцієнт глядацької активності (кількість слухачів на концертах за рік, млн. осіб / кількість концертних організацій)	«чим більше, тим краще»
5	Коефіцієнт музейної активності (кількість відвідувань музеїв за рік, млн. осіб / кількість музеїв)	
6	Кількість користувачів Інтернет-ресурсів на 10 тис. населення	
Духовна складова		
1	Частка видатків зведеного бюджету України на духовний та фізичний розвиток у ВВП, %	«чим більше, тим краще»
2	Видатки зведеного бюджету України на духовний і фізичний розвиток, % від ЗБ	
3	Кількість релігійних організацій на 10 тис. населення	
4	Кількість благодійних організацій на 10 тис. населення	
5	Коефіцієнт результативності щодо використання коштів на благодійність	
6	Коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення)	«чим менше, тим краще»
7	Коефіцієнт судимості (кількість засуджених на 100 тис. населення)	

Отже, із врахуванням складників інтелектуального потенціалу (освітній стан, науковий, культурний та духовний). побудуємо пелюсткові діаграми задля розрахунку його рівня. На рис.2 представлено пелюсткову діаграму розмір якої умовно відображає рівень інтелектуального потенціалу України

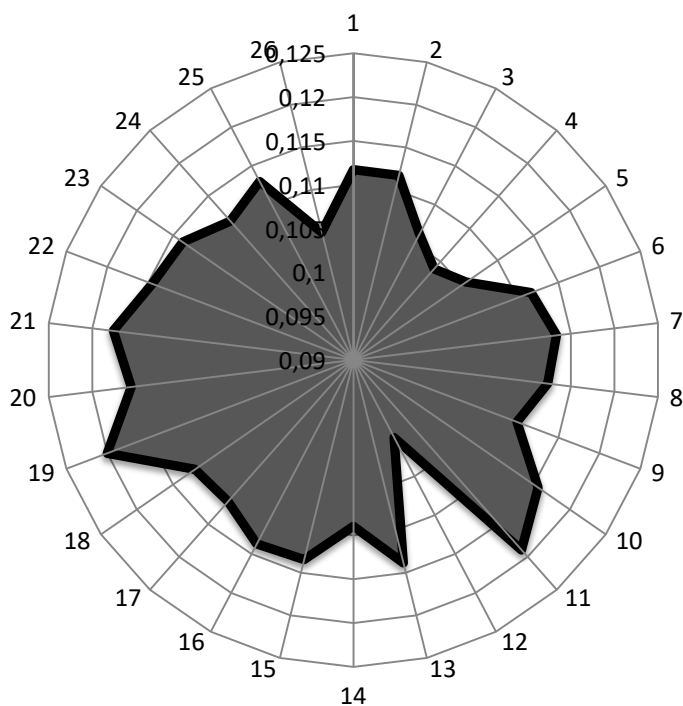

Рис. 2. Пелюсткова діаграма рівня інтелектуального потенціалу України

Рівень інтелектуального потенціалу України, визначений шляхом розрахунку, за період, який проаналізовано, засвідчує, що його динаміка тісно корелює з динамікою основних макроекономічних показників.

Застосуємо методи кореляційно-регресійного аналізу для перевірки гіпотези щодо прямої залежності між величиною інтелектуального потенціалу і рівнем економічної безпеки держави (рис. 3). З метою дослідження впливу інтелектуального потенціалу на рівень економічної безпеки побудуємо лінійну регресійну модель:

$$\begin{aligned} \tilde{y} &= b_0 + b_1x_1: \\ \tilde{y} &= 132,98 - 405,66x \end{aligned} \quad (1)$$

де y – рівень економічної безпеки України (\tilde{y} – теоретичне значення);
 x – рівень інтелектуального потенціалу України.

Від’ємний коефіцієнт регресії $b_1 = -405,66$ наголошує на зниженні рівня економічної безпеки при зростанні рівня інтелектуального капіталу. Відповідно t-критерію Стьюдента параметри моделі ($tb_0 = 5,508$, $tb_1 = -3,52$) статистично вірогідні з ймовірністю $p = 0,99$. Враховуючи, що коефіцієнт кореляції $R = -0,761$, можна зробити висновок, що зв’язок між рівнем економічної безпеки й інтелектуальним потенціалом сильний та обернений. Модель є адекватною до емпіричних даних з ймовірністю $p = 0,99$ (за F-критерієм Фішера: $F = 12,39$) та відсутня автокореляція залишків (за критерієм Дарбіна-Уотсона: $DW = 2,057$), що свідчить про те, що результати регресійного аналізу достовірні та придатні до застосування та прогнозування.

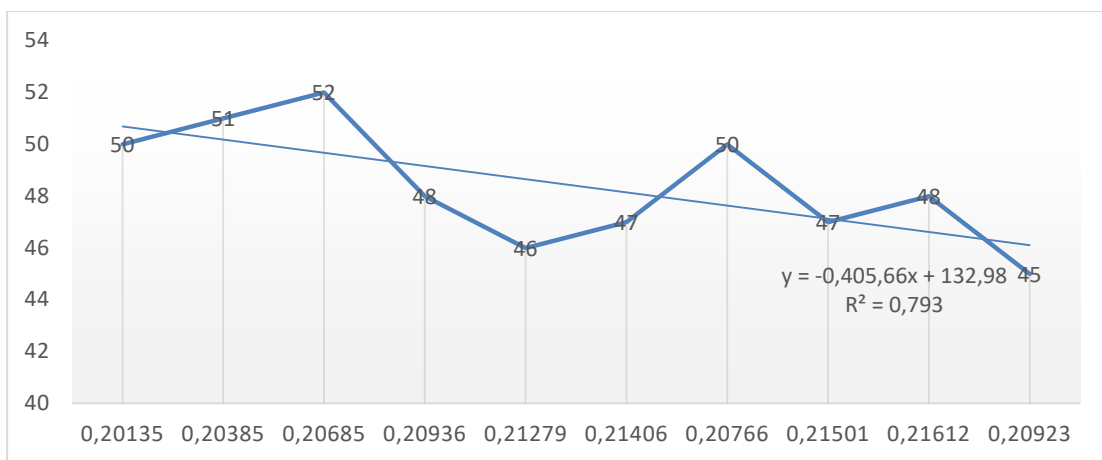

Рис. 3. Лінійна залежність рівня економічної безпеки від величини інтелектуального капіталу України

За результатами аналізу можна зробити висновок, що, як не парадоксально може видатися на перший погляд, але між величиною інтелектуального капіталу та рівнем економічної безпеки існує обернена залежність.

Тобто, зростання інтелектуального капіталу при одночасному зниженні рівня економічної безпеки країни доводить неефективність використання та наявність системних загроз щодо його розвитку.

В свою чергу, розвиток і оптимальне використання інтелектуального капіталу залежать від впливу системних чинників та факторів, між якими відсутній чіткий зв’язок та є певна неузгодженість, що пояснюється інтегрованою природою самого потенціалу.

Для подальшого дослідження було застосовано адаптивні моделі прогнозування, яким притаманна висока гнучкість, але при цьому досить низька універсальність, як результат пристосовання до конкретного ряду [3]. Саме через це при побудові та обґрунтуванні

моделей є вкрай необхідним врахування найбільш імовірних закономірностей розвитку досліджуваного процесу та співвідношення динамічних властивостей ряду з їх структурою й можливостями.

Перш ніж перейти до розрахунку прогнозних значень, побудуємо графік вихідних даних (рис. 4). Виконаємо згладжування за допомогою автоматичного пошуку з урахуванням критеріїв середньоквадратичної логічної помилки, середньої абсолютної помилки і середньої процентної помилки. Отримаємо наступні результати (рис. 5):

Як видно з рис. 4-5, значення середньої абсолютної процентної помилки менше 10%, що свідчить про високу якість отриманої моделі.

Далі необхідно визначити параметри моделі експоненціального згладжування із заданим параметром згладжування $\alpha = 0,9$. Критерієм якості моделі виступає середня абсолютна процентна помилка. Після розрахунків отримаємо модель з наступними характеристиками (рис. 6 – 7).

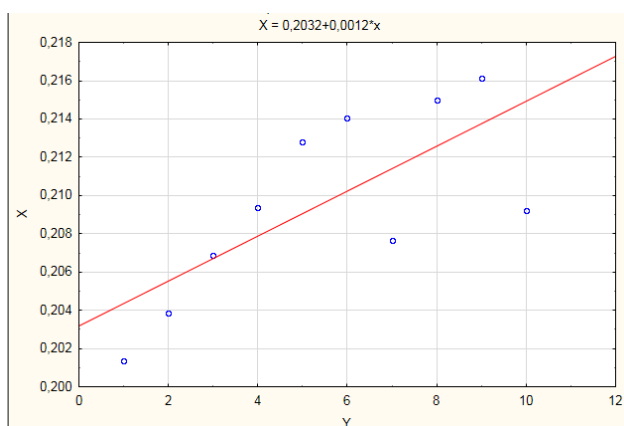

Рис. 4. Графік вихідних даних

Exponential smoothing, No trend,no season; α X	
Summary of error	Error
Mean error	-0,0000000000000000
Mean absolute error	0,0038936000000000
Sums of squares	0,00021448396000
Mean square	0,00002144839600
Mean percentage error	-0,04911760230828
Mean abs. perc. error	1,86180675064590

Рис. 5. Оцінки якості моделі згладжування

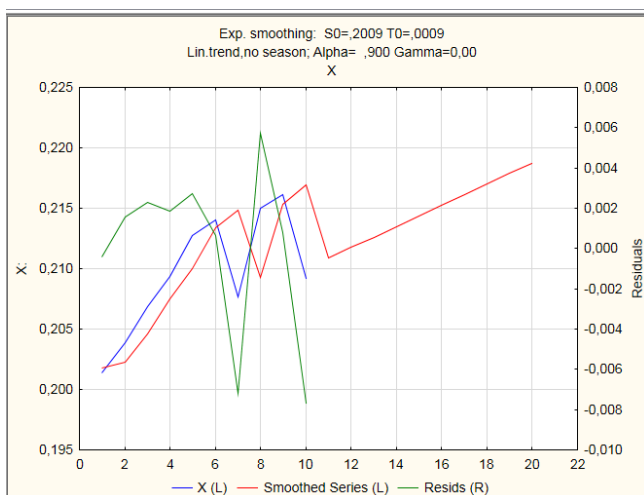

Рис. 6. Графік вихідних, згладжених і прогнозних значень

Exp. smoothing: S0=, Lin.trend,no season; α X	
Summary of error	Error
Mean error	0,00003674219548
Mean absolute error	0,00310295361938
Sums of squares	0,00016410557979
Mean square	0,00001641055798
Mean percentage error	0,00579205037222
Mean abs. perc. error	1,47811350119180

Рис. 7. Оцінки якості моделі згладжування

Отже, значення показника величини середньої абсолютної процентної помилки невелике (менш за 10 %), що демонструє рис. 7.

Побудуємо модель шляхом використання процедури згладжування за Холтом, тобто, без урахування сезонних чинників, але враховуючи лінійний тренд, але

З метою пошуку оптимальних параметрів моделі скористаємося вбудованою оптимізаційною процедурою та отримаємо графік наступної моделі (рис. 8) і відповідні її характеристики (рис. 9).

Величина абсолютної процентної помилки є невеликою, крім того, отримано і відносно невисокі інші помилки (рис. 9), що характеризує якість моделі як досить високо прогностичну.

Наступним кроком визначимо параметри моделі експоненціального згладжування із заданими параметрами згладжування $\alpha_1 = 0,9$, $\alpha_2 = 0,8$. У ролі критерію якості моделі є середня абсолютна процентна помилка. В результаті розрахунків одержимо модель з наступними характеристиками (рис. 10 – 11).

Рис. 8. Графік вихідних, згладжених і прогностичних значень

Exp. smoothing: S0=,2009 T0=,0009 Lin.trend,no season; X	
Summary of error	Error
Mean error	0,000036742195
Mean absolute error	0,003102953619
Sums of squares	0,000164105579
Mean square	0,000016410557
Mean percentage error	0,005792050372
Mean abs. perc. error	1,478113501191

Рис. 9. Критерії якості моделі згладжування

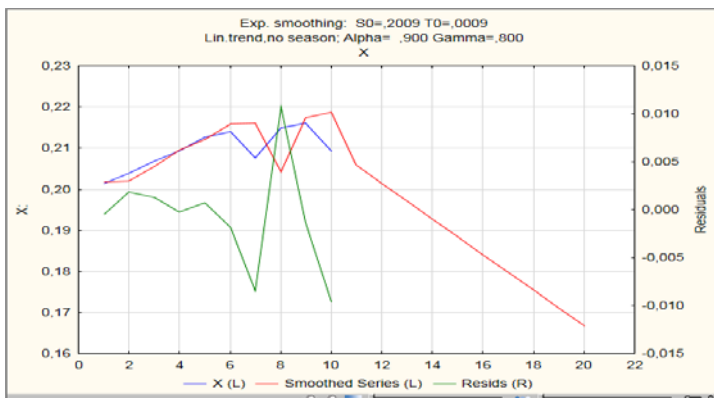

Рис. 10. Графік вихідних, згладжених і прогностичних значення

Exp. smoothing: S0=,2009 Lin.trend,no season; Alph: X	
Summary of error	Error
Mean error	-0,00072455641408
Mean absolute error	0,00364519131408
Sums of squares	0,00028928068041
Mean square	0,00002892806804
Mean percentage error	-0,35740696678879
Mean abs. perc. error	1,73076885890430

Рис. 11. Критерії якості моделі згладжування

З допомогою моделі Хольта була побудована модель, середня абсолютна помилка якої дорівнює $m.a.p.e = 1,73$, що говорить про дуже високу якість моделі. На рис. 10 побудовано прогноз рівня інтелектуального капіталу на 3 роки. З отриманих результатів можна зробити висновок, що рівень інтелектуального капіталу має тенденцію до зниження.

Як бачимо, застосування різних адаптивних моделей є ефективним методом аналізу та оцінки даних за допомогою застосування програмних засобів «Statistica».

Проведений аналіз продемонстрував наявність динаміки та зворотних зв'язків між чинниками розвитку і використання інтелектуального капіталу, та їх факторами, вплив яких наочно демонструється за допомогою системно-динамічного моделювання [4-5].

Якщо розглядати концептуальні припущення системно-динамічної моделі (рис. 12), яка дає змогу моделювання рівня інтелектуального капіталу та ефективності його

використання, то необхідно виділити наступні:

- ефективність використання інтелект-капіталу (*effect_intel_kapit*) визначається його рівнем (*riv_intel_kap*);
- рівень інтелектуального капіталу (*riv_intel_kap*) залежить від стану макроекономічного середовища і макроекономічних показників (*macroes_pok*), економічної інноваційності (*innov_econ*), рівня соціального розвитку населення (*soc_rozv*), ефективності ринку праці (*effect_rin_prac*) та технологічної готовності (*teh_got*).

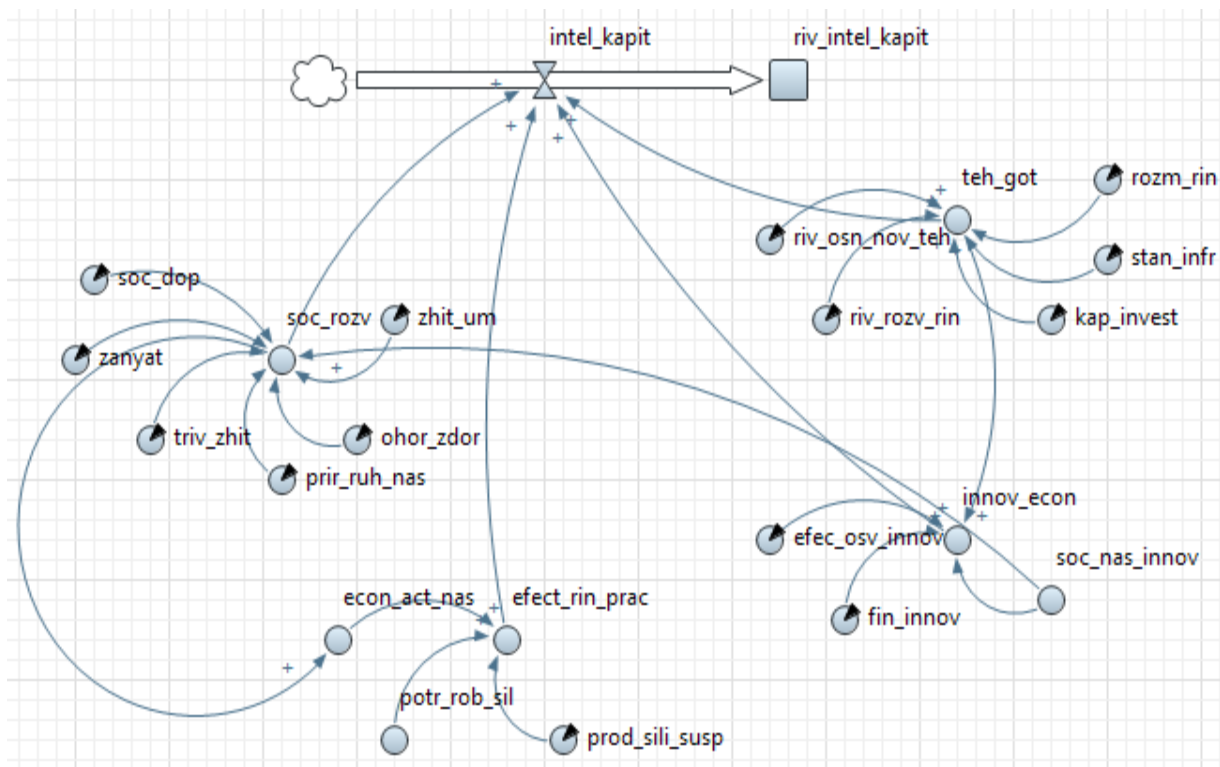

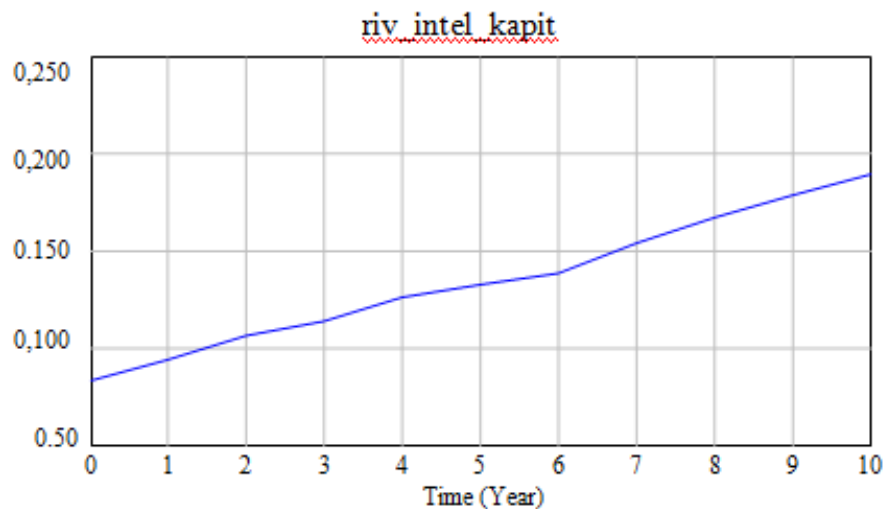
Рис. 12. Візуалізація системно-динамічної моделі динаміки інтелектуального капіталу де *triv_zhit* – середня тривалість життя; *zanyat* – зайнятість населення; *prir_ruh_nas* – природний рух населення; *zhit_um* – умови житлові; *ohor_zdor* – стан розвитку охорони здоров'я населення; *soc_dop* – рівень соціальної допомоги населенню; *riv_osn_nov_teh* – рівень оснащення новими технологіями; *stan_infr* – рівень розвитку інфраструктури; *riv_rozv_rin* – стан розвитку ринку; *rozm_rin* – розміри ринку; *kap_inv* – капітальні інвестиції; *econ_act_nas* – економічна активність населення; *potr_rob_sil* – потреба суспільства у робочій силі; *prod_sili_susp* – продуктивні сили *fin_innov* – фінансування інноваційного розвитку; ; *effect_osv_innov* – ефективність інноваційного освоєння; *soc_nasl_innov* – соціальні наслідки інновацій.

В якості розглянутого періоду візьмемо 10 років, оскільки в якості вихідних даних в модель закладено дані за 2010-2020 роки.

Розглянемо динаміку зміни рівня інтелектуального капіталу зображеного на рис. 13. Бачимо, що для рівня інтелектуального капіталу у розглянутий період буде характерна тенденція до збільшення.

Проведемо аналіз чутливості моделі. В якості змінної відгуку приймемо інтелектуальний капітал, як детермінованих факторів розглянемо соціальний розвиток, технічну готовність та інноваційність економіки (табл. 2).

Як видно з розрахунків, інноваційність економіки несуттєво впливає на рівень інтелектуального капіталу України. У той же час до змін технічної готовності рівень інтелектуального капіталу більш чутливий. З останніх результатів бачимо, що із всіх детермінованих факторів соціальний розвиток найбільш значимо впливає на рівень інтелектуального капіталу України.

riv intel kapit

Рис. 13. Динаміка зміни рівня інтелектуального капіталу

Концептуальна системно-динамічна модель, яка запропонована в роботі, дає змогу аналізувати в ефективність використання інтелектуального капіталу, в динаміці, прогнозуючи вплив на показники інтелектуального капіталу кількісних змін за окремими групами інтегральних параметрів.

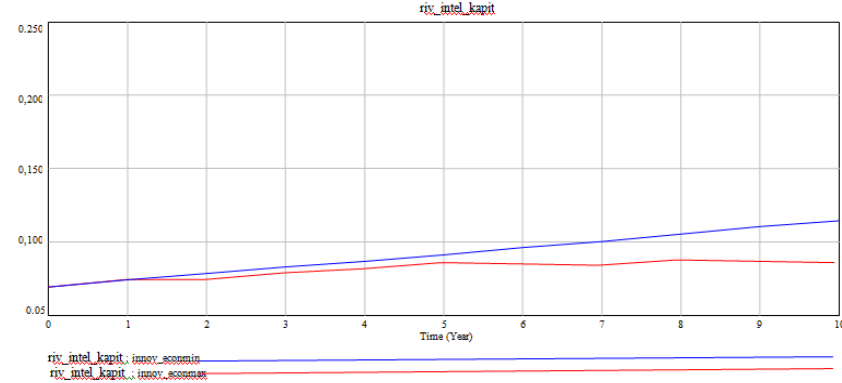
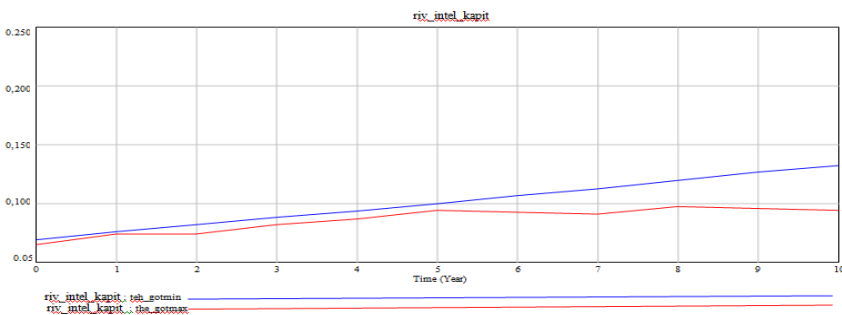
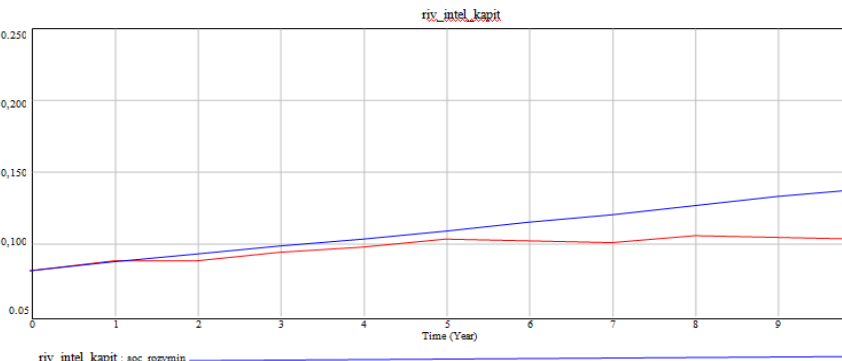
Щодо практичного використання зазначеної моделі, то воно потребує між змінними визначення математичних залежностей, а надалі, їх уточнення та удосконалення, із врахуванням того, що при змінюванні функціональної залежності між характеристиками, які досліджуються, можна досягти підвищення точності та ефективності моделювання.

На сьогодні значення розробленої моделі важко переоцінити, тому, що воно обумовлено можливістю управління ефективністю інтелектуального капіталу в регіоні та, в цілому, в країні, що стає можливим за рахунок впливу на наступні показники: макроекономічної стабільності, інноваційності економіки, ефективності ринку праці, ступеня соціального розвитку та технологічної готовності.

Висновки. На сьогодні економічні умови, в яких здійснюється функціонування та розвиток держави, формуються під дією факторів, що мають стохастичний та дестабілізуючий характер. Вони становлять загрози розвитку інтелектуального капіталу у національній економіці, в цілому, і її господарюючих суб'єктів. Саме тому вибрана тема роботи набуває особливої актуальності. Метою дослідження була розробка комплексу моделей оцінки й аналізу інтелектуального капіталу соціально-економічних систем макrorівня, зокрема, на рівні держави, що дозволить підвищити якість формування та рішень з управління у сфері суспільних відносин. В роботі застосовано сучасні засоби до моделювання, а саме: методи звуження інформаційного простору для оцінки загального рівня інтелектуального капіталу України; модель прогнозування рівня інтелектуального капіталу України за допомогою адаптивних методів прогнозування; системно-динамічне моделювання.

Таблиця 2

Моделювання впливу факторів на рівень інтелектуального капіталу

Фактор впливу	Результати моделювання							
Вплив максимального та мінімального рівня інноваційності економіки								
	x max	0,09	sig x	80,00%	y(min)	00,065	sig /sigx	0,15028
	xmin	0,01	y(max)	0,1260	sig y	12,02%		
Вплив максимального та мінімального рівня технічної готовності								
	x max	0,9	sig x	80,00%	y(min)	0,0963	Sig /sigx	0,50763
	xmin	0,1	y(max)	0,1365	sig y	40,61%		
Вплив максимального та мінімального рівня соціального розвитку								
	x max	0.0076	sig x	33,33%	y(min)	0,1096	sig /sigx	1,1786
	xmin	0.0036	y(max)	0,1436	sig y	39,29%		

Здобуті результати за побудованим комплексом моделей можуть бути використано під час формування та ухвалення управлінських рішень щодо підвищення ефективності

використання інтелектуального капіталу України та розробки стратегій безпечного розвитку трудових ресурсів органами державного та регіонального управління.

Безумовно, як стратегічний ресурс економіки України, інтелектуальний потенціал має бути спрямований в пріоритетні сфери діяльності, в свою чергу, люди, які займаються розумовою працею, повинні бути дотичними до вирішення нагальних державних потреб. Щодо державного рівня, то національний інтелект, на сьогодні, на жаль досі не ототожнюється з міццю державної економіки, він не є показником ефективності інноваційної економіки та не виступає гарантом її економічної безпеки.

Список використаної літератури

1. Веретенникова О. В. Методика оцінки інтелектуального потенціалу регіону / О. В. Веретенникова, Н. О. Крикун // Інноваційна економіка. – 2012. – № 7. – С. 131–140.
 2. Гузенко Г. М. Інтелектуальний потенціал як основа формування економіки знань / Г. М. Гузенко, Ю. О. Гайдученко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Економіка. – 2013. – Вип. 13. – С. 84–97.
 3. Докторович А. Б. Методология анализа развития интеллектуального потенциала / А. Б. Докторович // Труд и социальные отношения. – 2012. – № 1. – С. 3–11.
 4. Емельянов А. А. Имитационное моделирование экономических процессов: учеб. пособ. / А. А. Емельянов, Е. А. Власова, Р. В. Дума. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 368 с.
 5. Карпов Ю. Имитационное моделирование систем. Введение в моделирование с AnyLogic 5 / Ю. Карпов – С.Пб.: БХВ – Петербург, 2005. – 400 с.
 6. Марченко О. С. Інтелектуальна безпека у вимірі економіки знань / О. С. Марченко // Вісник НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2012 – № 1 (8). – С. 278–279.
 7. Матусевич К.М. Інтелектуальний потенціал як інституціональний чинник формування економіки постіндустріального типу: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / К. М. Матусевич. – К., 2010. – 24 с
 8. Мойсенко І. П. Управління інтелектуальним потенціалом суб'єктів господарювання в національній економіці: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / І. П. Мойсенко; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2010. – 35 с.
 9. Моліна О. В. Інтелектуальний потенціал регіону як джерело та міра його інноваційності / О. В. Моліна // Проблеми науки. – 2012. – № 5. – С. 9–14.
 10. Радіонова І. Ф. Інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал економіки: розмежування понять і явищ / І. Ф. Радіонова, В. І. Усик // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 10 (124). – С. 56–66
 11. Ревак І. О. Функції інтелектуального потенціалу держави / І. О. Ревак // Проблеми економіки: нові ринки та нові напрями розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: у 3 ч. (м. Дніпропетровськ, 6–7 лютого 2015 р.). – Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2015. – Ч. 1. – С. 20–22
 12. Ревак І. О. Методичні підходи до оцінювання інтелектуального потенціалу держави / І. О. Ревак // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія економічні науки. – Херсон, 2014. – Випуск 8/2014. – С. 214–219
 13. Ревак І. О. Структурні компоненти інтелектуального потенціалу держави / І. О. Ревак // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – Чернігів, 2014. – Випуск 3 (75). – С. 52–62.
- Стаття надійшла до редакції 20.01.2022*
Статтю рекомендовано до друку 15.02.2022

References

1. Veretennikova O., Krykun N. (2012). Method of assessing the intellectual potential of the region. Innovative economy. № 7. P. 131–140.
2. Guzenko G., Gaiduchenko Y. (2013). Intellectual potential as a basis for the formation of the knowledge economy. Collection of scientific works of Kharkiv National Pedagogical University named after G. Skovoroda. Economy. № 13. P. 84–97.
3. Doktorovich A. (2012). Methodology for analyzing the development of intellectual potential. Labor and social relations. № 1. P. 3–11.
4. Emelyanov A., Vlasova E., Duma R. (2002). Simulation of economic processes: textbook. allowance. M.: Finance and statistics. 368 p.
5. Karpov Yu. (2005). Simulation modeling of systems. Introduction to modeling with AnyLogic 5. S.Pb.: BHV – Petersburg. 400 p.
6. Marchenko O. (2012). Intellectual security in the dimension of the knowledge economy. Bulletin of the Y. Mudryi Law Academy of Ukraine. № 1 (8). P. 278–279.
7. Matusevich K. (2010). Intellectual potential as an institutional factor in the formation of post-industrial economy: author's ref. dis. for the degree of Cand. econ. Science: special. 08.01.01 "Economic theory and history of economic thought". Kiev, 24 p.
8. Moiseenko I. (2010). Management of intellectual potential of economic entities in the national economy: author. dis. for the degree of Dr. econ. Science: special. 08.00.03 "Economics and management of the national economy". Lviv. nat. Univ. of I. Franko. Lviv, 35 p.
9. Molina O. (2012). Intellectual potential of the region as a source and measure of its innovation. Problems of science. № 5. P. 9–14.

10. Radionova I., Usyk V. (2011). Intellectual capital and intellectual potential of the economy: delimitation of concepts and phenomena. *Actual problems of economy*. № 10 (124). P. 56–66.

11. Revak I. (2015). Functions of intellectual potential of the state. *Problems of economy: new markets and new directions of development: materials of the International scientific-practical conference: (Dnepropetrovsk, February 6-7, 2015 p.)*. - Dnepropetrovsk: NGO "Perspective", part 1. P. 20-22.

12. Revak I. (2014). Methodical approaches to assessing the intellectual potential of the state. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic sciences series*. Kherson. Issue 8/2014. P. 214–219.

13. Revak I. (2014). Structural components of the intellectual potential of the state. *Visnyk of Chernihiv State Technological University. Economic Sciences Series*. Chernihiv. Issue 3 (75). P. 52–62.

The article was received by the editors 20.01.2022

The article is recommended for printing 15.02.2022

Nadiia Morozova

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Educational and Scientific Institute "Karzinsky Banking Institute" of V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, e-mail: nadiya.morozova@karazin.ua, ORCID ID : 0000-0002-4082-2960

Tetyana Novikova

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Educational and Scientific Institute "Karzinsky Banking Institute" of V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, e-mail: tvnovikova75@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4108-4920

Olena Khrystoforova

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Educational and Scientific Institute "Karzinsky Banking Institute" of V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, e-mail: Lena.guseva7677@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4868-2488

Timur Malafeyev

Candidate of Science in Public Administration, Associate Professor Educational and Scientific Institute "Karzinsky Banking Institute" of V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, e-mail: malafeyev14@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3839-7096

INSTRUMENTAL PRINCIPLES OF INTELLECTUAL CAPITAL ANALYSIS OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS

Abstract. The article offers the latest approaches to assessing the level of intellectual capital of socio-economic systems based on models and methods of assessing intellectual capital. Modern tools for modeling are applied, namely: methods of reducing information space to assess the overall level of intellectual capital of Ukraine; model of forecasting the level of intellectual capital of Ukraine using adaptive forecasting methods; system-dynamic modeling. Models of intellectual potential assessment are systematized and analyzed according to the following approaches: by analogy with the calculation of the index of human potential development; by functional structure or components of intellectual capital; according to the process approach, which involves determining the input parameters of intellectual capital, indicators that reflect the intellectual processes during the study, and output parameters that represent the final results; by a step-by-step approach based on a step-by-step assessment of intellectual capital.

The aim of the study is to develop a set of models for assessing and analyzing the intellectual capital of socio-economic systems at the macro level, in particular, at the state level, which will improve the quality of formation and management decisions in public relations. To achieve this goal, the article proposes and solves the following scientific tasks: a model for assessing the level of intellectual capital of Ukraine has been built; the model of forecasting of indicators of the intellectual capital of the state has been developed; a simulation model of intellectual capital management of Ukraine has been developed.

The results obtained from the set of models can be used in the formation and adoption of management decisions to improve the efficiency of intellectual capital of Ukraine and the development of strategies for safe development of human resources by state and regional governments.

Keywords: *intellectual capital, human potential, labor resources, socio-economic system, model, forecasting, adaptive methods, decision making.*

JEL Classification: D24

Formulas: 1; fig.: 13, tabl.: 2, bibl.: 13

[DOI: 10.26565/2786-4995-2022-1-05](https://doi.org/10.26565/2786-4995-2022-1-05)

УДК 339

Олена Сергієнко

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри підприємництва, торгівлі та експертизи товарів
НТУ «Харківський політехнічний інститут»,
вул. Кирпичова, 2, м. Харків, 61002, Україна
e-mail: elena.Sergienko@khp.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9796-9218*

Валерія Баранова

*доктор економічних наук, доцент
професор кафедри туристичного бізнесу та країнознавства
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: v.v.baranova@karazin.ua
ORCID ID: 0000-0002-8163-881X*

АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Анотація. Останнім часом туристична сфера України увійшла в період активних реформ, обговорюється необхідність вдосконалення нормативно-правової сфери, розширення державної підтримки і стимулювання розвитку індустрії туризму, активізація заходів щодо забезпечення просування туристичного продукту на внутрішньому і міжнародному просторі.

Сьогодні перед сферою вітчизняного туризму поставили задачі ефективного і раціонального використання ресурсів, приведення у відповідність рівня розвитку туристичної індустрії і наявного потенціалу. Зокрема, розвиток інфраструктури, підвищення якості обслуговування, розробка якісної реклами і інформації, про туристичні послуги, а також вибудовування повноцінної, адаптованої до Європейських інтеграційних процесів національної політики розвитку туризму.

У статті проведена оцінка рівня інвестиційної привабливості України, та зокрема туристичної галузі за рахунок комплексного підходу, який являє собою перелік методів та моделей. Завдяки використанню моделі головних компонент та нейромережевої моделі Кохонена побудовано угруповання регіонів України за рівнем інвестиційної привабливості. В статті було проведено інтегральний аналіз інвестиційної привабливості України за період 2008-2019 роки на підставі розрахунку таксономічного показника з застосуванням факторного аналізу, що дозволяє дати загальну оцінку туристичної галузі в Україні. Проведено редукцію показників в напрямі звуження кількості чинників інвестиційної привабливості в сфері туризму для регіонів України за методологією факторного аналізу. Розраховано інтегральний агрегований комплексний показник інвестиційної привабливості в сфері туризму для регіонів України на підставі проведення таксономічного аналізу. За отриманими результатами проведений аналіз привабливості та виокремлено найбільш привабливі області України для розвинення туристичної діяльності, а саме: Львівська, Одеська та м. Київ.

На підставі аналізу кластеризації за рівнем інвестиційної привабливості загальної кластеризації регіонів України та розрахунків інтегрального показника інвестиційної привабливості в сфері туризму були сформовані рекомендації щодо загальної оцінки рівня інвестиційної привабливості в Україні та окремо за регіонами, та чинників, що впливають на динаміку даних процесів. Сформовані рекомендації щодо корегування стратегії соціально-економічного розвитку в контексті інвестиційної привабливості для стабільного розвитку України.

Ключові слова: туристична галузь, інвестиційна привабливість, іноземні інвестиції, інтегральний показник, інвестиційне середовище.

Формули: -; рис.: 16, табл.: -, бібл.: 8

Вступ. На сьогоднішній день, коли світ знаходиться в умовах економічних явищ і процесів, що постійно змінюються, періодичних коливань, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, гостро постає питання про ефективність інвестування коштів з подальшим отриманням прибутку. Оскільки процеси глобалізації істотно впливають на розвиток економіки, а характерною рисою процесу глобалізації є інвестиції, то залучення інвестицій є однією з основних проблем сучасних реалій. Висока інвестиційна привабливість є головним чинником підвищення конкурентоспроможності країни або регіону, таким чином забезпечуючи високий та стійкий темп соціально-економічного зростання [1].

У широкому значенні інвестиції є основою сучасної економіки – вони об'єднують інтереси і ресурси приватних осіб, юридичних осіб і держави для забезпечення реального соціально-економічного розвитку. Накопичуючи державний і змішаний капітал та надаючи доступ до сучасних технологій і управління, інвестиції не тільки допомагають формувати національні інвестиційні ринки, а й дають нове життя ринкам товарів і послуг. Крім того, інвестиції зазвичай підтримують зусилля по макроекономічній стабілізації та дозволяють послабити соціальний тиск в період трансформації [3]. Американські економісти Гітман Л.Дж. та Джонки М.Д. під інвестиціями розуміють будь-який інструмент, у який можна вкласти гроші з метою збереження чи примноження їх вартості та (або) забезпечення додатної величини доходу [2].

В сучасних умовах тема інвестицій та інвестиційної привабливості особливо актуальна, тому що неможливо зміцнити економіку країни, зокрема України, без інвестиційного буму, в тому числі без іноземних інвестицій, без пошуку надійних і стабільних джерел капіталу та, в кінцевому підсумку, без створення сприятливого інвестиційного клімату. Україна залишається в числі країн з найменш привабливим інвестиційним кліматом, що підтверджує ряд міжнародних рейтингів і оцінок в порівнянні з іншими країнами. Тому виникає потреба в поглибленні і прискоренні в Україні економічних і регуляторних реформ.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Інвестиційний процес на сучасному етапі української економіки характеризується зміною природи інвестицій, появою принципово нових джерел їх формування, наявністю різних форм власності та моделей господарювання. Залученню інвестицій відводиться важливе місце в реалізації комплексу взаємопов'язаних проблем структурної перебудови економіки України. Інвестиції, як правило, сприяють заходам макроекономічній стабілізації, дають можливість вирішити окремі соціальні проблеми перехідного періоду, формують передумови стійкого економічного зростання. На нашу думку, більш доцільними визначеннями, які характеризують зміст категорії «інвестиційна привабливість», є такі, в яких вона розглядається як оціночний параметр.

Теоретико-методологічні та прикладні питання розвитку та управління туристичною сферою розглядали у своїх працях О. Бейдик, В. Герасіменко, О. Любіцева, В. Кіфяк, І. Смирнова та інших. Тенденції та фактори розвитку туристичної індустрії досліджували Л. Дядечко, Ю. Оленічева, Д. Корнева; розвиток туристичної галузі України висвітлені у роботах М. Біржакова, В. Мацук, О. Краєвської, В. Кіфяк, Т. Сокола, Т. Момонт, А. Чечель.

Такі вчені як Е. Авдокушин, О. Гаврилюк, Дж. Гелбрейт, К. Кларк, А. Міллер, С. Писаренко, М. Портер, А. Румянцев, В. Циганков, М. Чумаченко в своїх роботах присвятили значну увагу теоретичним, методологічним та організаційним аспектам формування і функціонування інвестиційного ринку.

Проблеми залучення іноземних інвестицій, створення сприятливого середовища для їх розвитку, механізмів стимулювання інвестиційної активності розглянуті в працях зарубіжних та українських вчених, зокрема, Р. Алібера, Б. Губський, Д. Даннінг, Дж. Кейнс, В. Козик, В. Новицький, О. Рогач, Ф. Рухман, І. Фішер. Стратегічні пріоритети інвестиційного розвитку в умовах адаптації до глобалізації економіки висвітлені в роботах О.

Білоруса, А. Гальчинського, В. Гейця, Д. Лук'яненко, Ю. Савельєва, А. Філіпенко.

Проведений аналіз наукової літератури показав, що у великій кількості наукових робіт і статей проявляється наочний інтерес до вивчення цієї теми. Але питання інвестиційної привабливості все ще залишається не до кінця вивченим. Це пов'язано з новизною і рівнем складності, який виникає при детальному аналізі інвестиційної привабливості як в світі в цілому, так і кожної країни-господаря окремо. Це ще раз підкреслює актуальність обраної теми.

Саме тому, метою статті є поглиблений розгляд туристичної привабливості країни, вирішення проблеми залучення іноземних інвестицій в Україну, формування рекомендацій щодо подальшої інвестиційної стратегії та розподілу інвестицій між пріоритетними секторами.

Для того, щоб досягти реалізації зазначеної мети, було сформовано наступні завдання: провести дослідження основних теоретичних та методологічних основ оцінки інвестиційної привабливості; здійснити аналіз інвестиційної привабливості України; детальне вивчення туристичної привабливості; визначити основні фактори, які впливають на розглянуті об'єкти; визначення негативних показників інвестиційної привабливості; обґрунтувати використання основних методів залучення інвестицій; здійснити аналіз інвестиційної привабливості країни та її регіонів; створити комплекс повноцінних моделей управління інвестиційною привабливістю; розробка теоретичних та практичних рекомендацій щодо підвищення рівня інвестиційної привабливості країни в цілому, та туристичної галузі, зокрема.

Результати дослідження мають практичну значущість, оскільки їх можна використовувати для покращення обґрунтування інвестиційної привабливості країни за окремими регіонами та сферами діяльності.

Результати дослідження. В межах дослідження пропонується розглянути питання оцінки рівня інвестиційної привабливості України з використанням комплексного підходу, який пов'язує у собі перелік методів та моделей. Загальне дослідження заплановано провести у декілька етапів [5, 6]. Кожний етап буде виступати в якості відповіді на певне сформоване запитання, що призведе до глобального розуміння інвестиційної привабливості України та комплексної її оцінки. В алгоритмічному записі загальна модель дослідження оцінки інвестиційної привабливості представлена на рис. 1.

Перший крок дослідження починається з обґрунтування актуальності питання інвестиційної привабливості, та ознайомлення з теоретичними аспектами цього поняття. Далі відбувається порівняльний аналіз інвестиційної привабливості з іншими країнами світу, та відокремлення основного напрямку дослідження – галузі туризму, як майбутню складову економічного розвитку України.

Наступний блок, вирішує декілька запитань за рахунок побудови статистично-математичних моделей та методів.

В подальшому відбувається перехід до знаходження основних моделей для проведення аналітичних розрахунків. Перш за все, формується перелік чинників, які впливають на рівень інвестиційної привабливості та які будуть використані у подальшому дослідженні. Для порівняльного аналізу інвестиційної привабливості країн світу було використано 10 чинників за 2019 та 2015 роки. Далі аналіз проводився в межах країни – для аналізу та оцінки інвестиційної привабливості регіонів України було проаналізовано 20 чинників за 2019 рік окремо за кожним регіоном. Наступним кроком дослідження був аналіз інвестиційної привабливості напрямку «Туризм» в регіонах України, який формувалася з 15 чинників за період з 2008-2019 роки. І надалі було проведено аналіз показників, що відображують стан туризму в Україні на 2019 рік.

Наступним етапом дослідження є моделі класифікації регіонів України за рівнем інвестиційної привабливості. Для спрощення, було звужено простір вхідних даних на

підставі методу головних компонент в ПО R-Studio та побудовано самоорганізаційну карту за допомогою нейронної мережі Кохонена. На підставі цього аналізу виявлено найбільш інвестиційно привабливі регіони України.

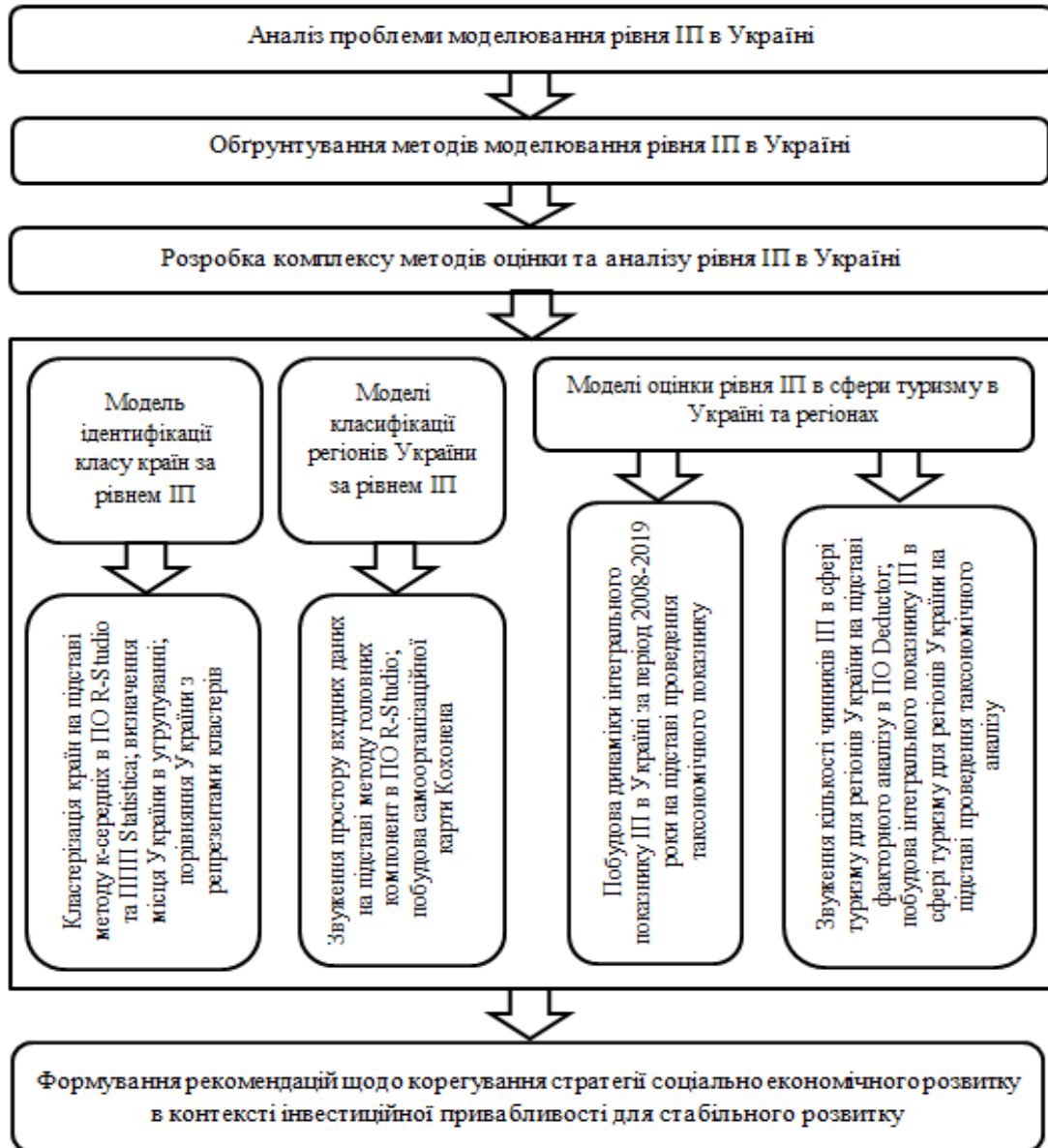

Рис. 1. Концептуальна схема дослідження

Джерело: розроблено автором на основі досліджень Дебок Г. [5] та Зиновьев А.Ю. [6]

Наступним кроком, в дослідженні були моделі оцінки рівня інвестиційної привабливості в сфері туризму в Україні та регіонах. Була побудована динаміка інтегрального показника інвестиційної привабливості в Україні за період 2008-2019 роки на підставі проведення таксономічного показника, в свою чергу цей показник дозволяє дати загальну оцінку туристичної галузі в Україні. Далі відбувалось звуження кількості чинників інвестиційної привабливості в сфері туризму для регіонів України на підставі факторного аналізу, далі на підставі проведення таксономічного аналізу відбувається побудова інтегрального показника інвестиційної привабливості в сфері туризму для регіонів України. Виходячи з отриманих даних проведено аналіз найбільш привабливих областей України для розвинення туристичної діяльності.

Для того, щоб визначити інвестиційну привабливість туризму в Україні необхідно позначити головні фактори, що впливають на її формування, а саме:

Туризм, загальний внесок у ВВП (млрд дол США).

1. Міжнародний туризм, число прибуттів.

2. Міжнародний туризм, число відправлень.

3. Міжнародний туризм, витрати, в поточних цінах (дол США) – це витрати міжнародних вихідних відвідувачів в інших країнах, у тому числі виплат іноземним перевізникам за міжнародний транспорт.

4. Міжнародний туризм, доходи (% від загального експорту) – це витрати міжнародних відвідувачів, що входять, включаючи платежі національним перевізникам за міжнародний транспорт.

5. Витрати міжнародних туристів усередині країни (млрд дол США).

6. Витрати міжнародних туристів усередині країни, в постійних цінах 2011 року (млрд дол США). Млрд доларів США, виражені в цінах і курсах валют 2011 року. Це перетворення виключає вплив зміни цін а, отже, дозволяє відстежувати реальні зміни в обсязі.

7. Туризм, внутрішнє споживання (млрд дол США).

8. Туризм, внутрішнє споживання, в постійних цінах 2011 року (млрд дол США). Млрд доларів США, виражені в цінах і курсах валют 2011 року. Це перетворення виключає вплив зміни цін а, отже, дозволяє відстежувати реальні зміни в обсязі.

9. Капіталовкладення (млрд дол США).

10. Туризм, державні витрати (млрд дол США).

11. Туризм, витрати резидентів всередині країни (млрд дол США).

12. В'їзний туризм.

13. Туристичні витрати усередині країни.

14. Туризм, витрати на ділові поїздки (млрд дол США) [7].

Таким же чином розглянута інвестиційна привабливість України за регіонами. Було виділено 22 показника, які характеризують туристичну діяльність всередині країни. Чинники, що формують інвестиційну привабливість України за регіонами:

X1-кількість колективних засобів розміщування;

X2-загальна кількість місць у колективних засобах розміщування;

X3-середня місткість колективних засобів розміщування;

X4-кількість номерів у готелях та аналогічних засобах;

X5-кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування;

X6-кількість іноземців, що перебували у колективних засобах розміщування;

X7-кількість ночівель осіб у колективних засобах розміщування;

X8-середня тривалість перебування осіб у колективних засобах розміщування;

X9-кількість ночівель іноземців у колективних засобах розміщування;

X10-середня кількість днів роботи колективних засобів розміщування;

X11-кількість виїзних туристів, обслугованих туроператорами та турагентами;

X12-розподіл виїзних туристів (дозвілля, відпочинок);

X13-кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами;

X14-кількість туристичних путівок, реалізованих туроператорами та турагентами в межах України;

X15-кількість туристичних путівок, реалізованих туроператорами та турагентами за кордон;

X16-витрати суб'єктів туристичної діяльності на розміщення і проживання;

X17-витрати суб'єктів туристичної діяльності на транспортне обслуговування;

X18-витрати суб'єктів туристичної діяльності на харчування;

X19-витрати суб'єктів туристичної діяльності на екскурсійне обслуговування;

X20-дохід від надання туристичних послуг;
X21-дохід від екскурсійної діяльності;
X22-кількість суб'єктів туристичної діяльності.

На підставі отриманих даних реалізовано методологію факторного аналізу і подана оцінка інвестиційної привабливості туристичної галузі України, а також проведено порівняльний аналіз інвестиційної привабливості за регіонами України та побудовано таксономічний інтегральний показник [8].

Результати розрахунків важливості та ступеню впливу кожної окремої компоненти наведено на рис 2. Для візуального аналізу побудовано графічне відображення сукупної частки компонент рис. 2.

Таким чином, бачимо, що для подальшого аналізу, нам вистачає перші три компоненти, саме їх сукупна частка більше 90%, що в повній мірі задовольняє наші очікування. Фрагмент результатів розрахунків головних компонент наведено на рис. 3.

Таким чином, за результатами реалізації факторного аналізу отримано три компоненти, які на 90% відображають чинники, що формують інвестиційну привабливість регіону. Також, було розраховано факторні навантаження компонент. Це дає оцінити, чи прийнятний відсоток дисперсії для кожної змінної та чи є компонента інформативною. Таким чином, на підставі застосування методу головних компонент було отримано 3 нових синтетичних чинників, які формують показник інвестиційної привабливості в Україні за регіонами.

На підставі отриманих факторних компонент розподілимо регіони України на групи за рівнем інвестиційної привабливості. Для побудови кластерів необхідно визначитися з оптимальною їх кількістю.

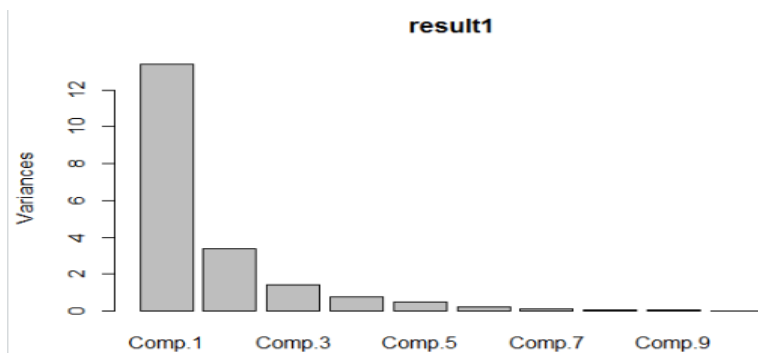

Рис. 2. Гістограма важливості компонент

```
> result1$scores
      Comp.1      Comp.2      Comp.3
[1,]  0.9724116  1.0262871  0.07766443
[2,]  1.8466031 -1.2077167  0.37779987
[3,] -5.7182984  5.5708814  0.51192815
[4,] -0.8764859  2.5047823  3.27800404
[5,]  1.6379897 -0.2660983  0.04622679
[6,]  1.7961169 -1.7029279  0.18166919
[7,] -0.3829390  1.8480857  0.48762852
```

Рис. 3. Результати головних компонент

Фрагмент реалізації процедури оцінки оптимальної кількості кластерів на основі методів ліктя, силуету та GAP-статистики зображено на рис. 4.

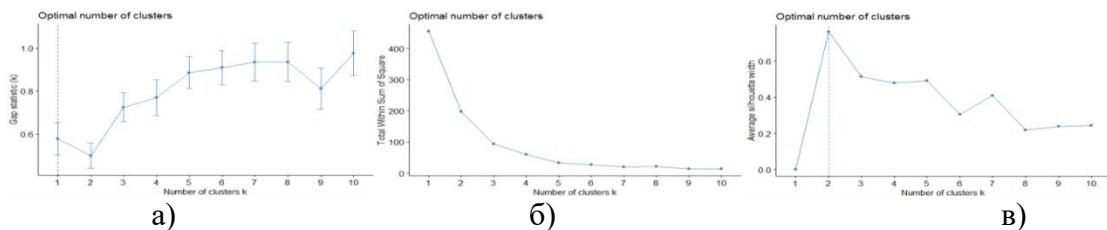

Рис. 4. Графічне відображення результатів побудови методу GAP-статистики (а), методу ліктя (б) та методу силуетів (в)

За результатами бачимо, що пропонується поділення регіонів на 2 кластери. Для того, щоб остаточно визначитися з оптимальною кількістю кластерів, проведена глобальна перевірка (рис. 5), за результатами якої також отримано розподілення на 2 кластери.

Зауважимо, що з урахуванням специфіка нашого дослідження видвинута гіпотезу відносно 3х кластерів, тому перевіримо функціонали для 2х та 3х кластерів. Для подальшого аналізу будемо використовувати класифікацію за картами Кохонена.

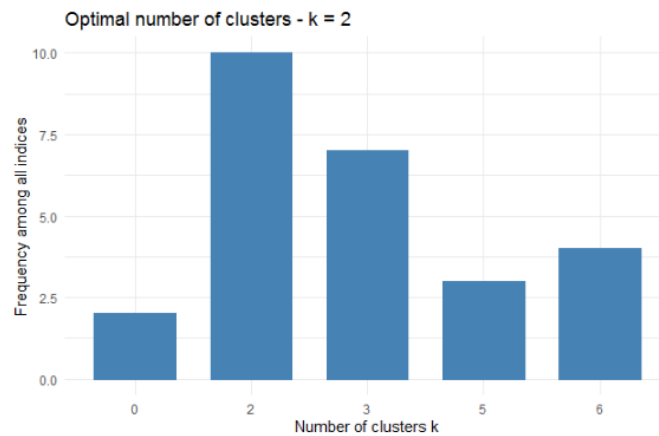

Рис. 5. Гістограма глобальної перевірки кількості кластерів

Сформовані головні компоненти використано в якості вихідних даних для побудови мереж Кохонена. Для вирішення завдання будемо використовувати ППП Deductor. Карта виходів, що дає можливість оцінити, як пливають окремі компоненти на загальну кластеризацію наведена на рис. 6.

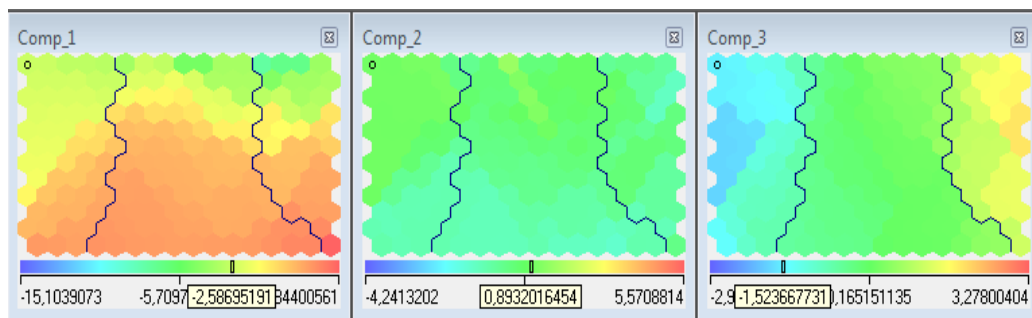

Рис. 6. Карти входів

Нейрони карти Кохонена розташовані у вигляді двомірної матриці, яка розфарбована в залежності від аналізованих параметрів нейронів. Інтенсивність кольору в окремій комірці мережі визначена вихідними даними, що в неї потрапили. Робимо висновок з карти виходів, що не одна з компонент повною мірою не пояснює головне розбиття регіонів. Деякі з компонент мають більший вплив на сукупну кластеризацію, інші меншу. Це пов'язано з тим, що компоненти відображають окремі сфери життя, які мають різні значення в кожному регіоні. Якщо демографія та відтворення населення має гарні показники, то ринок праці може бути переповненим та негативно впливати на рівень інвестиційної привабливості. На рис. 7 продемонстровано, як саме та в якій мірі впливають деякі з компонент на загальне розподілення регіонів за кластерами в мережах Кохонена. Відповідно, перша головна компонента (Comp_1) має найбільшу значущість та впливає найбільшим чином на підсумкове розбиття на кластери.

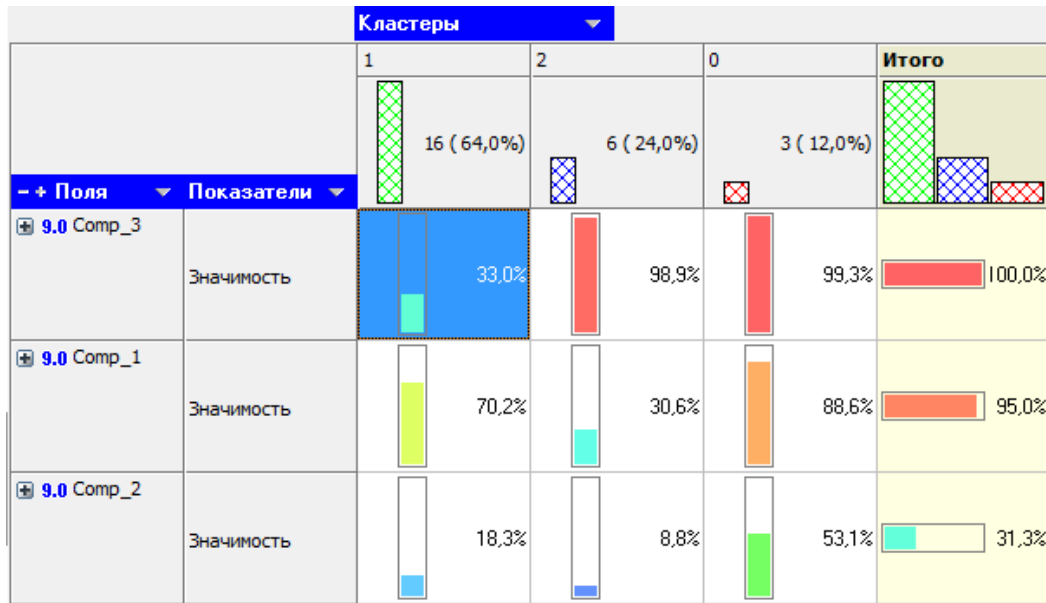

Рис. 7. Значущість та вплив головних компонент на загальну кластеризацію

Результати побудованих матриць відстаней, щільності влучень та кластери наведено на рис. 8.

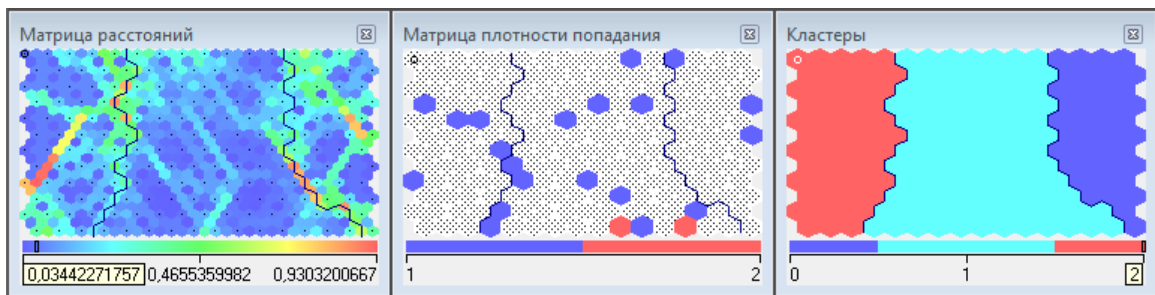

Рис. 8. Матриця відстаней, щільності влучень та кластери

Таким чином, до нульового кластеру (позначено синім кольором) потрапили регіони з низьким рівнем інвестиційної привабливості, до першого кластеру (блакитний) – із середнім, до другого кластера (червоний) – з високим рівнем інвестиційної привабливості. Слід дізнатися, як саме розподілилися регіони за кластерами. Найбільший кластер – блакитний, який в собі перелічує регіони з середнім рівнем інвестиційної привабливості, рис. 9. Слід зауважити, що до кластеру з низьким рівнем інвестиційної привабливості потрапили Донецька та Луганська області, більшою мірою це пов'язано з політичною ситуацією в цих регіонах.

Останнім кроком аналізу інвестиційної привабливості туризму України є розрахунок динамічного інтегрального показника. На цьому етапі досліджуємо інвестиційну привабливість туристичної сфери в два етапи:

- перший етап включає в себе аналіз інвестиційної привабливості України в цілому та розрахунок сукупного інтегрального показника;
- другий етап передбачає аналіз чинників інвестиційної привабливості окремо кожного регіону України.

Высокий		Средний		Низкий			
2	Івано-Франківська	1	Вінницька	1	Рівненська	0	Донецька
2	Київська	1	Волинська	1	Сумська	0	Луганська
2	Львівська	1	Дніпропетровська	1	Тернопільська	0	Житомирська
2	Одеська	1	Закарпатська	1	Херсонська	0	Кіровоградська
2	Харківська	1	Запорізька	1	Хмельницька		
2	Чернівецька	1	Миколаївська	1	Черкаська		
		1	Полтавська	1	Чернігівська		

Рис. 9. Розподілення регіонів України за кластерами

Таким чином, на першому етапі розрахуємо сукупний інтегральний показник інвестиційної привабливості туристичної сфери для України в цілому. Маємо 15 показників, що формують інвестиційну привабливість. Діаграма динаміки інтегрального показника інвестиційної привабливості туристичного сектору України наведена на рис. 10.

Рис. 10. Динаміка інтегрального показника інвестиційної привабливості туристичного сектору України

Отже, можна відмітити, що починаючи з 2014 року інвестиційна привабливість туристичної сфери критично знижується, що можна пов'язати з політичними подіями 2014 року на сході країни. Але зауважимо, що спостерігається динаміка зростання рівня привабливості, хоча ситуація вкрай складнюється у зв'язку із всесвітньою пандемією.

Зазначимо, що рівень розвитку туристичної сфери ніколи, за розглянутий період часу, не бул в групі з дуже високим рівнем інвестиційної привабливості, це ще раз свідчить про те, що ця сфера діяльності не справедливо оминається, хоча б могла стати джерелом додаткових грошових потоків у бюджет України.

Наступний етап дослідження передбачає аналіз чинників інвестиційної привабливості окремо кожного регіону України. Для розрахунків буде використано 22 чинники. Результатом реалізації факторного аналізу стало виявлення 3 нових факторних компонент, які пояснюють 94% загальної варіції признакового простору. Результати оцінки рівня інформативності отриманих головних компонент наведено на рис. 11 та 12.

Eigenvalues (Spreadsheet12) Extraction: Principal components				
Value	Eigenvalue	% Total variance	Cumulative Eigenvalue	Cumulative %
1		74,89159	16,47615	74,89159
2	3,04690	13,84956	19,52305	88,74115
3	1,14223	5,19195	20,66528	93,93310

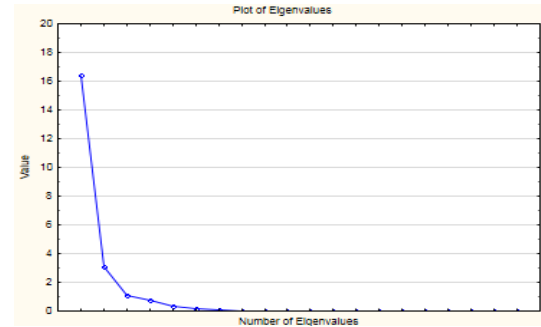

Рис. 11. Оцінка рівня інформативності головних компонент

Рис. 12. Графік
«кам'янистого осипу»

Результатом даного етапу є розрахований сукупний інтегральний показник для кожного розглянутого часового періоду та визначення належності регіонів до виокремлених груп. Фрагмент результатів за регіонами з «дуже високим рівнем» інвестиційної привабливості наведено на рис. 13.

	Factor 1	Factor 2	Factor 3	SUM
Львівська	0,29238	0,43176	0,19477	0,91891
Одеська	0,33411	0,34759	0,22910	0,91080
м.Київ	0,45790	0,11103	0,14284	0,81177

Рис. 13. Сукупний інтегральний показник регіонів з «дуже високим рівнем» інвестиційної привабливості

Таким чином, можемо зазначити, що три регіони в Україні, а саме: Львівська, Одеська області та м. Київ є найбільш інвестиційно привабливі в сфері туризму. Результати розрахунку сукупного інтегрального показник для регіонів з «високим рівнем» інвестиційної привабливості наведено на рис. 14.

	Factor 1	Factor 2	Factor 3	SUM
Херсонська	0,02357	0,61567	0,06513	0,70437
Харківська	0,14190	0,46611	0,06566	0,67367
Миколаївська	0,11958	0,42681	0,00544	0,55183
Запорізька	0,15983	0,63550	0,07903	0,51436
Дніпропетровська	0,23547	0,06189	0,19508	0,51244

Рис. 14. Сукупний інтегральний показник регіонів з «високим рівнем» інвестиційної привабливості

До цієї групи потрапило 5 регіонів, а саме: Херсонська, Харківська, Миколаївська, Запорізька та Дніпропетровська області. Це саме ті регіони, куди доцільно вкладати гроші, аби розвинути туризм, тому що в цих регіонах дуже добрий накопичений потенціал розвитку.

Результати розрахунку сукупного інтегрального показник для регіонів з «середнім рівнем» інвестиційної привабливості наведено на рис. 15.

До групи регіонів з середнім рівнем інвестиційної привабливості туристичної сфери увійшло 15 регіонів. Це свідчить про те, що більшість регіонів країни потребують значних інвестиційних вкладень для розвинення сфери туризму.

Остання група для розгляду є група регіонів з «критично низьким рівнем» інвестиційної привабливості. Результати розрахунку сукупного інтегрального показник для регіонів з «критичним рівнем» інвестиційної привабливості наведено на рис. 16. До цієї групи належить два регіони, а саме Донецька та Луганська., на території яких тривають

бойові дії, що негативно впливає на сферу туризму, на багато інших галузей та на життя людей в цілому.

	Factor 1	Factor 2	Factor 3	SUM
ІваноФранківська	0,14777	0,22262	0,09598	0,46636
Полтавська	0,12061	0,30464	0,01569	0,44095
Хмельницька	0,06914	0,27705	0,05990	0,40609
Сумська	0,04988	0,23034	0,12090	0,40112
Тернопільська	0,02678	0,24313	0,12307	0,39297
Вінницька	0,05161	0,23943	0,09119	0,38222
Закарпатська	0,13864	0,23991	0,00337	0,38193
Київська	0,17176	0,05641	0,13514	0,36331
Чернігівська	0,04467	0,16791	0,12719	0,33977
Чернівецька	0,04952	0,10642	0,16789	0,32384
Житомирська	0,04080	0,08413	0,18601	0,31094
Рівненська	0,01128	0,15818	0,14047	0,30993
Кіровоградська	0,06591	0,10075	0,11145	0,27811
Черкаська	0,10620	0,10677	0,04798	0,26095
Волинська	0,07129	0,06902	0,11030	0,25061

Рис. 15. Сукупний інтегральний показник регіонів з «середнім рівнем» інвестиційної привабливості

	Factor 1	Factor 2	Factor 3	SUM
Донецька	0,06723	0,16054	0,03563	0,19340
Луганська	0,00139	0,16105	0,01605	0,17849

Рис. 16. Сукупний інтегральний показник регіонів з «критичним рівнем» інвестиційної привабливості

Отже, Україна має всі передумови, щоб стати однією з найпопулярніших туристичних дестинацій в світі. Її вигідне геополітичне розташування, історичне багату спадщину і мальовнича природа привабливі як для зовнішніх, так і для внутрішніх мандрівників. Але кількість областей з дуже високим і високим рівнями інвестиційної привабливості вкрай мало, це всього 32% України, це критично низько, враховуючи потенціал нашої країни.

Висновки. На сьогоднішній день, в умовах імпортозаміщення, зростає значення процесів інвестування в різні галузі економіки, регіональні структури. У сучасних умовах вони виступають найважливішим засобом забезпечення умов виходу з економічної кризи, забезпечення технічного прогресу, структурних зрушень у народному господарстві, підвищення якісних показників господарської діяльності. Висока роль інвестицій у розвитку виробництва, регіональній економіці в цілому, підвищення рівня життя регіонів, зростанню добробуту населення. Інвестиції зачіпають основи економічної діяльності, які в подальшому будуть визначати економічне зростання регіонів і країни в цілому.

Сьогодні ця тема особливо актуальна, тому що неможливо зміцнити економіку країни, зокрема України, без інвестиційного буму, в тому числі без іноземних інвестицій, без пошуку надійних і стабільних джерел капіталу і, в кінцевому підсумку, без створення сприятливого інвестиційного клімату. Україна залишається в числі країн з найменш привабливим інвестиційним кліматом, що підтверджує ряд міжнародних рейтингів і оцінок в порівнянні з іншими країнами. Тому виникає потреба в подальшому поглибленому аналізі інвестиційної привабливості країн світу на ряду з Україною, щоб можна було цілісно оцінити роль нашої країни на світовому ринку.

Список використаної літератури

1. Attraction of foreign investment to Ukraine: problems and Solutions. // Ukrainian Journal of Food Science. – 2013. – Volume 1. - Issue 1.
2. Гитман Л. Д. Основы инвестирования. пер. с англ. / Л. Д. Гитман, М. Д. Джонк. – Москва: Дело, 1997. – 1008 с.
3. Ахтаријева Л. Г. Современные подходы к оценке инвестиционной привлекательности регионов / Л. Г. Ахтаријева. // Вестник: теоретический и науч.-практический журнал / Наука, образование, экономика. Серия: Экономика. – 2014. – №1 (7). – С. 233–239.
4. Баранова В. В. Тенденції розвитку туристичної індустрії України в умовах сталого розвитку / В. В. Баранова. // Управління розвитком туризму та готельно-ресторанного бізнесу в циркулярній економіці: Матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Луцьк, 18 травня 2021р.). – Луцький НТУ. - 2021. – С. 179–183.
5. Сергієнко О. А. Удосконалення інструментарію оцінки та аналізу підприємницької діяльності туристичного підприємства [Електронний ресурс] / О. А. Сергієнко, В. В. Баранова, Е. Д. Шеянова // Інфраструктура ринку. – 2019. – №38. – С. 214-222. - Режим доступу до ресурсу: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/38_2019_ukr/35.pdf.
6. Information System for Decision Support in the Field of Tourism Based on the Use of Spatio-Temporal Data Analysis / [V. Baranova, O. Orlenko, A. Vitiuk та ін.]. // International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering. – 2020. – №9 (4). art. no. 317 – P. 6356–6361. DOI: <https://doi.org/10.30534/ijatcse/2020/317942020> (scopus).
7. Дебок Г. Анализ данных с помощью самоорганизующихся карт / Г. Дебок. – Москва: Альпина Паблишер, 2001. – 317 с.
8. Зиновьев А. Ю. Визуализация многомерных данных / А. Ю. Зиновьев. – Красноярск: КГТУ, 2000. – 315 с.
Стаття надійшла до редакції 22.01.2022
Статтю рекомендовано до друку 18.02.2022

References

1. Attraction of foreign investment to Ukraine: problems and Solutions. (2013) Ukrainian Journal of Food Science. Volume 1. Issue 1.
2. Gitman, L., Dzhonk, M. (1997). Fundamentals of investment. Moscow. Delo, 1008.
3. Akhtariyeva, L. (2014). Modern approaches to assessing the investment attractiveness of regions. Bulletin: theoretical and scientific-practical journal «Science, education, economics». Series: Economy. №1 (7), 233–239.
4. Baranova, V. (2021). Trends in the development of the tourism industry of Ukraine in terms of sustainable development. Management of tourism development and hotel and restaurant business in the circular economy: Proceedings of the I International scientific-practical internet-conference. Lutsk NTU, 179–183.
5. Sergienko, O. & Baranova, V. & Sheyanova, E. (2019) Improvement of tools for assessing and analyzing business activities of a tourist enterprise. Market Infrastructure. № 38, 214-222. Retrieved from URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/38_2019_ukr/35.pdf
6. Baranova, V. & Orlenko, O. & Vitiuk, A. & oth. (2020). Information System for Decision Support in the Field of Tourism Based on the Use of Spatio-Temporal Data Analysis. International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering. 9 (4). art. no. 317, 6356-6361. Retrieved from URL: <https://doi.org/10.30534/ijatcse/2020/317942020> (scopus).
7. Debock, G. (2001). Data analysis using self-organizing maps. Moscow. Alpina Publisher, 317.
8. Zinovev, A. (2000) Visualization of multidimensional data. Krasnoyarsk. KSTU, 315.
The article was received by the editors 22.01.2022
The article is recommended for printing 18.02.2022

Olena Serhiienko

*Doctor of Economic Sciences, Professor of Business, Trade and Products Expertise Department, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", 2, Kyrpychova str., 61002, Kharkiv, Ukraine,
e-mail: elena.Sergienko@khp.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-9796-9218*

Valeria Baranova

*Doctor of Economic Sciences (Ph.D. in Economics), Professor of Department of Travel Business and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine
e-mail: v.v.baranova@karazin.ua, ORCID ID: 0000-0002-8163-881X*

ANALYSIS OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE'S TOURIST INDUSTRY

Abstract. Recently, the tourism sector of Ukraine has entered a period of active reforms, discussing the need to improve the legal sphere, expand state support and stimulate the development of the tourism industry, intensify measures to promote tourism in the domestic and international space.

Today the sphere of domestic tourism is faced with the tasks of efficient and rational use of resources, bringing the level of development of the tourism industry in line with the existing potential. In particular, the development of infrastructure, improving the quality of service, development of quality advertising and information on tourism services, as well as building a full-fledged, adapted to European integration processes of national tourism development policy.

The article assesses the level of investment attractiveness of Ukraine in general, and in particular the tourism industry due to an integrated approach, which combines a list of methods and models. Thanks to the use of the main components model and the Kohonen neural network model, a grouping of regions of Ukraine according to the level of investment attractiveness was built. Also, the article analyzes the dynamics of the integrated indicator of investment attractiveness in Ukraine for the period 2008-2019 on the basis of the calculation of the taxonomic indicator. Factor

analysis was used to build a taxonomic indicator of investment attractiveness of the tourism industry in Ukraine. This indicator allows us to give an overall assessment of the tourism industry in Ukraine. Further, the number of factors of investment attractiveness in the field of tourism for the regions of Ukraine was narrowed on the basis of factor analysis in Deductor software. The next step was to build an integrated indicator of investment attractiveness in the field of tourism for the regions of Ukraine on the basis of taxonomic analysis. Based on the obtained data, the analysis of the most attractive regions of Ukraine for the development of tourism was carried out, namely: Lviv, Odessa and Kyiv.

In the conclusions based on the analysis of clustering of countries by level of investment attractiveness, the results of general clustering of regions of Ukraine and calculations of integrated indicator of investment attractiveness in tourism, recommendations were made on the overall assessment of investment attractiveness in Ukraine and by regions. At the same time, recommendations were made to adjust the strategy of socio-economic development in the context of investment attractiveness for the stable development of Ukraine.

Key words: *tourism industry, investment attractiveness, foreign investments, integrated indicator, investment environment.*

JEL Classification: P33, L83

Formulas: -; fig.: 16, tabl.: -, bibl.: 8

Сучасні макроекономічні тренди та тенденції Modern macroeconomic trends and tendencies

DOI: [10.26565/2786-4995-2022-1-06](https://doi.org/10.26565/2786-4995-2022-1-06)

УДК: 336.719

Ірина Бітнер

*професор кафедри банківського бізнесу та фінансових технологій
кандидат економічних наук*

*Навчально-науковий інститут «Каразінський банківський інститут» Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,
e-mail: ivp142917@gmail.com, ORC ID: 0000-0003-0269-5670*

Сергій В'язовий

*аспірант кафедри банківської справи та фінансових технологій
Університету банківської справи*

*79007, Україна, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 11
e-mail: vazowo@gmail.com, ORC ID: 0000-0001-9504-0483*

ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМКІВ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ ТА ЇХ СТАНДАРТИЗАЦІЯ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ ПЛАТЕЖІВ

Анотація. Сучасний стан банківської системи протікає в умовах високої конкуренції та швидких темпів розвитку інноваційних нововведень у сферу розрахунків. Безпечні та ефективні платежі мають вирішальне значення для користувачів, банків та економіки кожної держави в цілому. Саме тому важливим та актуальним завданням для держави та банківської системи є осмислення та формування чіткого курсу запровадження нових видів розрахунків. На сьогоднішній день трендовим є безготівкові розрахунки які все більше витісняють готівку з обігу.

У роботі було охарактеризовано дефініцію «безготівкових розрахунків» та їх функціонування з огляду на національний досвід. Розглянуто процес регулювання розрахунків з боку нормативно-правового забезпечення в Україні. Був проведений аналіз саморегулювання платіжної індустрії та принципів її реалізації у закордонних державах.

Наведено сучасний стан безготівкових розрахунків у банках та фінансових установах України.

В статті розглянуто нові форми безготівкових розрахунків, які вже використовуються за кордоном в розвинених країнах та можливість їх введення та стандартизацію в український фінансовий та банківський сектор.

Був проведений аналіз стану використання пластикових платіжних карток та модернізація в Україні. Також охарактеризовано різні види PoS-терміналів та проведена їх порівняльна характеристика.

Досліджено можливість використання безготівкових розрахунків за допомогою мобільних пристроїв та мережі Інтернет. Використання телефонів для розрахунку призвели до значних зрушень у системах приймання та передачі грошових коштів через мережу Інтернет. В свою чергу існує проблема, яка полягає в тому, що не всюди можна отримати доступ до мережі, щоб проводити платежі. У зв'язку з цим провідні країни світу використовують сервіс USSD.

Викладено аналіз впливу позитивних та негативних аспектів використання нових видів безготівкових розрахунків та проаналізовано їх вплив на економічний стан України після запровадження цих можливостей на рину банківських послуг.

У роботі викладено вплив демографічної ситуації та звички клієнтів на використання безготівкових розрахунків в Україні.

Ключові слова: Безготівкові розрахунки, платіжна інфраструктура, PoS-термінал, платіжна карта, QR-код.

Формули: 0; рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 8

Вступ. Розвиток сучасної світової банківської системи протікає в умовах стрімкої конкуренції та кризових явищ на фінансових, національних та міжнародних ринках. Враховуючи тенденції до цифровізації всіх процесів перспективним та актуальним залишається питання вдосконалення системи безготівкових розрахунків, оскільки обіг грошових коштів у формі готівки відходить на другий план тим самим змінюючи формування грошових відносин в цілому.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдань. Теоретичною базою даного дослідження є праці вітчизняних та закордонних вчених з питань розвитку банківських практик, а саме: Ю.А. Ровинським, Л.К. Вороновою, Н.А. Куфаковою, М.М. Агарковою, Л.Г. Єфимовою, О.М. Єфремовим, М.С. Матрохіною, Є.О. Алісовою, Н.С. Дубенко, А.М. Морозом, А.І. Савлуком, О.В. Міняйлом, М.В. Ніконовою, М.Ф. Пуховкіною, та ін.

Результати дослідження. Оцифрування платежів стало величезним кроком на шляху до досягнення простого, зручного, швидкого і безпечного способу оплати. Відповідно до цього змінилися і варіанти використання різних форм безготівкових розрахунків.

Враховуючи специфічність ринку платежів в Україні необхідно звернути увагу на стандартизацію та приведення до відповідного виду безготівкових розрахунків. Така специфічність, в першу чергу, полягає у недосконалості законодавчої бази. На сьогоднішній день ще не має чіткого розуміння контролю з боку держави за виконанням норм використання та регулювання безготівкових розрахунків на відміну від розвинених країн.

В Україні поняття «Безготівкові розрахунки» (cashless payments) трактується у наукових працях та законодавчих документах, як перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді[1].

Стаття 1088 Цивільного кодексу України зазначає, що безготівкові розрахунки проводяться через банки, інші фінансові установи, в яких відкриті відповідні рахунки, якщо інше не випливає із закону та не обумовлене видом безготівкових розрахунків[2].

Відповідно до ст. 51 Закону України «Про банки і банківську діяльність», безготівкові розрахунки проводяться на підставі розрахункових документів на паперових носіях або в електронному вигляді. Банки в Україні можуть використовувати як платіжні інструменти платіжні доручення, платіжні вимоги доручення, векселі, чеки, банківські платіжні картки та інші дебетові і кредитові платіжні інструменти, що застосовуються в міжнародній банківській практиці [3].

На відміну від України у розвинених країнах світу особлива увага приділяється питанням саморегулювання платіжної індустрії та принципів її реалізації.

Міжнародна рада вищого керівництва Платіжної асоціації (ICPASE) сформулювала Принципи самоврядування платіжної індустрії. Принципи створені як узагальнене керівництво щодо механізмів управління платіжною індустрією і мають сприяти роботі регулюючих органів, учасників ринку та адміністраторів систем. Ці принципи застосовуються в багатьох юрисдикціях і сферах використання[4]:

- Принцип 1: Потрібно досягнути абсолютної ясності цілей самоврядування, деталей і обсягів будь-яких процесів самоврядування або структурних заходів, прийнятих в галузі, повноважень і обов'язків учасників індустрії, будь-яких саморегулюючих організацій та державних регулюючих агентств, а також масштабів їх відповідного застосування, правил та заходів, прийнятих на рівні галузі.

- Принцип 2: Структура самоврядування повинна бути: узгоджена та така, якої дотримуються всі відповідні зацікавлені сторони, в тому числі всі учасники галузі, чие співробітництво необхідне для виконання завдань структури; схвалена урядом через сприяння регулюючих органів; предметно і процедурно справедливою; підкріплена

ефективними заходами примусу; підзвітною не тільки індустрії, але й уряду, в той же час консультуючись з іншими зовнішніми зацікавленими сторонами; і в змозі підтримуватися з плином часу.

- Принцип 3: цілі та процеси, а також правила та дії, що є наслідками цих процесів, повинні бути публічно прозорими і доступним в межах, що дозволяють дотримання комерційної таємниці та забезпечення цілісності структури.

- Принцип 4: Структура управління повинна оперативно реагувати на зміни у відповідних ринках по мірі їх розвитку, якщо вона хоче залишатися ефективною і оптимальною з плином часу.

- Принцип 5: Структура управління повинна бути найменш обтяжливим засобом досягнення політичних цілей шляхом мінімізації витрат і ризиків.

Слід зазначити, що такі великі платіжні організації, як American Express, MasterCard та Visa у своїй діяльності дійсно дотримуються всіх перерахованих вище принципів. Це гарантує їх успішне функціонування, надійність та безпеку послуг для клієнтів, стабільність та ефективність розвитку. Довга історія успішного функціонування цих компаній, їх стійкість під час фінансової кризи підтверджують, що American Express, MasterCard та Visa цілком здатні до самоуправління.

В Україні у листопаді 2020 року був винесений на розгляд законопроект «Про платіжні послуги» № 4364, який полягає у внесення комплексних змін до правового регулювання платіжного ринку та його модернізації. Цей проект є першим за десятиріччя в Україні який може сприяти оновленню законодавства у сфері платіжних послуг[5].

На сьогоднішній день можна спостерігати високі темпи у зміні форм безготівкових розрахунків. В першу чергу зміни вплинули на вже звичні для використання пластикові банківські картки. Банківські картки, такі як дебетові та кредитні, є одним з найбільш часто використовуваних способів безготівкової оплати в усьому світі. Банківські карти мають різні переваги, такі як безпечні платежі, використання чипів та системи PayPass.

Одним з найбільших переваг нових банківських карт є те, що вони розроблені для здійснення інших типів цифрових платежів. Наприклад, користувач здатен зберігати інформацію про свою карту в мобільних гаманцях або додатках для цифрових платежів, щоб здійснювати безготівкові платежі. Більш того, банківські карти використовуються для онлайн-покупок, оплати через PoS-термінали, онлайн-транзакцій. Хоча на сьогоднішній день ще не всі банки України мають технічне оснащення для вдалого використання такого інструменту, все ж позитивним залишається той факт, що кількість терміналів збільшується.

Модернізація пластикових карток призвела до адаптації звичних для використання PoS-терміналів. Оскільки традиційно PoS-термінали (Physical PoS) являли собою не що інше, як банківські пристрої з обмеженим функціоналом, представлені в магазинах для оплати за товари. Ці пристрої використовувалися для читання банківських карт клієнтів тільки з магнітною стрічкою. Однак з вдосконаленням варіативності оснащення банківських карт такими формами як чіп або PayPass, PoS-термінали також адаптувалися для читання цих форм.

Тим більше, що сфера застосування PoS розширюється, ці послуги тепер доступні на різних мобільних платформах через мережу Інтернет. В даний час PoS можна розділити на різні типи, такі як Physical PoS, віртуальний PoS, Mobile PoS.

Віртуальний PoS – це послуга яка надається банком для оплати різних товарів чи послуг через генерування коду в різних месенджерах Telegram, Viber або веб додатки для сканування з мобільного телефону. Для його використання необхідно зі сторони продавця прив'язати власний рахунок у системі банку при наданні послуги чи оплаті товару вказати суму для сплати і бот сгенерує необхідний код, а зі сторони споживача відсканувати цей код в додатку банку.

Mobile PoS вигідний для малих підприємств, оскільки їм не потрібно вкладати кошти в дорогі електронні реєстри, оскільки Mobile PoS працює через смартфони та персональні пристрої зчитування та передачі даних (таблетки).

Враховуючи різновид PoS-терміналів доцільно провести порівняльну характеристику яка вказує на позитивні та негативні аспекти використання як з боку продавця товарів чи послуг, так і зі сторони споживачів табл 1.2.

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика Physical PoS, віртуальний PoS, Mobile PoS

	Продавець			Споживач		
	Physical PoS	Віртуальний PoS	Mobile PoS	Physical PoS	Віртуальний PoS	Mobile PoS
Смартфон	Не обов'язковий	Обов'язковий	Обов'язковий	Не обов'язкових для використання, хоча і є можливість розрахунку	Обов'язковий	
Мобільний додаток	Не обов'язковий	Обов'язковий	Обов'язковий	Обов'язковий		
Рахунок або карта в банку	Гроші перераховуються на банківський рахунок продавця (поточний рахунок)			Потрібен банківський рахунок		
Пластикова карта	Не є обов'язковою			Обов'язкова, хоча і є можливість розрахуватися за допомогою телефону	Фізична наявність не є обов'язковою	Фізична наявність не є обов'язковою
Підтвердження за допомогою PIN-коду	Не потрібен	Не потрібен	Не потрібен	Не використовується у тих випадках коли не перевищено ліміту використання коштів		
Наявність підключення до мережі інтернет	Обмін даними проводиться через Інтернет-мережу для обробки транзакцій					
Необхідність придбання додаткового обладнання	Необхідно підключати послугу банку та отримати необхідне обладнання	Підключення проводиться через додаток у банку. Для роботи необхідний смартфон з функцією NFC або таблетка зчитування		Непотрібно		

Джерело: Розроблено автором самостійно

Отже із зазначених показників можна дійти висновку, що для споживача в цілому не має значної ролі яким саме варіантом розраховуватися за товари чи послуги. З іншого боку для продавця потрібно провести аналіз можливих варіантів підключення того чи іншого PoS-терміналу, виходячи із масштабів роботи підприємства, або торгової точки.

Використання телефонів для розрахунку призвели до значних зрушень у системах приймання та передачі грошових коштів через мережу Інтернет. В свою чергу існує проблема, яка полягає в тому, що не всюди можна отримати доступ до мережі Інтернет, щоб проводити платежі. У зв'язку з цим провідні країни світу використовують сервіс USSD.

USSD (Unstructured Supplementary Service Data) — стандартний сервіс в мережі GSM, котрий дозволяє організувати інтерактивну взаємодію між абонентом мережі та сервісним додатком в режимі передачі коротких повідомлень.

USSD сервіс багато в чому схожий з SMS, обидва сервіси використовують для передачі даних формат коротких повідомлень. Однак USSD в основному призначений для обміну повідомленнями між абонентом і додатковими сервісами, в простому випадку, службою автоінформатора розрахункового рахунку, тоді як SMS в основному служить для обміну короткими повідомленнями між абонентами.

Для використання даного виду розрахунку клієнту не потрібно мати при собі смартфон або доступу до Інтернет, оскільки для того щоб зробити оплату необхідно абоненту відправити код з телефону, щоб взаємодіяти з інтерактивним голосовим меню через екран мобільного телефону. Однак, щоб скористатися цією послугою, клієнт повинен переконатися, що його номер мобільного телефону збігається з номером, прив'язаним до банківського рахунку.

Відносно новим видом безготівкових розрахунків також можна вважати різні мобільні гаманці, як банківських так і небанківських установ.

Додатки для мобільних гаманців швидко набирають популярність завдяки швидким, безпечним і зручним способів оплати. Це мобільні додатки, які дозволяють користувачеві відправляти, отримувати і зберігати гроші.

Користувач може додавати або зберігати гроші у своєму гаманці, просто прив'язавши свій банківський рахунок. Аналогічним чином користувач також може відправляти гроші своїм друзям, родичам або будь-якій іншій людині, ввівши номер телефону, ідентифікатор електронної пошти, унікальний ідентифікатор або відсканувавши QR-код.

Крім того, користувач також може здійснювати платежі продавцям і оплачувати різні рахунки за комунальні послуги, такі як рахунок за воду, рахунок за електрику, поповнювати мобільний рахунок багатьох іншого, прямо з програми мобільного гаманця.

Цей метод має багато позитивних аспектів, але є також і певний ряд недоліків серед яких існує небезпека використання додатку мобільного гаманця не банківської установи. Це може призвести до витоку конфіденційної інформації власника рахунку третім особам, які використовують цей гаманець для власних потреб.

Актуальним на сьогоднішній день залишається використання QR-кодів для розрахунку.

QR означає «Швидка відповідь». Це двомірний код, що складається з чорних квадратів, розташованих на квадратній сітці. QR-коди зчитуються пристроями обробки зображень, такими як камери смартфонів.

QR-коди широко використовуються для здійснення безготівкових платежів, коли користувачеві досить відсканувати QR-код торгового сервісу, щоб завершити транзакцію. Для роботи даного виду розрахунку необхідно також мати додаток банку на телефоні, або бути користувачем платіжної системи, оскільки для оплати є обов'язковою умова використання рахунку клієнта.

Даний вид може застосовуватися для розрахунку за товари, роботи чи послуги через Інтернет, оскільки генерація коду відбуваються автоматично, або ж у місцях де встановлена фіксована ціна, таких як проїзд у транспорті. Недоліком цього виду безготівкового розрахунку можна вважати неспроможність використання друкованих QR-кодів у невеликих торгових точках, або ж супермаркетах, оскільки ціни на товар постійно змінюються, додаються акційні пропозиції, і змінюється кількість пропонованого товару в цілому.

Наступною важливою інноваційною тенденцією у безготівкових розрахунках є використання безконтактної оплати.

Безконтактна оплата - це зручний і безпечний метод, який дозволяє користувачам купувати товари та оплачувати послуги, просто піднеси карту до терміналу торгової точки. Карта може бути просто дебетовою, кредитною або смарт-картою, яка також відома як чіп-карта, заснована на технології NFC (зв'язок ближнього радіусу дії) або RFID.

Безконтактні платежі надзвичайно зручні, тому що не вимагають підпису або PIN-коду. Крім того можна також здійснювати безконтактні платежі через телефони з підтримкою NFC, які безпосередньо пов'язані з мобільним гаманцем. У цьому випадку користувач повинен просто тримати свій телефон з підтримкою NFC поруч зі зчитувачем, щоб здійснити платіж.

Користувач може здійснювати платежі через телефон з підтримкою NFC в різних місцях, наприклад:

- у магазинах
- на платних стоянках автотранспорту чи заправках
- у готелях
- у розвинених країнах світу таким способом також розраховуються за проїзд у транспорті чи метрополітені.

Недоліком даного виду розрахунку можна вважати те, що не всі смартфони мають систему NFS. І по друге існують випадки шахрайських дій коли зловмисники використовують PoS-термінали в людних місцях для зчитування коштів за рахунків тримачів таких карт.

Враховуючи те, що безготівкові розрахунки на сьогоднішній день є невід'ємною частиною життя кожної людини доцільно звернути увагу на позитивні аспекти використання даного виду розрахунку.

В першу чергу потрібно звернути увагу на зниження витрат. Оскільки безготівкові розрахунки проводяться без залучення готівкових коштів, відповідно для держави проходить зниження витрат на друкування готівкових знаків. Для банків позитивним аспектом є зменшення кількості банкоматів і затрат на їх обслуговування, транспортування і підрахунок готівки.

Наступним позитивним аспектом є збільшення швидкості транзакцій. Виконання готівкових платежів забирає багато часу як для клієнтів, так і для продавця або співробітника банку. Це призводить до того, що все більше компаній переходять на безготівкових вид розрахунку, щоб зменшити швидкість обробки інформацію і підвищити ефективність надавання послуг.

У сучасних ринкових відносинах у різних суб'єктів господарської діяльності існує необхідність переказу коштів за кордон, за допомогою безготівкових розрахунків цей процес спрощується, оскільки можна проводити оплати через свої рахунки.

Для фізичних осіб, цей вид розрахунку дозволяє розраховуватися за товари чи послуги, які замовляються в інших державах, в телефоні або ж у веб-додатку банку.

Також під час закордонних поїздок резиденти, мають необхідність у купівлі іноземної валюти. Однак з використанням безготівкових платежів така необхідність нівелюється, оскільки є можливість здійснювати транзакції безпосередньо зі своїх додатків для безготівкових платежів відповідно до курсу обміну валюти.

Для держави та банківських установ запровадження безготівкових розрахунків позитивно впливає на найкраще складання економічних даних та швидкий їх аналіз. Уряд і інші організації витрачають багато грошей на проведення періодичних вибірок і опитувань для збору даних про реальні транзакції громадян. Ці дані допомагають в розробці різних політик. Однак цей процес є дорогим, трудомістким і менш ефективним[6].

Беручи до уваги, що всі проведені безготівкові платежі є зареєстрованими фінансовими транзакціями, це дозволяє уряду легко відстежувати рух грошей за допомогою цих записів та проводити аналіз грошового обігу в країні, а банкам формувати перспективні пропозиції своїм клієнтам.

Враховуючи всі, зазначені вище, позитивні аспекти використання безготівкових розрахунків, вони також є ефективним інструментом боротьби з тіньовою економікою та корупцією. Оскільки за допомогою безготівкових розрахунків всі кошти проходять через

банк або фінансову організацію з рахунку на рахунок, відповідно сам банк і державні органи можуть проводити контроль за розрахунками і виявляти підозрілі транзакції.

Незалежно від того, чи є це приватними інвестиціями або міжнародною допомогою, кожен, хто має цифрове з'єднання в безготівковому середовищі, зможе проаналізувати транзакції та на який вид діяльності вони були витрачені.

Будь-яка сума, що з'являється поза цими рамками, може бути негайно позначена і розслідувана. Це звужить коло інтересів правоохоронних органів, спростивши пошук і відшкодування прихованих грошей.

Наступним важливим аспектом є демографічна ситуація в Україні. За даними Державної Статистичної Служби в Україні 41 млн осіб, з них 24 млн осіб віком від 16 до 59 років [7]. За даними НБУ, обсяг операцій з використання безготівкових розрахунків у 2021 році склав майже 1,1 трлн грн, що, порівняно з аналогічним періодом 2020 року, більше на 18,3%. Найбільше операцій припадає на розрахунки в торговельних мережах – 49,3% та перекази з картки на картку – 42,1% [8]. Оскільки популярність безготівкових розрахунків більш притаманна молодому населенню така статистика свідчить про те, що лише близько 50% українців використовують безготівкові розрахунки у тому чи іншому вигляді.

Висновки. Можна зробити висновок, що на сьогоднішній день існують пріоритетні світові тенденції щодо запровадження нових видів безготівкових розрахунків. Оскільки вектор України направлений на розробку та вдосконалення власних систем розрахунку, в такому випадку слід проводити чіткий аналіз, як роботи того чи іншого виду розрахунку, так і необхідність його запровадження на території України з урахуванням потреб клієнтів.

Список використаної літератури

1. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04e>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
4. Principles of Payment Industry Self-Governance // The International Council of Payment Association Chief Executives: www.cdnpay.ca/imis15/pdf/pdfs_publications/ICPACE_principles_of_payments_industry_self_governance.pdf
5. Проект Закону про платіжні послуги Номер, дата реєстрації: 4364 від 12.11.2020 Номер, дата акту 1591-IX від 30.06.2021 Сесія реєстрації: 4 сесія IX скликання Включено до порядку денного: 1228-IX від 16.02.2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70412
6. Річний Звіт НБУ за 2020 рік / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/richniy-zvit-natsionalnogo-banku-ukrayini-za-2020-rik>
7. Сайт Державної Служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua>
Стаття надійшла до редакції 25.01.2022
Статтю рекомендовано до друку 20.02.2022

References

1. Instruction on non-cash payments in Ukraine in the national currency: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine №22. (2004, January 21). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04e>
2. Civil Code Ukraine № 435-IV. (2003, January 16). Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Law of Ukraine "On Banks and Banking" № 2121-III. (2000, December 7). Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
4. Principles of the Self-Governance Payment Industry. The International Council of the Payment Association Chief Executives. Retrieved from: www.cdnpay.ca/imis15/pdf/pdfs_publications/ICPACE_principles_of_payments_industry_self_governance.pdf
5. Draft Law on Payment Services №4364. (2020, November 12) 4 session of IX convocation included in the agenda: 1228-IX from 16.02.2021 Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70412
6. Annual Report of the NBU for 2020. National Bank of Ukraine. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/richniy-zvit-natsionalnogo-banku-ukrayini-za-2020-rik>
7. Site of the State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Site of the National Bank of Ukraine. Retrieved from: <https://bank.gov.ua>
The article was received by the editors 25.01.2022
The article is recommended for printing 20.02.2022

Bitner Irina Vladimirovna

PhD in Economics, Professor of the Department of Banking and Financial Technologies of the Educational and Scientific Institute «Karazin Banking Institute» V.N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,

e-mail: ivp142917@gmail.com, ORCID ID:

Viazoyi Serhii Mykhailovych

*Postgraduate student of the Department of Banking and Financial Technologies
University of Banking*

79007, Ukraine, Lviv, street Sich Riflemen, 11

E-mail: vazowo@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9504-0483

DETERMINATION OF PROSPECTIVE DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF CASHLESS CALCULATIONS AND THEIR STANDARDIZATION FOR THE UKRAINIAN PAYMENTS MARKET

Abstract. The current state of the banking system takes place in conditions of high competition and rapid development of innovative innovations in the field of payments. Secure and efficient payments are crucial for users, banks and the economy as a whole. That is why an important and urgent task for the state and the banking system is to understand and form a clear course for the introduction of new types of calculations. Today, the trend is non-cash payments that are increasingly pushing cash out of circulation.

The paper describes the definition of "non-cash payments" and their functioning in the light of national experience. The process of regulation of settlements by the regulatory framework in Ukraine was considered. An analysis of the self-regulation of the payment industry and the principles of its implementation in foreign countries was conducted.

The current state of non-cash payments in banks and financial institutions of Ukraine is given.

The article considers new forms of non-cash payments that are already used abroad in developed countries and the possibility of their introduction and standardization in the Ukrainian financial and banking sector.

An analysis of the state of use of plastic payment cards and modernization in Ukraine was conducted. Different types of PoS-terminals are also characterized and their comparative characteristics are carried out.

The possibility of using non-cash payments using mobile devices and the Internet has been studied. The use of telephones for payment has led to significant changes in the systems of receiving and transmitting money over the Internet. In turn, there is a problem, which is that not everywhere you can access the network to make payments. In this regard, the world's leading countries use the USSD service.

The analysis of the impact of positive and negative aspects of the use of new types of non-cash payments and analyzes their impact on the economic condition of Ukraine after the introduction of these opportunities in the banking market.

The paper presents the impact of the demographic situation and customer habits on the use of non-cash payments in Ukraine.

Keywords: *Cashless payments, payment infrastructure, PoS-terminal, payment card, QR-code.*

JEL Classification: E42

Formulas: 0; fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 8

Управління фінансово-кредитними системами та соціально-гуманітарна компонента їх розвитку

Management of financial and credit systems and the socio-humanitarian component of their development

[DOI: 10.26565/2786-4995-2022-1-07](https://doi.org/10.26565/2786-4995-2022-1-07)

УДК 336.71

Вікторія Коваленко

*доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, вул. Пушкінська, 26, Одеса, 65082, Україна,
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2783-186X;*

Олена Сергєєва

*к.е.н., доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, вул. Пушкінська, 26, Одеса, 65082, Україна,
e-mail: lenasergeeva2007@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-5523-3894*

Тетяна Іванова

*Головний спеціаліст відділу правового забезпечення Регіонального відділення Фонду державного майна України по Одеській та Миколаївських областях, магістр зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», вул. Велика Арнаутська, 15, Одеса,
e-mail: ivanova.tatyana004@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-8635-0068*

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВЗАЄМВІДНОСИНАМИ БАНКІВ ЗІ СТЕЙКХОЛДЕРАМИ

Анотація. Управління сучасним банком є одним з найбільш сфер діяльності, оскільки банки опинилися у центрі економічного, політичного та соціального характеру. Тому, виникає потреба щодо вибору адекватної моделі ефективності; розробки та запровадження системи інструментів, які дозволяють на всіх рівнях банку приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо ресурсного забезпечення з метою зростання його цінності для всіх стейкхолдерів, вираженої у його прибутковості та стійкості фінансових відносин між ними.

У роботі визначено, що соціальна відповідальність передбачає добровільні дії банку, спрямовані на те, щоб у своїй діяльності враховувати інтереси суспільства, працівників, партнерів та інших стейкхолдерів. Корпоративна етика банку являє собою певну культуру взаємодії керівництва і персоналу між собою і з зовнішніми стейкхолдерами.

Деталізовано основні кількісні критерії оцінювання рівня соціальної відповідальності банків через встановлення взаємовідносин: персонал (трудова відповідальність), споживачі, бізнес-партнери, суспільство та навколишнє середовище, держава (економічна відповідальність).

З точки зору, управління соціальною відповідальністю в банках України, доведено, що дана система поступово набирає обертів відносно сприйняття її стейкхолдерами. Банки реалізують соціальну активність, але цільові аудиторії не завжди зацікавлені ознайомитись з соціальною відповідальністю, або самі установи не достатньо афішують свої успіхи в даному напрямку діяльності.

Дотримання соціальної відповідальності, це визначення зобов'язань, філософія поведінки управлінського персоналу, що впливає на поведінку, дії всього персоналу банку, що у свою чергу сприяє сталому розвитку не лише самого підприємства, але і суспільства в цілому.

У висновках представлено, сучасні принципи управління мають сприяти формуванню комплексу дій націлених на забезпечення безпеки та розвитку суб'єктів внутрішнього (добробут співробітників, акціонерів) і зовнішнього середовища банку (розвиток суспільства, збереження навколишнього середовища) зокрема, так і людства в цілому не порушуючи цінностей та правил, на яких базуються корпоративна культура.

Ключові слова: стейкхолдери, корпоративне управління, корпоративна соціальна відповідальність, соціальні програми, банківський бізнес.

Формули: 0; рис.: 1, табл.: 5, бібл.: 16

Вступ. Нові реалії України суттєво впливають на формування сприятливих умов для забезпечення інтересів громадян, бізнесу, суспільства і держави, подальшого розвитку країни як демократичної держави зі сталою та зростаючою ринковою економікою, держави, що керується європейськими політичними й економічними цінностями.

Діяльність банківської установи тісно пов'язана із взаємодією з широким колом стейкхолдерів, які функціонують як всередині організації, так і за її межами. Широкий спектр теорій, розроблених у попередньому сторіччі, таких як SWOT-аналіз, теорія п'яти сил конкуренції Портера, теорія ланцюга створення вартості, агентська теорія, давали тільки часткову відповідь на питання про взаємодію підприємства із його стейкхолдерами [1].

До 2016 року банківська система України протягом останніх декількох років знаходиться у стані системної кризи, яка зумовлена сировинною моделлю розвитку національної економіки, постійним дефіцитом довгострокових банківських ресурсів, диспропорціями банківських балансів та неефективними діями монетарного регулятора, що в кінцевому результаті призвело до трикратної девальвації гривні, вразливості банків та їхніх клієнтів до валютних шоків, починаючи з 2017 року банківська система була повністю очищена і показує позитивні результати.

Управління сучасним банком є одним з найбільш сфер діяльності, оскільки банки опинилися у центрі економічного, політичного та соціального характеру. Тому, виникає потреба щодо вибору адекватної моделі ефективності; розробки та запровадження системи інструментів, які дозволяють на всіх рівнях банку приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо ресурсного забезпечення з метою зростання його цінності для всіх стейкхолдерів, вираженої у його прибутковості та стійкості фінансових відносин між ними [2, с. 76].

У цьому контексті, актуалізується питання щодо визначення ролі корпоративної соціальної відповідальності у забезпеченні ефективної системи управління взаємовідносинами банків зі стейкхолдерами.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдань. Важливі аспекти формування та розвитку системи управління взаємовідносинами банків зі стейкхолдерами висвітлюються такими українськими ученими як І. Вороначак [3] та В. Козуб [4]. У працях даних авторів розглядається питання міжнародних та національних моделей соціальної відповідальності бізнесу. У наукових працях А. Антонова [5], О. Грішнєвої [6], Т. Лункіної [7], О. Олійник [8], розглядаються особливості розвитку корпоративної соціальної відповідальності в банківському секторі України. Однак дієвість механізму корпоративної соціальної відповідальності у сучасній банківській практиці, можна визначити як таку, що потребує подальших досліджень, особливо це стосується її ролі в системі управління взаємовідносинами банків зі стейкхолдерами.

Мета статті – дослідження особливостей та механізмів корпоративної соціальної відповідальності та її місця у забезпеченні ефективної системи управління взаємовідносинами банків зі стейкхолдерами.

Результати дослідження. Соціальна відповідальність бізнесу на сьогодні – це не лише реалії сьогодення, але і нагальна необхідність світової спільноти. У більшості праць, висвітлення сутності поняття «соціальна відповідальність» здійснюється з врахуванням лише однієї ознаки, або характерної риси досліджуваного поняття. Наприклад, М. Фрідман [9, с. 122], вважає, що єдина відповідальність бізнесу – це зростання прибутку акціонерів, оскільки бізнес допомагає суспільству уже тим, що виробляє товари, забезпечує його необхідними послугами і створює робочі місця. За теорією А. Керолла [5], Г. Боуена [6] підтримка соціальної відповідальності полягає у відповідності економічним, правовим, етичним і дискреційним очікуванням суспільства в даний період часу.

У 1999 році на Всесвітньому економічному форумі в Давосі Кофі Аннаном вперше було офіційно використано поняття «корпоративної соціальної відповідальності» [10]. У

2000 р. ООН ініціювала міжнародний рух в сфері дотримання прав людини, трудових відносин, навколишнього середовища і боротьби з корупцією – Глобальний договір (UN Global Compact, 2000). Зміст договору полягає в десяти принципах, якими має керуватись менеджмент суб'єктів господарювання з метою здійснення соціально відповідального бізнесу.

Ми погоджуємося з думкою Вербицької Я.Є., яка визначає, що конкурентна позиція передбачає визначення основних індикаторів, за допомогою яких можна оцінити досягнутий рівень стабільності ринкової кон'юнктури щодо капіталізації, збалансованості залучених і розміщених ресурсів банку та їх достатності [11, с. 52]. При цьому автор наголошує, що збалансованість залучених і розміщених ресурсів банку та їх достатності можлива тільки за умови встановлення у банку програми соціальної відповідальності.

Соціальна відповідальність передбачає добровільні дії банку, спрямовані на те, щоб у своїй діяльності враховувати інтереси суспільства, працівників, партнерів та інших стейкхолдерів. Корпоративна етика банку являє собою певну культуру взаємодії керівництва і персоналу між собою і з зовнішніми стейкхолдерами, часто на основі «кодексу честі», від неформальних правил і етичних норм до офіційної місії компанії, слідування яким допомагає бізнесу змогу зміцнити свої конкурентні позиції у довгостроковій перспективі [12, с. 19-20].

Можна виокремити підходи до класифікаційної оцінки соціально-відповідального бізнесу.

Підходи, що мають на меті кількісну оцінку рівня соціальної відповідальності: оцінка рівня соціальних інвестицій, розрахунок кількісних показників оцінки соціальної відповідальності.

Підходи, на основі яких здійснюється якісна оцінка соціальної відповідальності: складання соціальних рейтингів та соціальних звітів, розрахунок якісних показників соціальної відповідальності.

Основні кількісні критерії оцінювання рівня соціальної відповідальності банків наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Кількісні критерії оцінювання рівня соціальної орієнтованості банків у розрізі стейкхолдерів

Стейкхолдери (зацікавлені сторони)	Кількісні критерії
Персонал (трудова відповідальність)	співвідношення середнього розміру заробітної плати у банківських установах до середнього розміру заробітної плати в галузі; коефіцієнт плинності кадрів; частка працівників-інвалідів до загальної кількості працівників банківських установ; питома вага коштів, які виділені керівництвом на виплату премій та інших заохочувальних і компенсаційних виплат у фонді оплати праці; кількість робітників, охоплених соціальними пільгами та які мають медичне страхування; частка працівників, які пройшли підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації в загальній чисельності працівників; частка розміру коштів, які були виділені на поточні витрати на охорону праці, техніку безпеки та службу безпеки в загальних витратах банківських установ
Споживачі	частка соціальних продуктів і послуг банків у загальному асортименті; частка мікрокредитів у загальному кредитному портфелі банків; рівень достовірності і добросовісності реклами фінансових продуктів і послуг
Бізнес-партнери	коефіцієнт виплати дивідендів; частка розміру коштів, які були виділені на публікацію соціальної звітності та соціальну рекламу у витратах на маркетинг; співвідношення розміру коштів, які були виділені на реалізацію соціальних проєктів та КСВ до витрат на маркетинг банків

Суспільство та навколишнє середовище	частка розміру коштів, які були виділені на участь у благодійних акціях, в інших операційних витратах банків; на спонсорську допомогу місцевих культурних, освітніх і спортивних заходів, в інших операційних витратах банків
Держава (економічна відповідальність)	коефіцієнти податкового навантаження на банківський сектор; частка розміру коштів, які були виділені на проведення програм співпраці з органами державного управління та іншими громадськими організаціями, у валових витратах банків

Джерело: складено авторами на підставі [7; 13]

Якщо розглядати моделі корпоративної соціальної відповідальності у банку потрібно зазначити, що вони аналогічні за своєю сутністю до моделей корпоративного управління нефінансових корпорацій (табл. 2).

Таблиця 2

Основні відмінності моделей соціальної відповідальності бізнесу

Аспекти	Американська модель СВБ	Європейська модель СВБ	Японська модель СВБ
Економічна відповідальність	Відповідальність компаній перед акціонерами та переважне фокусування на прибутковості бізнесу	Відповідальність компаній перед акціонерами, працівниками та місцевими співтовариствами	Відповідальності компаній перед персоналом, пріоритет інтересів нації, компанії над інтересами особистості
Рівень державного регулювання	Державне регулювання СВБ не значне, сприймається як втручання в питання особистої свободи компаній та їхніх акціонерів	Державне регулювання є базою для будь-якої форми СВБ. Держава як інститут встановлює та контролює дотримання прийнятих правил поведінки	Визначальна роль державного регулювання СВБ при невеликій частині державної власності бізнес-структур, вказівки вищих державних посадовців є обов'язковими для виконання компаніями
Вирішення соціальних проблем	Ініціюється самими компаніями, враховуючи взаємовідносини з стейкхолдерами	Значна увага з боку громадськості до сфери етичної відповідальності бізнесу в процесі вирішення соціальних проблем	Бажані для суспільства орієнтири відображаються у системі планів, програм, прогнозів компаній, які мають індикативний характер
Благодійність	Велика кількість благодійних фондів, організацій, заснування та робота яких ініційована самим бізнесом	Європейські компанії беруть участь у благодійних акціях переважно через юридично закріплені механізми	Добровільна допомога бізнесу не є популярною, використовуються щорічні квоти розвитку компаній
Правовідносини «працівник – роботодавець»	Базові принципи та норми визначені у законодавстві, додаткові механізми розробляються в межах загальної політики компаній	Детально відрегульовані законодавчими актами та нормами	Високий рівень патріотизму та відданості компанії, участь працівників у вирішенні проблем компанії; можливість навчання та перенавчання персоналу
Соціальні гарантії для працівників	Мінімальні соціальні гарантії для працівників закріплені законодавчо, інші соціальні гарантії для працівників надаються за ініціативою самого бізнесу	Законодавчо закріплено обов'язкове медичне страхування та охорона здоров'я працівників, пенсійне регулювання й низка інших соціально значимих питань	Активне впровадження системи соціальних пільг та мотивації персоналу керівниками компаній

Джерело: [4, с. 123]

В усіх представлених моделях система корпоративної соціальної відповідальності бізнесу спирається на турботу про власний трудовий колектив; соціальна відповідальність щодо споживача та забезпечення безпеки продукції; застосування вимог щодо соціальної відповідальності як до самих компаній, так і до партнерів по бізнесу; дотримання вимог щодо охорони навколишнього середовища.

З точки зору, управління соціальною відповідальністю в банках України, можна відзначити, що дана система поступово набирає обертів відносно сприйняття її стекхолдерами. Банки реалізують соціальну активність, але цільові аудиторії не завжди зацікавлені ознайомитись з соціальною відповідальністю, або самі установи не достатньо афішують свої успіхи в даному напрямку діяльності.

Проаналізуємо напрями корпоративної соціальної відповідальності в банківському секторі України на основі ТОП-10 банків (табл. 3).

Таблиця 3

Напрямки корпоративної соціальної відповідальності ТОП 10 банків України

Банк	Характеристика політики КСВ	Основні засоби реалізації
АТ «Ощадбанк»	Захист незахищених категорій населення	– інклюзивні відділення; – соціальні кредити; – допомога особам з вадами зору; – допомога співробітниками банку тяжкохворим дітям; – навчання у сфері фінансових послуг; – реконструкція та оновлення об'єктів тощо
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	Багатоаспектна	– прозоре ведення бізнесу; – соціальний захист співробітників, аналіз задоволення роботою; – економія всіх видів ресурсів; – спонсорство, благодійництво в різних сферах
АБ «Укргазбанк»	Еконапрям	– ековідділення, екокредити, випуск екологічно чистих платіжних карток; – фінансування енергозберігаючих проєктів
АТ «Альфа-Банк»	Допомога дітям-сиротам та тяжкохворим дітям	корпоративне волонтерство
АТ «Укрсиббанк»	Класична	– створення інклюзивних робочих місць; – розвиток персоналу; – дотримання прав людини та уникнення дискримінації; – підтримка низько вуглецевої економіки; – збереження культурної спадщини
АТ КБ «ПриватБанк»	Багатоаспектна	– комфортні умови праці; – працевлаштування інвалідів; - фінансова грамотність персоналу та населення; – зменшення паперового документообігу; – екологічна технологія інкасації; – благодійний фонд
АТ «Укрексімбанк»	Допомога медичним закладам та тяжкохворим дітям	– програма «Разом за життя»; – платіжна карта з відрахуванням у благодійний фонд при кожній транзакції; – досягнення високого рівня корпоративної культури; – підтримка енергозберігаючих технологій
ПАТ «ПУМБ»	Багатоаспектна	– здоров'я та безпека співробітників; – благополуччя та розвиток співробітників; – розвиток місцевих спільнот; – довкілля та енергоефективність; – взаємодія з зацікавленими сторонами;

		– корпоративне волонтерство; – якість продукції та послуг; – бізнес-етика
ПАТ «Креді Агріколь Банк»	Багатоаспектна	– розвиток людського капіталу; – пільгові умови надання банківських послуг співробітникам банку; – щомісячний день донора; – благодійна допомога неприбутковим установам, дитячим будинкам; – підтримка сектору енергоефективності; – спонсорство у сфері культури, навчання, ІТ-технологій, агробізнесу
ПАТ «ОТП Банк»	Багатоаспектна	– інвестування в соціальні проекти; – підвищення рівня добробуту громадян; – поліпшення екологічної ситуації у країні; – сприяння створенню оптимальних умов для реалізації інтелектуального і творчого потенціалу талановитої молоді.

Джерело: складено авторами за даними офіційних сайтів банків

Аналіз корпоративної соціальної відповідальності провідних банків України дозволяє виділити основні її напрями: захист незахищених категорій населення (особи з інвалідністю та вадами, постраждалі внаслідок проведення антитерористичної операції, тимчасово переміщені особи, діти-сироти, тяжкохворі діти і дорослі та інші категорії населення); екологічний напрям роботи (використання енергоощадних приладів, економія всіх видів ресурсів, підтримання низько вуглецевої економіки, еко-кредитування, випуск екологічно чистих платіжних карток тощо); розвиток персоналу та підвищення рівня комфорту робочого місця та соціального захисту працівників, працевлаштування осіб з інвалідністю; корпоративне волонтерство, благодійництво та спонсорство.

Виходячи із вище зазначеного, доходимо висновку, що кожна банківська установа повинна мати таку рубрику з метою підвищення довіри до неї та ефективності управління конкурентною позицією банку. Формування рубрики соціальної відповідальності банків повинно виходити із позицій встановлення ініціатив соціально-відповідальної діяльності, дотримання принципів, визначення рівнів управління соціальною відповідальністю (табл. 4).

Таблиця 4

Основні положення формування соціальної відповідальності банків в системі забезпечення ефективного управління взаємовідносинами зі стейкхолдерами

Напрямок	Видові характеристики	Зміст
Ініціативи соціально-відповідальної діяльності банків	Благодійні справи	залучення уваги суспільства до певної соціальної потреби або допомога в зборі коштів, залучення учасників та волонтерів
	Благодійний маркетинг	зобов'язання робити внески або відраховувати відсотки від обсягів продажу на благодійну справу
	Корпоративний соціальний маркетинг	підтримка кампаній покращення суспільного здоров'я або безпеки, та сприяння захисту навколишнього середовища
	Корпоративна філантропія	пожертвування безпосередньо благодійній організації, як правило у вигляді грошових грантів, подарунків та / або товарів і послуг
	Волонтерська робота в інтересах суспільства	підтримка та заохочення працівників допомагати місцевим громадським організаціям та ініціативам
	Соціально-етичні підходи до ведення бізнесу	впровадження практики ведення бізнесу та інвестиції, що сприяють росту добробуту суспільства та збереженню навколишнього середовища

Рівні управління соціальною відповідальністю	Внутрішній	реалізація банком соціальної відповідальності перед персоналом (створення сприятливих умов праці, соціальний розвиток колективу, сприятливий психологічний клімат, підвищення кваліфікації персоналу, можливість працівників приймати участь в управлінні банком)
	Зовнішній	реалізація соціальної відповідальності перед клієнтами банку (задоволення потреб клієнтів на найвищому рівні)
	Соціальний	реалізація соціальної відповідальності перед громадою, суспільством (в межах території, на якій працює банк сприяння стійкому розвитку суспільства через участь у вирішенні соціальних проблем, підвищення рівня культурного розвитку населення, стимулювання ділової активності)
Принципи	Відкритість та прозорість діяльності	банк має прозоро та об'єктивно здійснювати підготовку обов'язкової фінансової звітності по національним та міжнародним стандартам, а саме: результати фінансової та операційної діяльності ; власність на великі пакети акцій та розподіл прав голосу; фактори ризику, що прогножуються ; питання, пов'язані з працівниками та зацікавленими особами ; структура та політика управління та організаційна структура банку; розкриття системи ціноутворення на банківські послуги та продукти
	Спрямованість діяльності на побудову доброзичливих і взаємовигідних відносин з усіма зацікавленими	ґрунтується на безперечному додержанні принципів корпоративного управління і ділової етики, прийнятих у світовій фінансовій практиці
	Неухильне виконання вимог законодавства та протидія усім видам корупції	чітке дотримання законодавства України: банківського, адміністративного, податкового та іншого
	Стимулювання формування громадянського суспільства через благодійні та спонсорські програми	реалізовується в процесі проектування нових продуктів і послуг банку, в рамках процесу внутрішніх консультацій, з урахуванням фінансової безпеки банку та потреби суспільства

Джерело: складено авторами з використанням матеріалів [147; 148, с. 289]

Таким чином, дотримання соціальної відповідальності, це визначення зобов'язань, філософія поведінки управлінського персоналу, що впливає на поведінку, дії всього персоналу банку, що у свою чергу сприяє сталому розвитку не лише самого підприємства, але і суспільства в цілому. Менеджмент соціальної відповідальності є джерелом виникнення корпоративної соціальної відповідальності.

Тобто сучасні принципи управління мають сприяти формуванню комплексу дій націлених на забезпечення безпеки та розвитку суб'єктів внутрішнього (добробут співробітників, акціонерів) і зовнішнього середовища банку (розвиток суспільства, збереження навколишнього середовища) зокрема, так і людства в цілому не порушуючи цінностей та правил, на яких базуються корпоративна культура.

Виходячи з такої логіки, можна визначитися з основними принципами соціально відповідального менеджменту банку у системі корпоративної культури, а саме: принцип відповідальності перед працівниками, принцип доброчесності, принцип послідовності щодо розвитку, принцип цілісності та взаємо вигідності, принцип перспективності.

На підставі вище зазначеного, можна схематично представити модель менеджменту соціальної відповідальності у системі корпоративної культури банку (рис. 1).

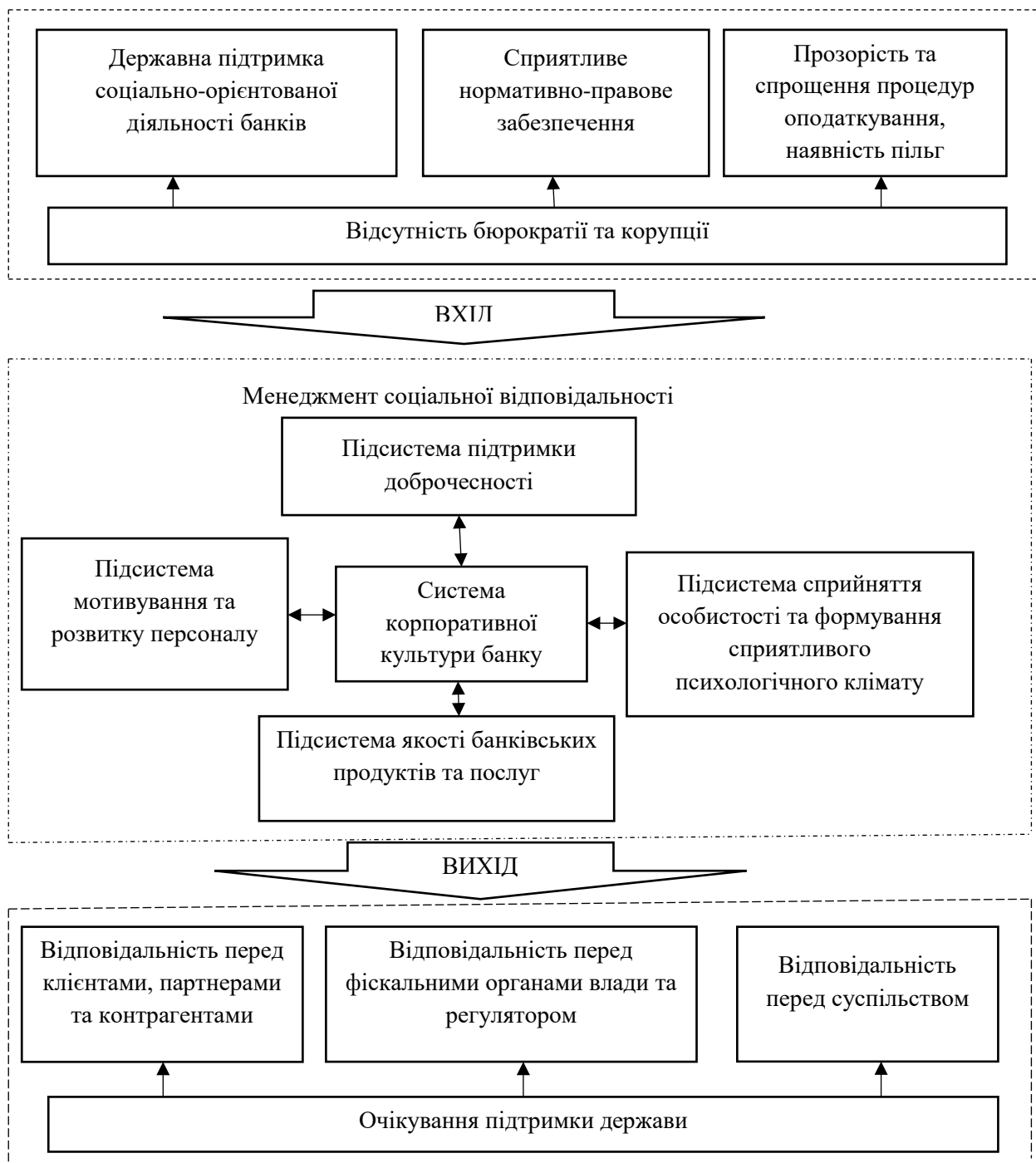

Рис. 1 Модель менеджменту соціальної відповідальності банку

Джерело: складено авторами

Корпоративна культура у банках повинна включати такі компоненти як : уявлення про місію; ціннісні установки; моделі поведінки; стиль керівництва; діюча система комунікації; - норми ділового спілкування між членами колективу і з клієнтами; шляхи вирішення конфліктів; прийняті в організації традиції і звичаї та символіка.

Удосконалення системи корпоративної відповідальності в банках України можливе за рахунок врахування зарубіжного досвіду, використовуючи технологію бенчмаркінгу.

Процес управління корпоративними соціальними програмами повинен складатися з п'яти етапів: визначення пріоритетів соціальної політики, створення спеціальної структури

управління соціальними програмами, проведення програм навчання у сфері соціальної відповідальності, реалізація соціальних програм, оцінка та доведення до відома зацікавлених сторін результатів соціальних програм.

Процес використання корпоративної соціальної відповідальності у відносинах банку із стейкхолдерами повинен передбачати наступні заходи: створення сприятливої корпоративної культури; формування ефективної системи матеріальних та нематеріальних стимулів персоналу банку; інвестиції в навчання та підвищення кваліфікації персоналу; формування прозорої системи роботи банку, забезпечення достатнього рівня підзвітності перед акціонерами та іншими основними стейкхолдерами; надання якісних та конкурентоспроможних послуг клієнтам, професійне обслуговування, проведення роботи з інформування стосовно надаваних послуг; виконання нормативних вимог Національного банку України, вчасне подання звітності, виконання вимог по договорах рефінансування; сумлінне ведення бухгалтерського обліку, дотримання законодавства, вчасна сплата податків; тісна взаємодія з акціонерами, вчасна виплата дивідендів тощо; забезпечення високої якості корпоративного управління; належне управління фінансовими та нефінансовими ризиками; дотримання правил сумлінної конкуренції, виконання зобов'язань по всім договорам вчасно і в повному обсязі [2, с. 82].

В Україні для оцінки банківського сектору застосовується індекс прозорості, який здійснює оцінку веб-сайтів компаній на предмет розкриття інформації та діяльності у сфері корпоративної соціальної відповідальності за 4 основними критеріями: звітність, зміст, навігація, доступність. Також формується рейтинг управління корпоративною репутацією «Репутаційні активісти» від журналу «Бізнес», Агенства PR-Service та Noks Fishes, що відображає репутацію банківських установ згідно з соціальною орієнтованістю та позиціями (табл. 5).

Таблиця 5

Рейтингування банківських установ відповідно до репутаційних активістів 2021 р.

№	Банківська установа	Репутаційна стабільність	Іміджевий капітал КСВ	Медіа активність	Інноваційний підхід	Антикризова стійкість	Середній бал
1	Приватбанк	38,87	35,45	37,09	38,09	36,18	185,68
2	Універсалбанк	34,80	33,00	35,60	35,80	34,00	173,20
3	Альфа-банк Україна	35,11	33,11	32,00	32,44	31,22	163,88
4	Ідея банк	34,00	32,50	32,00	31,50	32,75	162,75
5	Таскомбанк	32,86	28,00	34,57	30,26	32,29	157,88
6	Ощадбанк	34,50	31,36	32,82	28,64	30,51	156,78
7	Укргазбанк	33,83	32,02	32,17	29,09	29,67	156,78
8	Райффайзен Банк Аваль	32,67	30,22	31,44	28,06	29,56	151,95
9	Мегабанк	29,50	28,50	29,00	29,50	31,00	147,50
10	Укресімбанк	32,60	32,14	29,14	25,98	27,29	147,15

Джерело: складено авторами з використанням матеріалів [16]

Слід відмітити, щороку рейтинг банків відповідно до репутаційних активістів змінюється. Так, наприклад, Приватбанк у 2019 р. посідав 3 позицію, а у 2020 р. – 4 позицію. Відповідно до першої позиції, яку банк зайняв у 2021 р., можна стверджувати про удосконалення системи корпоративної соціальної відповідальності, що у свою чергу позитивно впливає на взаємовідносини зі стейкхолдерами.

Висновки. В результаті дослідження було встановлено, що під стейкхолдерами банку слід розуміти групи економічного впливу (фізичні та юридичні особи), які мають фактичний вплив на певні етапи ланцюга створення вартості, прийняття управлінських рішень комерційного банку, можуть сприяти або перешкоджати досягненню цілей установи, а також обмежувати її доступ до певних видів ресурсів або такий вплив може бути потенційним, тобто виникати внаслідок або діяльності соціально-економічних суб'єктів.

На сьогодні більшість досліджень, пов'язаних із теорією стейкхолдерів, спрямовані саме на ідентифікацію інтересів зацікавлених сторін. Тому, за необхідне є зміщення акценту на визначення саме цілей, яких необхідно досягнути при взаємодії з кожним із стейкхолдерів; чинників, які впливають на досягнення цих цілей та можливих ризиків.

Таким чином, соціально відповідальний бізнес в банківському секторі характеризується багатогранністю напрямків роботи. Банки використовують здебільшого класичні моделі корпоративної соціальної відповідальності: соціальний та екологічний, які в результаті розгалужуються різні види соціальної підтримки та роботи. Аналіз засвідчив, що найбільші банки використовують декілька варіацій корпоративної соціальної відповідальності. Здійснюючи вплив на різні сторони життя суспільства, банки використовують розгалужену систему корпоративної соціальної відповідальності або обирають один напрямок роботи і реалізують його в повному обсязі.

До напрямків розвитку корпоративної соціальної відповідальності на основі бенчмаркінгу можна віднести: боротьба з голодом, підтримка постраждалих від стихійних лих; інклюзивні банкомати; усунення гендерної дискримінації; програм фінансування житла; догляд за безпритульними тваринами; перехід до відновлюваних джерел енергії; баланс між роботою та сім'єю; полегшення виходу на роботу з відпустки по догляду за дитиною; боротьба з відмиванням коштів; менеджмент фінансових злочинів; проведення антикорупційної політики; відповідальний маркетинг; підтримка та нагородження соціально відповідальних установ; підтримка здоров'я співробітників, управління стресами; робота з політиками та академічними та дослідницькими установами; зменшення викидів вуглекислого газу; відмова від одноразових стаканчиків; відпустки при бажанні здійснювати волонтерську діяльність; сертифікація персоналу, який працює з особами з інвалідністю; системи перетворення мови на текст; програми стажування студентів; залучення випускників; робота вдома та мобільна робота; екологічна освіта та «зелені» облигації.

Список використаної літератури

1. Бездітний В. Корпоративне управління в банках України. Розгляд нормативного регулювання експертами. / В. Бездітний. // Юридична газета. – 2013. – №49. – С. 12–13.
2. Коваленко В. В. Стейкхолдери та їх вплив на розвиток банківського бізнесу / В. В. Коваленко, О. С. Сергєєва. // Економічний дискурс. Міжнародний науковий журнал.. – 2020. – №2. – С. 75–85. DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2020-2-8>.
3. Ворончак І. О. Національні моделі соціальної відповідальності бізнесу: особливості та механізм формування / І. О. Ворончак. // Економіка і суспільство. – 2018. – №17. – С. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-17-4>.
4. Козуб В. О. Вплив зарубіжного досвіду на формування вітчизняної моделі соціально-відповідального бізнесу / В. О. Козуб, Л. О. Чернишова. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2019. – №25. – Ч.1. - С. 121–125.
5. Антонов А. В. Напрями стимулювання розвитку корпоративної соціальної відповідальності: зарубіжний досвід [Електронний ресурс] / А. В. Антонов // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2015. – №8. Режим доступу до ресурсу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=926>.
6. Грішнова О. А. Соціальна відповідальність у контексті подолання системної кризи в Україні / О. А. Грішнова. // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – №1(15). – С. 39–46.
7. Лункіна Т. І. Оцінка соціально-орієнтованої політики у банківських установах України / Т. І. Лункіна, Т. М. Каратай. // Modern Economics. – 2017. – №6. – С. 130–137.
8. Олійник Л. В. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності в банківському секторі України / Л. В. Олійник. // Фінанси, облік, банки. – 2019. – №1(24). – С. 57–67.
9. Fridman M. The Social Responsibility of Business is to increase its Profits / M. Fridman. // New York Yimes Magazine. – 1970. – С. 122–126.
10. Sardak S. Potential of economy socialization in the context of globalization / S. Sardak, O. Bilskaaya, A. Simakhova. // Economic Annals-XXI. – 2017. – №164 (3-4). – С. 4–8.

11. Вербицька Я. Є. Напрями забезпечення конкурентної позиції банків України / Я. Є. Вербицька. // Стан, проблеми та перспективи вдосконалення економіки України: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». – 2015. – Ч.2. – С. 51–54.
12. Благов Ю. Е. Концепция корпоративной социальной ответственности и стратегическое управление / Ю. Е. Благов. // Российский журнал менеджмента. – 2004. – №3. – С. 17–34.
13. Соціальна відповідальність бізнесу: розуміння та впровадження [Електронний ресурс]. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: http://www.un.org.ua/files/Concept_Paper.pdf.
14. Котлер Ф. Основы маркетинга : пер. с англ. [9-е изд.] / Ф. Котлер, Г. Армстронг. – Москва: Издательский дом «Вильямс», 2003. – 1200 с.
15. Ласукова А. С. Сутність поняття «соціальна корпоративна відповідальність» та його впровадження в банках України / А. С. Ласукова. // Научный вестник ДГМА. – 2011. – №1 (7). – С. 286–290.
16. Репутационные активисты. Результаты рейтинга. [Електронний ресурс]. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <http://repactiv.com.ua/ru/results>.
Стаття надійшла до редакції 28.01.2022
Статтю рекомендовано до друку 20.02.2022

References

1. Bezditniy, V. (2013). Corporate governance in the banks of Ukraine. Consideration of regulatory regulation by experts. *Legal newspaper*. №49, 12–13.
2. Kovalenko, V, Sergeeva, O. (2020). Stakeholders and their impact on the development of banking business. *Economic discourse. International Scientific Journal*. №2, 75-85. DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2020-2-8>
3. Voronchak, I. (2018). National models of social responsibility of business: features and mechanism of formation. *Economy and society*. №17, 24-29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-17-4>.
4. Kozub, V., Chernyshova, L. (2019). Influence of foreign experience on the formation of the domestic model of socially responsible business. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*. №25. Part 1, 121-125.
5. Antonov, A. (2015). Directions for stimulating the development of corporate social responsibility: foreign experience. *Public administration: improvement and development*. №8. Retrieved from URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=926>.
6. Grishnova, O. (2011). Social responsibility in the context of overcoming the systemic crisis in Ukraine. *Demography and social economy*. №1(15), 39-46.
7. Lunkina, T., Karatay, T. (2017). Estimation of socially-oriented policy in banking institutions of Ukraine. «*Modern Economics*». №6, 130-137.
8. Oliylyk, L. (2019). Development of corporate social responsibility in the banking sector of Ukraine. *Finance, accounting, banks*. №1 (24), 57-67. DOI: <http://dx.doi.org/10.31558/2307-2296.2019.1.6>
9. Fridman, M. (1970). The Social Responsibility of Business is to increase its Profits. *New York Times Magazine*. 122-126.
10. Sardak, S., Bilskaya, O., & Simakhova, A. (2017). Potential of economy socialization in the context of globalization. *Economic Annals-XXI*. №164 (3-4). 4-8.
11. Verbytska, Ya. (2015). Directions for ensuring the competitive position of Ukrainian banks. *Status, problems and prospects of improving the economy of Ukraine: materials of the reports of the International scientific-practical conference*. Uzhhorod: Helvetica Publishing House. Part. 2, 51-54.
12. Blagov, Yu. (2004). The concept of corporate social responsibility and strategic management. *Russian Journal of Management*. №3, 17-34.
13. Social responsibility of business: understanding and implementation. Retrieved from URL: http://www.un.org.ua/files/Concept_Paper.pdf.
14. Kotler, F., Armstrong, G. (2003). *Fundamentals of marketing*. Moscow: Williams Publishing House, 1200.
15. Lasukova, A. (2011). The essence of the concept of “social corporate viability” and its implementation in Ukrainian banks. *Scientific Bulletin of the DSEA*. №1 (7), 286-290.
16. Reputational activists. Rating results. (2021). Retrieved from URL: <http://repactiv.com.ua/ru/results>.
The article was received by the editors 28.01.2022
The article is recommended for printing 20.02.2022

Victoria Kovalenko

D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, st. Pushkinskaya, 26, Odessa, 65082, Ukraine, e-mail: kovalenko-6868@ukr.net; ORC ID: 0000-0003-2783-186X;

Sergeeva Elena

PhD of economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Banking, Odessa National University of Economics, st. Pushkinskaya, 26, Odessa, 65082, Ukraine, e-mail: lenasergeeva2007@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-5523-3894

Ivanova Tatiana

Chief Specialist of the Legal Support Department of the Regional Branch of the State Property Fund of Ukraine in Odesa and Mykolayiv Regions, Master's Degree in 072 "Finance, Banking and Insurance", st. Velyka Arnavtska, 15, Odessa, e-mail: ivanova.tatyana004@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-8635-0068

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN ENSURING AN EFFECTIVE MANAGEMENT SYSTEM OF BANKS 'STAKEHOLDERS' RELATIONSHIPS

Abstract. The management of a modern bank is one of the most important areas of activity, as banks have become at the center of economic, political and social nature. Therefore, there is a need to choose an adequate efficiency model; development and implementation of a system of tools that allow at all levels of the bank to make sound management decisions on resource provision in order to increase its value for all stakeholders, expressed in its profitability and stability of financial relations between them.

The paper identifies that social responsibility involves voluntary actions of the bank aimed at taking into account the interests of society, employees, partners and other stakeholders. The bank's corporate ethics is a culture of interaction between management and staff among themselves and with external stakeholders.

The main quantitative criteria for assessing the level of social responsibility of banks through the establishment of relationships: staff (labor responsibility), consumers, business partners, society and the environment, the state (economic responsibility).

From the point of view of social responsibility management in Ukrainian banks, it has been proved that this system is gradually gaining momentum in terms of its perception by stakeholders. Banks are implementing social activity, but the target audiences are not always interested in learning about social responsibility, or the institutions themselves do not sufficiently advertise their success in this area.

Compliance with social responsibility is a definition of responsibilities, a philosophy of management behavior that influences the behavior, actions of all staff of the bank, which in turn contributes to the sustainable development of not only the company but also society as a whole.

The conclusions present that modern management principles should contribute to the formation of a set of actions aimed at ensuring the security and development of the internal (welfare of employees, shareholders) and external environment of the bank (social development, environment) in particular and humanity as a whole without violating values. and the rules on which corporate culture is based.

Keywords: stakeholders, corporate governance, corporate social responsibility, social programs, banking.

JEL Classification: G21, G34

Formulas: 0; fig.: 1, tabl.: 5, bibl.: 16

Наукове видання

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ СИСТЕМИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Збірник наукових праць

Випуск 1(4)2022

Українською та англійською мовами

Підписано до друку 15.04.2022. Формат 60x84/8.
Обл.-вид. арк. 6,8. Ум. друк. арк. 10. Наклад 100 пр.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
61022, Харків, майдан Свободи, 4,
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09

Видавництво Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Тел. +38-057-705-24-32